PIERRE-JEAN LUIZARD

IŞİD TUZAĞI

iletişim

PIERRE-JEAN LUIZARD 1954'te Paris'te doğdu. Ortadoğu uzmanı, tarihçi, CNRS'de (Centre Nationale de la Recherche Scientifique - Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi) araştırma direktörüdür. Uzmanlık alanları özellikle Irak, Suriye ve Lübnan'ı kapsamaktadır. *IŞID Tuzağı*'yla jeopolitika dalında en iyi kitaba verilen 2015 Prix Brienne'e değer görüldü.

Le piège Daech. L'état islamique ou le retour de l'Histoire
© 2015 Editions La Découverte

İletişim Yayınları 2265 • Bugünün Kitapları 197
ISBN-13: 978-975-05-1885-0
© 2016 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2016, İstanbul

EDİTÖR Bahar Siber
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Ayla Karadağ
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

PIERRE-JEAN LUIZARD

IŞİD Tuzağı

Le piège Daech
L'état islamique ou le retour de l'Histoire

ÇEVİREN ***Yasemin Özden Charles***

iletişim

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 9

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM DEVLETİ'NİN İSTİLASI 13

Başarının bileşenleri 13

Bir devlet mi, yoksa "terörist bir örgüt" mü? 19

Savaşı uluslararası alana taşımak 24

İKİNCİ BÖLÜM

SYKES-PICOT'TAN YARUBİYE'YE (TİL KOÇER'E) TARİHİN DÖNÜŞÜ 29

Yerine getirilmeyen vaatler 29

Pan-Arapçı hayaller 38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KENDİ TOPLUMUNA KARŞI BİR DEVLET 43

Avrupa modeline benzer bir Arap ulus devleti mi, yoksa Sünni bir devlet mi? 43

Sünni ve Şii ayrılığının kökenleri 51

"Irak sorununun" kanlı bir şekilde yeniden geri dönmesi 55

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEZHEPÇİLİĞİN PENÇESİNDE BİR SURİYE DEVLETİ 61

Dar mekânlarda mezhep mozaiği 62

Esad, otoriter rejimi ve Aleviler 68

BEŞİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞU'DA BÜYÜK BİR KARGAŞAYA DOĞRU 75

Lübnan kapılarına dayanan İslâm Devleti 75

Felç olmuş bir Ürdün 81

Suudi Arabistan: Kral çıplak 85

Türkiye: Erdoğan kendi kazdığı kuyuya düşüyor 89

ALTINCI BÖLÜM

IŞİD TUZAĞI 97

Suriye ve Irak'ta eşzamanlı genişleme 97

Bariz bir devlet kurma isteği 101

Gelecekte yeni bir devlet? 102

Çok gelişmiş düzeyde bir propoganda ve iletişim 106

Azınlıklara muamele tuzağı 108

SONUÇ 113

KRONOLOJİK DİZİN 117

Elinizdeki kitabın yazımı, *Charlie Hebdo* dergisinin yayın kurulu üyelerinin yargısız infazını, *Porte de Vincennes*'de Koşer ürünler satılan bir süpermarkette dört Yahudinin ve Montrouge'da da bir polis memurunun öldürülmesini kapsayan 7-9 Ocak olaylarından birkaç gün önce tamamlandı.

Gerek Fransa'da, gerekse tüm dünyada büyük yankı uyandıran bu trajik olaylarla ilgili değerlendirmeyi kitaba eklemek istemedim. Diğer yandan, yaşanan bu olaylar bana göre bu kitabın yazılma amacını onaylar niteliktedir.

PIERRE-JEAN LUIZARD, 12 Ocak 2015

GİRİŞ[1]

Irak'ın bugün içinde bulunduğu durum, kanlı saldırılar ya da seçimler dışında, son yıllarda Batı medyasının manşetlerinden düşmüştü. Irak, bir tür "düşük yoğunluklu savaş" batağına saplanmış, oldukça kargaşalı bir politik sürece gömülmüş ve olan biteni sadece birkaç Ortadoğu uzmanının az çok çözebildiği izlenimi veren bir ülke görünümündeydi.

Ancak 2014 yılı bu durumu tamamen değiştirdi. İslâm Devleti, yeni bir oyuncu olarak, rekor sayılabilecek kadar kısa bir süre içinde, Ortadoğu'nun genelinde "yeni bir durum" yaratarak, kendisini önce Irak sonra da Suriye siyaset sahnesinin merkezine oturtmayı başardı. Batı medyası, kendisine bir çeşit "politik UFO" gibi görünen, nereden çıktığı belli olmayan ve sanki durdurmaya da kimsenin gücü yetmeyecekmiş gibi görünen cihatçı bir ordunun varlığını, gözlerine inanamayarak keşfetti.[2]

---

1 Kitabın çevirisi sürecindeki yardımından dolayı Yrd. Doç. Dr. Yasin Atlıoğlu'na teşekkür ederim – ç.n.

2 Metnin devamında, İslâm Devleti'nin bilinen siyasi muhalifleri tarafından ortaya atılan ve Arapça kısaltması DA'İŞ (IŞİD) olan ed-Devlet'ül İslâmiyye fi'l Irak ve'ş Şam (Irak ve Şam İslâm Devleti) yerine, daha tarafsız olan "İslâm Devleti" ifadesini kullanmayı tercih ettim.

Oysa bu büyük jeopolitik olayın öncesinde, uyarı işareti sayılabilecek pek çok gelişme yaşanmıştı. 2003'ten 2008'e kadar, Amerikan işgali sırasında Sünnilerle Şiileri karşı karşıya getiren mezhep savaşı, ülkenin en büyük iki Müslüman cemaati arasındaki ilişkilerin uzun tarihinde eşi benzeri görülmemiş biçimde, ardında çoğunluğunu Şiilerin oluşturduğu yüz binlerce ölü ve –Bağdat şehri özelinde simgeleşen– bölgesel bir cemaatleşme ve parçalanma süreci bırakarak, Irak'ı kana buladı. Yedi milyon nüfuslu başkentte, özellikle de şehir merkezinde, Sünniler ve Şiiler uzun yıllar yer yer karma mahallelerde birbirleriyle iç içe yaşadılar. Bağdat, Sünnilere olduğu kadar Şiilere de ev sahipliği yapıyordu. Sünnilerle Şiilerin bir arada yaşaması, Irak toplumunun –ilki İran-Irak Savaşı (1980-1988) olan– bir dizi trajedinin ardından yavaş yavaş cehenneme dönüşmesini az çok geciktirdi ama engel olamadı. 2003 Amerikan işgalinin ve savaşının doğrudan sonucu olarak 2000'li yıllarda yaşanan mezhep kavgası, mezhepçi temizlikle sonuçlandı. Bazı mahalleler tamamen Sünnilerden arındırıldı. Şii milisler, geride binlerce ölü bırakma pahasına, Sünnileri şehirden kaçırmayı başararak, Bağdat'ı Şiilerin çoğunlukta olduğu bir şehir haline dönüştürmeyi başardılar. Bu arada, Sünnilerle Şiilerin bir arada yaşadığı karma mahalleler de zaman içinde neredeyse tamamen ortadan kayboldu.

2014 yılı başlarında yaşanan bir olay, yaşanmakta olan bu Irak hikâyesinin devamını gayet güzel ortaya koyuyor. Irak ordusuna ait bir konvoy, muhtemelen Irak ve Şam İslâm Devleti (İslâm Devleti'nin Haziran ayına kadarki adı) üyesi ya da ona bağlı olan cihatçı güçler tarafından, Bağdat'ın kuzeyinde durduruldu. Cihatçılar, askerleri minibüslerinden indirdiler ve namaz kılmalarını emrettiler. Bunu yapmaktaki niyetleri açıkça konvoyda bulunan Şiileri tespit etmekti. Tehlikeyi hisseden Şii askerlerin çoğu namazlarını Sünnile-

rin yöntemiyle kılmaya çalışsalar da yaptıkları "hatalı" hareketlerle Şii olduklarını ele verdiler. Sünni askerler yakayı kurtarırken, Şiiler hemen oracıkta katledildiler.

İslâm Devleti'nin gücü ve görünürlüğü, politik ve askerî emellerinin 2012 yılından beri kanlı bir iç savaşa saplanmış komşu ülke Suriye'ye yayılmasıyla ve özellikle de örgüt lideri Ebu Bekir el-Bağdadi'nin, iki ülke arasında kalan bir bölgede kendisini halife ilan etmesiyle ciddi bir şekilde arttı. Önceleri, benzer pek çokları gibi, küçük bir Selefi-cihatçı gruptan ibaret olan örgütün, devlet kurmak gibi bir hedefle ortaya çıkması karşısında, yerel ve uluslararası aktörler gerçekten hazırlıksız yakalandılar. Rekor sayılabilecek kadar kısa bir sürede gerçekleştirilen inanılmaz toprak kazanımı, bölge ülkelerine ve "imansız" güçlere karşı açılan savaş, bu olguya süratle küresel bir boyut kazandırdı. Arap Baharı ve Amerika'nın Irak'ı işgali sonrasında bölge ülkeleri ve beraberinde geleneksel olarak bu devletlere bağlı olan Sünni otoritelerin krize girip parçalanmalarıyla şekillenen bu genel ortamda, devletlerin ortadan kaybolması, geride büyük bir boşluk yarattı. İslâm Devleti, bu boşluktan istifade etmeyi bildi.

İslâm Devleti tarafından işlenen suç ve katliamlar karşısında donup kalmış Batı devletleri, alelacele Ürdün, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Katar gibi kendilerini tehdit altında hisseden pek çok Arap ülkesinin katıldığı geniş bir askerî koalisyon oluşturdular. Ancak bu koalisyonun en büyük zafiyeti, yeniden şekillendirilme sürecinin tam ortasında olan bu bölgeye dair herhangi bir siyasi projesinin bulunmamasıdır. Salt askerî gücün, bu kadar kararlı ve önemli kaynaklara sahip bir düşmanın üstesinden gelemeyeceği açıkça ortadadır.

Bu kitabın amacı, İslâm Devleti'nin hızlı başarısını açıklamaya ve Batılı güçlerin, İslâm Devleti'nin onları kendi savaşının içine çekerek hazırladığı bu tuzağa neden ve nasıl

düştüklerini anlamaya çalışmaktır. Bunu yaparken, Amerika'nın Irak işgalinin kısa tarihine olduğu kadar Arap Baharının nasıl birbiri ardına birden ortaya çıktıklarına, İngiliz ve Fransız mandalarıyla kurulan Arap devletlerinin oluşumlarının uzun tarihine başvurmak kaçınılmazdır. Çünkü gözümüzün önünde yaşanan tarihin, doğrudan ve acı –halbuki öngörülebilir– tekrarının etkisiyle, yüz yıldan uzun bir süredir bildiğimiz haliyle Ortadoğu genelinde yaşanan muazzam değişim ve altüst oluştur.

İSLÂM DEVLETİ'NİN İSTİLASI

İslâm Devleti'nin aniden ve şiddetle Ortadoğu'ya yayılması, uluslararası alanda olduğu kadar bölgesel siyasi seçkinlerde de bir tür şaşkınlık yarattı. Çünkü ilk kez Selefi bir grup, devlet kurma hevesiyle coğrafi bir bölgeyi işgal etme niyetini açıkça ortaya koyuyordu.

Başarının bileşenleri

Tohumları her ne kadar 2012-2013 yıllarında atılmış olsa da, İslâm Devleti projesi, aslında Batı Irak'ta yer alan el-Anbar eyaletinin en büyük şehirlerinden biri olan ve Bağdat'ın sadece altmış kilometre batısında bulunan, hükümetin kontrolünden ısrarla kaçan Felluce'nin Ocak 2014'te işgal edilmesiyle şekillenmeye başladı. Bağdat Hükümeti, burada kontrolü yeniden ele geçirmek konusunda sürekli aciz kalıyordu. Bu şehrin ele geçirilmesi aynı zamanda güçlü bir simgesel kopuşu da ifade ediyordu. Felluce özellikle 2004'te, Amerikan işgaline karşı, şehrin belli başlı cemaatlerinin şehir merkezi ve etrafındaki isyanı sırasında çok zor anlar ge-

çirmişti. On yıl sonra, ABD desteğiyle geliştirilen, yerel nüfusun can damarını oluşturan güçleri federal bir çatı altında yeni bir Irak Devleti inşaası projesi etrafında birleştirmek konusundaki geçici hayallere karşın Felluce'nin kaybı, Irak toplumunun kurucu cemaatlerinden biri olan Sünni Arapların bu projeye entegrasyonunun sona erdiğinin habercisiydi.

Bu noktada, Irak ve ABD otoritelerinin, Felluce'nin fethinin önemini aylarca fark edemediklerini söylemek gerekir. İzledikleri devekuşu politikası onları, şehrin kaybedilmesinin geçici olduğuna ve tüm Irak genelinde bakıldığında herhangi bir politik etki yaratmayacağına inanmaya itti. Ancak "İkinci Felluce İsyanı" olarak adlandırabileceğimiz bu olayın nasıl başarıya ulaştığına geri dönecek olursak, İslâm Devleti'ne has bir *modus operandi*'nin (eylem tarzının) hali hazırda var olduğunun ayırdına varabiliriz. İslâm Devleti'ne has bu eylem tarzının, ülkenin daha kuzeyinde yer alan diğer Irak valiliklerinde ve özellikle Musul'da, Haziran ayında yeniden ortaya çıktığına tanık olunacaktı. Basit bir Selefi-cihatçı grup, kendine has bu hareket tarzı sayesinde, kendisini topluma dayatmayı ve Irak ordusunun tam anlamıyla hezimete uğratılması sürecini tetiklemeyi başardı.

İslâm Devleti'nin ilk başlardaki bu başarısının bileşenleri, aslında askerî nitelikte değildir. İslâm Devleti, elbette Irak ordusunun belirli şehirlerdeki ve bölgelerdeki varlığını yerinden edebilecek öncü bir ordu görünümündedir. Ancak kendisini –özellikle Felluce, Ramadi ve el-Anbar eyaletinin diğer belirli yerleşim birimlerinde– el-Kaide'nin 2003 ve 2004'te yaptığının aksine yerel halka yabancı bir işgalci güç gibi hissettirmez ve dayatmaz. İslâm Devleti'nin stratejisi, el-Kaide'ninkinden çok farklı olarak ele geçirilen bu şehirlerin her birinde, yerel iktidarın yerel aktörlere iade edilmesidir. Bu süreç, Felluce'de olduğu kadar, Haziran 2014'te İs-

lâm Devleti'nin eline geçen, özellikle Irak'ın Musul ve Tikrit gibi diğer belli başlı büyük şehirlerinde de son derece hızlı bir şekilde işler. Bu tarihten birkaç ay önce, Fırat Vadisi'nde yer alan Rakka ve Deyrizor gibi Suriye illeri, bu tecrübeyi ilk yaşayanlardan olmuştu: İslâm Devleti, zaferin hemen ertesi günü ya da birkaç gün sonra, kabile ve aşiret reisleriyle belirli şartlar altında şehri yönetme sorumluluğunu üstlenen mahalli ileri gelenlere iktidar devretmek üzere devir teslim töreni düzenledi. Şehri yönetmenin önşartları arasında İslâm Devleti'ne mutlak sadakat, İslâm Devleti'nin resmî amblemleri dışında herhangi bir resmî amblemin kullanılması yasağı ve ahlâk kuralları konusunda cihatçıların emirlerine harfiyen uymak mecburiyeti vardı.

Bu iktidar devir teslimi, yerel oyuncuların da özlemlerini karşılıyordu. Çünkü Şii Nuri el-Maliki'ye bağlı Bağdat iktidarı emrindeki Irak ordusu, onlar için tam anlamıyla yabancı bir işgal ordusuna dönüşmüştü. Bu durum Felluce'de olduğu kadar, Irak ordusunun (Arap Baharı'nın belli bazı demokratik söylemleriyle beraber özellikle mevcut iktidarın despotluğuna ve otoriterliğine karşı çıkmak, ifade özgürlüğü, herkesin eşit vatandaşlık haklarına sahip olması gibi sloganlarını benimseyen) barışçıl gösterileri ve Sünni toplumun siyasi anlamda marjinalize edilmesini protesto etmek için organize edilen oturma eylemlerini rastgele bombalayarak sindirdiği Tikrit ve Musul'da da aynen böyleydi. Musul'da, 2013'te ve 2014 yılının ilk yarısında, hükümet güçlerince özellikle de polis tarafından onlarca yargısız infaz gerçekleştirildi. Irak Polis Teşkilatı'nm şehirdeki başı Teğmen Mehdi el-Garavi, hâlâ Musullular tarafından "şiddete dayalı aşırılığa karşı savaştan" istifade eden, mevcut durumu haraç toplamak için paravan olarak kullanan ve kent sakinlerini tutuklamakla ya da ölümle tehdit eden bir katil olarak görülmektedir.

Böylece İslâm Devleti savaşçılarının neden Ocak ayında Felluce'ye, ardından Haziran ayında Tikrit, Musul ve diğer başka yerleşimlere girdiklerinde, yerel halkın büyük bir bölümü tarafından "kurtuluş ordusu" olarak görüldüğünü anlıyoruz. Sünni Arapların bulunduğu tüm bu bölgelerde, Irak ordusu, yaptığı kılı kırk yaran denetlemelerle (bazen birkaç kilometrelik yolu katetmek birkaç saat alabiliyordu) ve üstelik de tüm bu denetlemelere karşın en ufak bir güvenlik ortamı bile sağlayamadan, şehir sakinlerinin günlük yaşamını çekilmez hale getirmekte usta bir *check point army* (denetleme noktası ordusu) olarak nitelendiriliyordu. Dolayısıyla İslâm Devleti'nin uyuyan hücreleri tarafından gerçekleştirilen saldırılar, yerel hedefleri vurabiliyordu. Ayrıca bu denetleme noktaları ve her köşebaşında karşılaşılan barikatlar, sadece ordu tarafından değil, aynı zamanda yerel aşiretlerin milisleri tarafından da tamamen keyfi bir şekilde denetlenebiliyordu.

Bu konuyla ilgili olarak, aslında herkesin de bildiği gibi, Irak'ın 2003'ten bu yana petrol gelirlerinin hiç durmadan arttığını ve petrol rantının farklı hükümetlerin elinde yerel klientelin sadakatini ve yerel milis hizmetlerini satın almak için bir araç olduğunu tekrar hatırlamak gerekir. Klientalist bu politikalara en yoğun olarak başvuran Nuri El-Maliki hükümeti, farklı mezheplerden gelen liderlerin ve yerel ileri gelenlerin sadakatini doğrudan satın almayı tercih ederek, Sünni milisleri yumuşatmak ve kendine bağlamak amacıyla onları maaşa bağlayan Amerikan politikası ile yollarını ayırdı. Bu durum, örneğin Musul'un bazı mahallelerinde kitlesel yoksulluğun tam ortasında görülebilen refah dolu sığınakların nasıl oluşabildiğini açıklar. İslâm Devleti, rejim yandaşları ve rejimin klientelleri tarafından haksız yere kazanılmış bu küstah zenginliği halka açıklamayı kendisine görev edindi: Tıpkı Eylül 2014'te internette yayımlanan

ve İslâm Devleti milislerinin, meclis başkanlığı görevini yürüten Bağdat iktidarı yanlısı Usame el-Nucafi'nin "sarayına" girişini gösteren videoda olduğu gibi. Milisler bu sarayda tonlarca altın külçesi buldular! Bu sahne –Arap Baharı'nın kimi olaylarına doğrudan gönderme yaparak– Tunus halkının Ben Ali'nin saraylarını keşfetme ve Amerikan askerlerinin Saddam'ın malikâne ve saraylarını ele geçirme görüntülerini hatırlatıyor.

Yerel suistimallerin ve yolsuzlukların "aşırı dozlara" varmasının da ötesinde, kent sakinlerinin kulağına, düzenli olarak yerel Sünni seçkinlerden oluşan Bağdat'taki bazı siyasi temsilcilerin sistemli bir şekilde hukuki eziyetlere maruz kaldıkları ve çeşitli iddia makamlarının onları ülkeden kaçmaya ya da sürgüne gitmeye zorladıklarına dair bilgiler geliyordu. Bu duruma en güzel örnek, önce zorunlu olarak Kuveyt'e, ardından Suudi Arabistan'a ve son olarak da Türkiye'ye sürgüne giden Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık el-Haşimi'dir. Tüm bunlar, bölgede yaşayanların gözünde –ki aslında pek çoğunun inanmak istediği– Irak politik sisteminde bütünleşme umutlarının yok olmaya başladığına işaret ediyordu. Haklı olarak bu durum, tüm olup bitenlerden büyük ölçüde sorumlu tutulan Nuri el-Maliki hükümetinin başarısızlığı olarak görüldü.

Bu derin memnuniyetsizlik hissi, 2013 yılı boyunca, önceleri şiddet içermeyen ve daha önce de belirtildiği gibi, Arap Baharı'nın sloganlarını kullanan bir dizi protesto gösterileri şeklinde kendini gösterdi. Irak'taki bu protesto gösterisi –batı kamuoyu o dönemde bunun pek farkında olmasa da– Beşşar el-Esad rejiminin 2011 ve 2012'de Suriye halkının barışçıl gösterilerine uyguladığına benzer bir şiddetle bastırıldı. Özellikle Tikrit ve Musul'da ordu, ağır silahlara başvurmaktan ve TNT dolu varilleri yerleşim birimlerinin, okulların ve hastanelerin üzerine bırakmaktan çekinmedi.

Başvurulan bu yöntemler, nüfusun ünlü Sahva (Uyanış) Meclislerini yaşamış, el-Kaide'ye karşı olmaları şartıyla 2006'dan bu yana Amerikalılar tarafından silahlandırılıp maaşa bağlanmış Sünni Arap milislerin bir bölümünü işsizliğe sürükleyerek marjinalleştirdi. Bu topluluk, Başbakan Nuri el-Maliki'nin bizzat kendi ağzıyla itiraf ettiği gibi, Şii çoğunluk tarafından kontrol edilen Bağdat yönetiminin (her ne kadar Irak el-Kaidesi'ne karşı mücadeleye önemli bir katkı sağlamış da olsalar) Amerikalılar tarafından silahlandırılan ve maaşa bağlanmış bu Sünni milislerin % 20'sinden fazlasını Irak ordusuna dahil etmek istemediğini anladı. Irak Devleti'nin belkemiğini oluşturan, Musul ve Bağdat'ın büyük Sünni ailelerinden gelen, iyi eğitimli ve donanımlı askerî seçkinlerinden oluşan, Sünni Arapların seksen yıldan uzun bir süre kontrol ettiği Irak ordusunda ise, memnuniyetsizlik daha da fazlaydı. Ordu, bu seçkinlere önemli bir sosyal statü ve yükselme imkânı sunuyordu.

Bu dışlanma ve marjinallik hissinin de ötesinde, çoğunluğu Sünnilerden oluşan bölgelerde sanki yabancı bir işgal ordusu gibi davranan ulusal orduya, halka yabancı olma mantığından beslenen klientalist ağlara ve akıl almaz boyutlara varan rüşvet ve yolsuzluk olaylarına karşı güçlü bir isyan yükseliyordu. Örneğin temel gıda ürünlerinin fiyatlarını yükseltebilmek amacıyla, yapay gıda sıkıntıları yaratan birtakım yerel klientalist şebekeler oluşmuştu. İslâm Devleti Ocak 2014'te Felluce'ye, Kuzey Irak'm diğer büyük şehirlerine ve el-Anbar'm geri kalanına girdiğinde, cihatçıların yaptıkları ilk şey, rüşvet ve yolsuzluğa karşı simgesel önlemler almak oldu. İslâm Devleti milisleri Musul'daki zafer gösterilerinde, iktidarı aşiret şeflerine ve yerel ileri gelenlere teslim etmek üzere devir teslim töreni düzenlemeden önce, yolsuzlukla suçlanan sorumluları kamu önünde infaz ettiler. İslâm Devleti başından itibaren, kamu hizmetlerinin yeniden tesis

edilmesi konusuna büyük bir önem verir. Bundan sonra, örneğin Musul pazarlarında vurgun amaçlı gıda sıkıntılarına konu olan birtakım temel gıda ürünlerinin, bazen yarı fiyatına yeniden piyasaya çıktıklarına tanık olunur. Bu bağlamda, yapay gıda sıkıntılarını ve çeşitli kaçakçılık şebekelerini örgütleyenlerin İslâm Devleti himayesinde infazı –özellikle kafa kesmeler ve çarmığa germeler– Nuri el-Maliki rejimi ile yeni iktidar arasındaki karşıtlığı akıllara iyice kazımak amacıyla büyük ölçüde medyatize edildi.

İslâm Devleti, sıklıkla kaçakçılık ve yasal olmayan petrol ihracatı yapmakla suçlanıyor. Ancak bu noktada, İran'a ve Türkiye'ye doğru gerçekleştirilen kaçak petrol ihracatının Irak Devleti'nde uzun zamandan beri –Saddam Hüseyin rejimi döneminde de– desteklenen bir uygulama olduğunu hatırlatmak gerekir. Nuri el-Maliki'nin yerel yandaşlarına tanınan imtiyazlar listesinde, petrol kaçakçılığı ağma ve kârına erişim de vardı. Kürtlerin, Türkiye'ye düzenli olarak petrol ihraç eden kamyon ve tır kaçakçılığını örgütlemekte olduğu herkes tarafından biliniyor. Diğer yandan ülkenin güneyinde, Şii partisinin iktidar yandaşı birtakım yerel derebeyleri de, bu kaçakçılığın aynısını İran'a doğru yapıyorlar.

Bir devlet mi, yoksa "terörist bir örgüt" mü?

İslâm Devleti, Haziran 2014'ten itibaren gerçekten şaşırtıcı bir şekilde genişleyerek neredeyse hiç savaşmadan Irak'ın Sünni Arap bölgelerinin dörtte üçünü ele geçirdi. Ülkenin en büyük ikinci şehri olan, nüfusu iki milyonu geçen ve İslâm Devleti'nin gelecekteki dinî başkenti olarak belirlenen Musul'un ele geçirilmesinin siyasi ve sembolik ağırlığı da cabası. Musul'un alınmasıyla beraber, Ebu Bekir el-Bağdadi, şehirdeki bir camiinin minberinden 29 Haziran 2014'te kendisini halife ilan etti.

Irak ordusu neredeyse hiç savaşmadan firar etti. Kâğıt üzerinde askerler ve polisler olmak üzere toplam 25.000 kişi tarafından savunulduğu iddia edilen Musul'u müdafaa edenlerin sayısı gerçekte 10.000'i aşmıyordu. Savaştığı iddia edilen askerlerin çoğu, maaşlarının yarısını üstlerine bırakarak görevlerinin getirdiği yükümlülüklerinden kaçan hayalet askerlerdi. İslâm Devleti saldırdığı anda büyük bir bölümü firar eden, motivasyonu düşük bir Irak ordusunun ötesinde, gırtlağına kadar yolsuzluğa batmış ve Sünni bölgelerde yabancı, zorba bir ordu gibi algılanan Irak ordusu vardı. İslâm Devleti'nin genişlemesi, Irak siyasi sahnesindeki "cemaatleşmeden" büyük ölçüde istifade etti. Bu cemaatleşme, İslâm Devleti'nin yayıldığı bölgelerde, bazı Kürt yöneticilerle (Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Başkanı Mesut Barzani ve çevresi) İslâm Devleti arasında belirli toprak paylaşımlarını hedefleyen birtakım aleni anlaşmalara dönüştü. Burada İslâm Devleti'ne düşen görev, Irak ordusunu yenilgiye uğratmaktı. Bunun karşılığında Kürt savaşçılar ve peşmergeler de, cihatçı birliklerin (Kürtçe konuşulan bölgenin birkaç kilometre yakınında yer alan) Musul'a girişine, güneye doğru Tikrit'e ve –çok mezhepli ve çok etnili– Diyala Bölgesi'ne doğru ilerlemesine engel olmamayı taahhüt ettiler. Bununla paralel ve karşılıklı olarak ise Kürtler; Araplarla Kürtlerin, Sünnilerle Şiilerin beraber yaşadıkları (çoğunlukla Hıristiyan ve Ezidi azınlıkların da bulunduğu) topraklara kalıcı olarak yerleşmeye başladılar.

Bu "tartışmalı" yerlerden en iyi bilineni, Kürtler tarafından ısrarla talep edilen Kerkük bölgesidir. Geleneksel olarak çok etnili bu şehrin etrafına yayılan bölge, özellikle petrol açısından çok zengindir. Örneğin, İslâm Devleti birliklerinin, 11-12 Haziran 2014'te Kerkük sınırlarına dayandıklarını, ancak Kürtlerle yapılan anlaşma çerçevesinde peşmergelerin geldiği duyulur duyulmaz, İslâm Devleti birlikleri-

nin düzenli bir şekilde geri çekildiğini biliyoruz. Buna karşılık Haziran 2014'te İslâm Devleti güçleri, Irak'ın başkentinin doğusundaki stratejik Diyala eyaleti yerelinde Sünni Arapların çoğunlukta olmadıkları bölgelerde ele geçirdikleri pozisyonları yüksek yoğunluklu çatışmalar sonunda bırakmak zorunda kalmadan önce –Bağdat'ı da atış menziline alarak– önemli bir ilerleme kaydettiler. Irak'ı yöneten cemaatçi "büyük oyunda", diğer Kürt yöneticiler (Süleymaniye'dekiler, Talabani Partisi'nin kalesi olan –Barzani'nin Kürdistan Demokratik Partisi'nin rakibi– Kürdistan Yurtseverler Birliği) bu sefer de yörenin ciddi ve kalıcı olarak işgal edilmesini engellemek için Bağdat hükümetiyle anlaştılar. Bu da, çoğunluğu Sünni Araplardan oluşan coğrafi bölgelerle sınır komşusu haline gelen İslâm Devleti ve Kürtler arasındaki kısa süreli anlaşmaya son verdi.

Sünni Arapların büyük çoğunluğu, bir kısmı aktif, bir kısmı da pasif olarak İslâm Devleti'ni destekliyor. Çünkü İslâm Devleti'nin yarattığı bu "marka", onlara siyasi arenada yeniden görünülürlük kazanma imkânı sağlıyor. Ama haftalar ve aylar geçtikçe, tek bir bayrağı kabul etmek gibi asgari bir ortak noktada birleşme hali, yavaş yavaş İslâm Devleti'nin uluslararası projesine –başlarda kısmen de olsa– dahil olmaya doğru evrildi. İslâm Devleti'nin bu projesine göre, Şiilerin çoğunlukta ve baskın olduğu bir Irak bünyesinde, Sünni Arapların kabul edilebilir bir geleceği olabilir mi? Sünni Arapların yüzlerini daha çok, Fırat Vadisi'ndeki ya da Suriye sınırının ötesindeki Arap ve İslâm kardeşlerine dönmeleri gerekmez mi?

İslâm Devleti, el-Kaide'den farklı olarak, egemen bir yöneticisi (halife) ve bir ordusu olan (yani el-Kaide gibi sadece bir mücahit grubundan ibaret olmayan), hatta para bile basabilen, kuruluş aşamasında bir devlet fikrini öne çıkararak, iktidarını artık belirli bir toprak parçası üzerinde icra etme-

yi amaçlıyor! El-Kaide ile İslâm Devleti arasındaki bir başka önemli fark da, İslâm Devleti'nin savaşacak parasının olmasıdır. Bu para onu bölgenin diğer devletlerine bağımlı olmaktan kurtarır. Bundan kastedilen Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan ve diğer ülkelerin özel bağışçıları ya da Musul Merkez Bankası hikâyesinde görüldüğü gibi, İslâm Devleti savaşçılarının ele geçirdikleri ve ciddi tutarlara varan dolar ve külçe altınlardır. Salt Musul Savaşı'nın ganimeti yaklaşık 313 milyon Avro olarak tahmin edilmektedir. Bu rakam, İslâm Devleti'ne daha önce hiç görülmediği kadar büyük bir finansal güç sağlamaktadır. Oysaki İslâm Devleti, Arap Ülkeleri ve Batılı devletler tarafından hâlâ basit bir "terörist örgüt" olarak görülmeye devam ediyor.

İslâm Devleti'nin, ele geçirdiği Irak ordusundan kalan –Musul'daki ağır silahlar gibi– önemli miktarda Amerikan askerî teçhizatını da elinde bulundurduğunu biliyoruz. Saddam Hüseyin'in ordusunun pek çok eski subayı, İslâm Devleti saflarına katılarak gerek malzeme kullanımı ve eğitimi konularında, gerekse değişik savaş taktikleri üzerine savaşçılara eğitim verdiler. Mesela örgüt bugün, zırhlı araç kullanabilecek durumdadır. Hatta, Suriye'de Deyrizor üssünde ele geçirilen Rus uçakları örneğinde görüldüğü gibi, uçuş kapasitesine bile sahip olabilir. Kısaca İslâm Devleti, motivasyonu son derece düşük Irak ordusu birliklerinin ve hatta –çoğu zaman ekipmanları yetersiz ve iyi eğitilmemiş– peşmergelerin tersine, kalifiye güçler tarafından yönetilen, motivasyonu son derecede yüksek, şehit olma arzusuyla yola çıkan çekirdek bir orduya sahiptir.

Bu profesyonelleşme sadece askerî alanda kalmayıp aynı zamanda sivil ve idari alanlarda da görülen, devlet egemenliği tesisi sürecinin bir parçasıdır. İslâm Devleti'nin ele geçirdiği bölgelerde, büyük çaplı haraç kesme faaliyetine girece-

ğine dair söylentileri sıklıkla duyuyoruz. Ancak Felluce'nin ele geçirilmesini takip eden haftalarda, yani Şubat 2014'ten hemen sonra, İslâm Devleti'nin zekat, sadaka ve cizye gibi uygulamalarla kendi İslâmi vergi sistemini yürürlüğe soktuğunu hatırlamak gerekir. Maaş ödemelerinin gerçekleşmesini sağlayan bu sistemdir. Oysaki Nuri el-Maliki rejimi döneminde, memur maaşları ödemeleri –missilleme amacıyla– sık sık askıya alınıyordu. Felluce bir anlamda, Haziran ayından itibaren diğer şehirlere uzanan yerel bir hükümetin bir tür laboratuarı haline dönüştü.

İslâm Devleti'nin birlikleri geldiğinde, Musul'da nüfusun büyük bir bölümü ne Selefiydi ne de cihat yanlısıydı, sadece pasiftiler. Haklı olarak korkan azınlıklar kaçarken, diğerleri bekleyip görelim dediler. Bekleyelim ve görelim diyenlerin gördükleri ise, kesinlikle yaşanmaz hale gelmiş önceki durumlarıyla karşılaştırıldığında, mevcut durumlarındaki bariz iyileşme oldu. İslâm Devleti'nin kontrolünü sağlamlaştırması, el-Kaide'nin tersine iktidarını yerel aktörlere dayandırmasından ileri geliyordu. Örneğin İslâm Devleti milisleri, Felluce ve Musul'un ele geçirilmesinin ardından hızlı bir şekilde şehrin merkezinden çekilip, sınırları korumak üzere çevresine yerleştiler.

Elbette, İslâm Devleti kadar yerel aktörler de, aşiret politikalarının ve yerel güç odaklarının sürekli değişen, tutarsız politikalarının gayet farkındalar. Ancak İslâm Devleti'nin stratejisi tam olarak, gelişen duruma bağlı olarak aniden ortaya çıktığı yönündeki "yaftalanma"dan bir an önce kurtulup, hâkimiyetini coğrafi anlamda aşama aşama genişletip toprak kazanımlarını sağlamlaştırarak gerçek bir devlet haline dönüşmek ve en nihayetinde de "İslâm Hukuk Devleti"ne geçebilmektir. Elbette bu, Batı'daki uygulamalara ve uluslararası hukuka yabancıdır ama yine de İslâm Devleti bir hukuk devleti olmaya çalışmaktadır. İslâm Devleti'nin

saltanatının ilk haftalarında, Musul ve el-Anbar sakinlerinin, Nuri el-Maliki hükümetinin Sünni Araplara, İslâm Devleti'nin verdiği hakların aynısını tanıması halinde yeniden Bağdat yönetimine destek vermeye hazır olduklarını ifade eden sesleri yükseliyordu. İlginçtir, İslâm Devleti bu şekilde ortaya çıkan talepleri bastırmaya çalışmadı. Neden? Çünkü gerçekte, siyasi temsili de kapsayacak şekilde birilerine verilen hakların, diğerlerinden alınmasını gerektiren mezhepçi bağlılık sisteminin esiri olmuş Nuri el-Maliki hükümetinin, bu istekleri yerine getirmesinin mümkün olmadığının farkındaydı. Bu ortamda İslâm Devleti, sayıları gitgide artan tereddüt içindeki şüpheci yerel aktörü, Irak Devleti'nin reforme edilemeyecek halde olduğuna, bölgenin diğer ülkeleri gibi sömürgeci ve Amerikan yapımı bir oluşum olduğuna yavaş yavaş ikna etti.

Savaşı uluslararası alana taşımak

Düşüncelerin bu şekilde evrilmesi, elbette İslâm Devleti tarafından elde edilen askerî zaferlerle de ilişkilendirilmelidir. İlk aşamada elde edilen bu hızlı ve güçlü başarı, Haziran 2014'te Kürtlerle yapılan anlaşmaya, ordunun rüşvetçi generallerinin ihanetinin de eklenmesi sayesinde elde edildi. Ancak Haziran ayı sonundan itibaren bu anlaşma bozulmaya başladı ve Irak topraklarında sınırsız bir genişleme olasılığının kesin bir şekilde önü alındı. Bu noktaya kadar, İslâm Devleti'nin ilan ettiği hedef, eski Abbasi Halifesi'nin başkenti olan Bağdat'ın fethedilmesiydi. 2006-2008 yılları arasında Sünni nüfusun büyük bir bölümünün sürülmesinin ardından, bugün Bağdat'ın çoğunluğu Şiilerden oluşuyor. İslâm Devleti'nin buradaki amacı, başkenti, Kürtlerin çift taraflı oyunu sayesinde hızlıca ele geçireceğine inandığı Diyala eyaleti ile Şii milisler tarafından Bağdat'tan sürülmüş Sün-

nilerin yaşadığı pek çok mülteci kampına ev sahipliği yapan el-Anbar arasında kıskaca almaktı. İslâm Devleti'nin sözcüleri o dönemde, sadece Bağdat'ın değil, aynı zamanda –Şiilere karşı simgesel bir meydan okuma olarak– kutsal kentler olan Necef ve Kerbela'nın da ele geçirilmesinden bahsediyorlardı. Şii dinî otoriteler buna çok hızlı bir şekilde tepki verdiler: Ayetullah Sistani, İslâm Devleti'ne karşı cihat çağrısında bulundu.

Haziran ayı sonunda, merkezî hükümetin Şii milislere meydanı boş bırakması ve bu milislerin seferber olmasının yanı sıra, Kürtlerin 180 derece dönerek bu sefer merkezî hükümetin yardımına gelmeleri sayesinde, İslâm Devleti'nin Diyala eyaletindeki genişlemesinin aniden durduğuna tanık olduk. İslâm Devleti o andan itibaren, aralarında Türkmen Şiilerin de bulunduğu Sünni-Şii karma nüfuslu bazı şehir ve köyleri terk etmek zorunda kaldı. Bu, İslâm Devleti'nin Kürtlerle kalıcı bir anlaşma yapma ve (önce başkenti ileride de) tüm Irak'ı ele geçirme hayallerinin sonu oldu.

İslâm Devleti'nin yöneticileri, mezhep ve cemaatle sınırlı Sünni Arap bir toprak parçasıyla yetinmek zorunda olduklarını hemen anladılar. Bu farkmdalık, 29 Haziran 2014'te halife ilan edilmesi ve Irak ile Suriye arasındaki "Sykes-Picot sınırının" simgesel olarak kaldırılmasıyla gelişen askerî genişlemenin ikinci dalgasını ve bu dalgayı destekleyen siyasi projenin mantığını ortaya koyar. İslâm Devleti bu aşamadan sonra, engelleri bertaraf ederek "yukarıya doğru bir çıkış" yoluna girdi. Birbirinden farklı sebeplerle ama hem Suriye'de hem de Irak'ta var olan bazı engellemelerle karşılaşan İslâm Devleti yöneticileri, Kürdistan, Şii bölgeler ve –böylece bir anlamda da– Irak hayallerinden vazgeçtiler. Dolayısıyla Bağdat'ın hızlıca ele geçirilmesi fikrini terk edip, bilinçli bir şekilde ulusötesi bir devlet kurmayı, çatışmayı bölgeselleştirmeyi ve uluslararasılaştırmayı tercih ettiler. Bu bağ-

lamda, bölge devletlerini, Müslüman camianın yaşadığı sorunların kaynağını oluşturan "sahtekârlar" olarak suçlamaya başladılar.

Temmuz 2014'ten itibaren İslâm Devleti, toprak kazanımlarını sürdürmek yerine, denetimi altındaki alanların homojenleştirilmesi çabasına yoğunlaştı. Bu çaba, el-Anbar eyaletinde hükümet birliklerinin işgali altında bulunan cepheleri yavaş yavaş zayıflatmak ve Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan sınırında bulunan yerleşimlerin işgali şeklinde kendisini gösterdi. (Dördüncü Bölümde daha detaylıca göreceğimiz gibi, bu durum Ürdün ve Suudi Arabistan tarafından ciddi anlamda tehdit olarak algılandı.) Diğer yandan, Musul ovasında bulunan Hıristiyan köyler ya da Irak ve Suriye sınırında bulunan Ezidilerin yaşadığı Cebel Sincar gibi Sünnilerin mutlak çoğunluğu oluşturmadığı yerlerin işgali, iki amaca hizmet ediyordu. Bunlardan ilki jeostratejik bir gereklilik olarak, bölgede bütünlük içinde bir konsolidasyon sağlamak, diğeri de çoktanrılı ve şeytana taptıkları düşünülen Ezidilerin tahliyesi ve köleleştirilmesiydi. İki durumda da açıkça hedef, –işine geldiğinde– azınlıkların kaderi konusunda çok hassas olan Batı'yı kışkırtmak ve çatışmanın içine çekmekti.

Çatışmanın bölgeselleştirilmesi, uluslararasılaştırılması ve toprak kazanımlarının sağlamlaştırılması stratejisi, Batı kamuoyunda korku ve nefret uyandıracak her şeyi bir bir ortaya koyarak, Batı'yı kışkırtmayı hedefleyen "yangına körükle gitme" politikasına karşılık geliyordu. Ancak yine de, bu aşamada uyandırdığı korku hissinin ötesinde, bu uygulamaların gitgide artarak sistemli hale gelmesinin, her şeyden önce İslâm Devleti'nin Irak'ta –ve bir anlamda Suriye'de– yaşadığı zorlukları, dayandığı jeostratejik ve askerî sınırları gösterdiğini iyi kavramak gerekir.

Çatışmanın bilinçli bir şekilde uluslararası alana taşınması ve genel olarak bölge ülkelerinin meşruiyetlerinin sorgulan-

masıyla, İslâm Devleti kendisinin –bölge devletlerinin zayıflamasına katkıda bulunan– Arap Baharı'nm tek gerçek mirasçısı olduğunu iddia ediyordu. Bu yaklaşım Batı'ya paradoksal gelecektir. Aynı şekilde, İslâm Devleti kendisini, sadece yerel sivil toplum örgütleri tabanına bağımlı (yani aslında tamamen bağımsız) olarak hareket eden tek merci olarak görür. İslâm Devleti'ni destekleyen aşiretlerin pek çoğu da sivil toplumdan gelmektedir. Oysaki örneğin Suriye'deki diğer muhalif gruplar, Katar, Türkiye, Suudi Arabistan vb. bölge ülkeleri tarafından desteklenmektedir.

Bir anlamda, İslâm Devleti'nin genişlemesinin ve sınır ötesi stratejisinin, örgütün beşiği olan Irak'ın oldukça dar kapsamlı mezhepçi ve cemaatçi bir çevreden oluşmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu sınırları aşma çabası ve kendisini kuşatan bölgeselleşmiş cemaat niteliğini saklama isteği, İslâm Devleti'nin militan ve evrenselci söylemini olduğu kadar, bu söylemin küresel bir camiaya hitap etmesini de kısmen açıklıyor. Videolar aracılığıyla yayılan ve fazlasıyla medyatize edilen infazlarda da açıkça gördüğümüz gibi, kendisine karşı oluşturulan uluslararası koalisyon karşısında, İslâm Devleti Araplarla ilgisi olmayan Avrupalı, Özbek, Çeçen vb. savaşçılardan oluşan kendi koalisyonunu öne sürüyor. Bunu yaparken de, Makyavelik bir beceriyle gelişmiş, ince bir siyasi yaklaşım örneği gösterdiğini, sadece –bağnaz ve baskıcı uygulamalardan başka bir şey bilmeyen– çatıştığı otoriter rejimlere karşı değil, aksine, maalesef Batılı demokrasilere karşı da ispatlıyor.

İzlenen, engelleri bertaraf ederek "yukarıya doğru çıkış" stratejisi, İslâm Devleti için bugünkü sınırlarının ve mevcut zafiyetlerinin üstesinden gelmek için bir yoldur. İslâm Devleti bunu, –daha ileride de göreceğimiz– tarihsel referanslara dönerek, uzun vadede zamana yayılarak başarmayı deniyor. Bununla beraber, Arap dünyasında (milliyetçi hareketlerin

Pan-Arapçı bildirilerinde) bugüne dek, sömürge güçleri tarafından çizilen sınırların, hiçbir zaman ciddi anlamda sorgulanmadığım hatırlamak gerekir. Suriye ve Irak arasındaki sınırın ortadan kaldırılmasının oluşturduğu sembolik güç buradan gelir. Kaldı ki bu güç, aslında sadece sembolik de değildir. Bir anlamda, İslâm Devleti, kralın çıplak olduğunu ve gerçekte sadece Şiileri temsil eden bir politik sınıf tarafından savunulan Irak Devleti'nin (sonuç olarak Suriye'nin de) öldüğünü güçlü ve yüksek sesle ilk ilan eden oldu.

Bu darbenin kapsamını ve gücünü anlamak için, bölgenin sömürge geçmişine, sömürge sonrası tarihine ve bölge devletlerin kurulma süreçlerine geri dönmek gerekir. Bugün bu devletler, neredeyse yüzyıla varan tarihlerinde hiç karşılaşmadıkları denli büyük zorluklarla mücadele etmek durumundalar.

SYKES-PICOT'TAN YARUBİYE'YE (TİL KOÇER'E) TARİHİN DÖNÜŞÜ

Cihatçıların, İslâmcı internet sitelerinde ve Twitter'da yayınladıkları görüntülerde, bir isyancının –elinde İslâm Devleti'nin siyah bayrağını sallarken– kamyon ve araba konvoylarına yol açarak bir kum duvarını geçtiğini görüyoruz. Bu klişeler serisinin 10 Haziran 2014 tarihli ilk fotoğrafı, "Sykes-Picot sınırını ortadan kaldırmak" başlığını taşıyor ve Birinci Dünya Savaşı'nm sonunda, Ortadoğu'nun Büyük Britanya ve Fransa arasında paylaşımını öngören, 1916'da imzalanan anlaşmaya gönderme yapıyor. Yarubiye'de (Til Koçer'de), Irak ve Suriye arasındaki sınırın kaldırılmasının sahnelendiği an, bir dönüm noktasıdır. Bu durum, İslâm Devleti'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına ve Avrupa mandası altında Arap ulus devletlerinin kurulmasına kadar uzanan uzun Ortadoğu tarihine dair malzemeleri, kendi lehine araçsallaştırmak amacıyla tasarladığı bilinçli bir girişimdir.

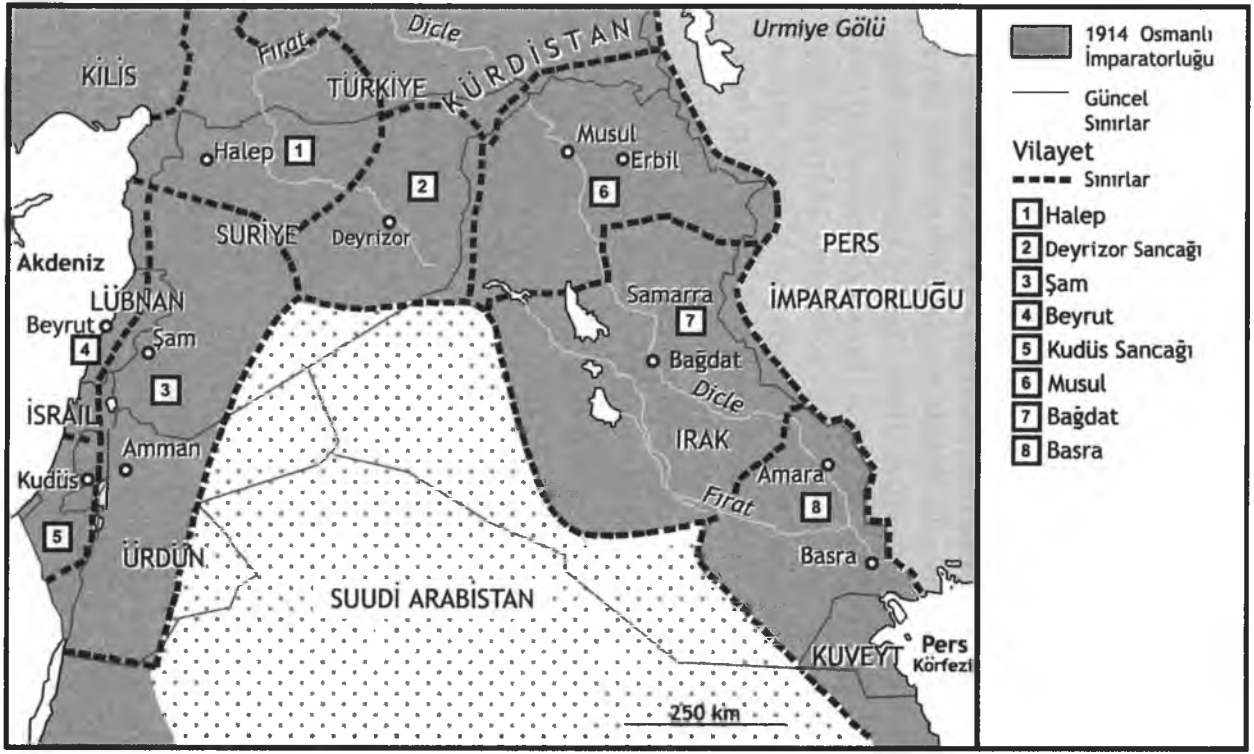
Yerine getirilmeyen vaatler

Sık sık duyduğumuzun aksine, Britanyalı Sykes ile Fransız Picot arasında 1916'da başlayan ve bu iki ülkenin Ortado-

ğu'daki etki alanı paylaşımını hedefleyen gizli müzakereler, Suriye ve Irak sınırını kesinlikle İslâm Devleti'nin sembolik olarak ortadan kaldırıldığı biçimde çizmez. Ne var ki bu durum, cihatçıların, bu tarihe referans vererek, "Sykes-Picot Anlaşması'nm dayattığı jeopolitik düzenin sona erdiğine dair" açıkça, özellikle de sosyal medyada demeç vermelerine engel olmadı. Burada yapılan, İslâm Devleti'nin mücadelesini bölge devletlerinin ve onların başarısızlıklarının tarihi üzerine yıkan bir çeşit "yaratıcı hata"dır.

Sykes-Picot Anlaşması, Musul bölgesini Halep'ten ayırmıyordu. O dönemde iki bölgenin de "A" alanı olarak adlandırılan Fransız etki alanına dahil edilmesi öngörülmüştü. Pek çok farklı etnik yapının ve mezhebin bir arada bulunduğu; Arapların, Kürtlerin, Türkmenlerin, Asuri-Keldanileri ve Ezidilerin beraber yaşadıkları bir Osmanlı idari bölgesi olan Musul Vilayeti, Irak'a kesin olarak 1925'te –yani çok sonradan– eklendi. Kerkük'te petrol bulunduğunun anlaşılmasından sonra Britanyalılar, bu vilayeti kendi mandaları altında kurulacak olan bir Irak devletine katmaya karar verdiler. İslâm Devleti tarafından "ortadan kaldırılan" Suriye-Irak sınırına gelince, bu sınır ancak Musul'un Irak'a bağlanmasından sonra çizilmiştir. Dolayısıyla Sykes-Picot Anlaşması'yla hiçbir ilgisi yoktur.

Elbette, İslâm Devleti yöneticilerinin amacı, öğretmen yeterlik sınavında tarih sorularından geçmelerine yarayacak tarihî hakikatler inşa etmek değildi. Asıl dertleri, neredeyse tüm bölgenin sınırlarının sömürge döneminden kaldığının altını çizen medyatik bir çıkış yapmaktı. Bu çıkış, Selefiler ve Müslüman Kardeşler gibi İslâmî hareketlerin pek çoğunun ideolojik geleneğinde zaten eskiden de bulunmaktadır. Bu akımlar düzenli olarak bazı Arap ülkelerini, sömürgeciliğin ortaya çıkardığı oluşumlar olmakla ve Sünni cemaate "düşman" azınlıklara dayanarak otoriter bir şekilde egemen gücü

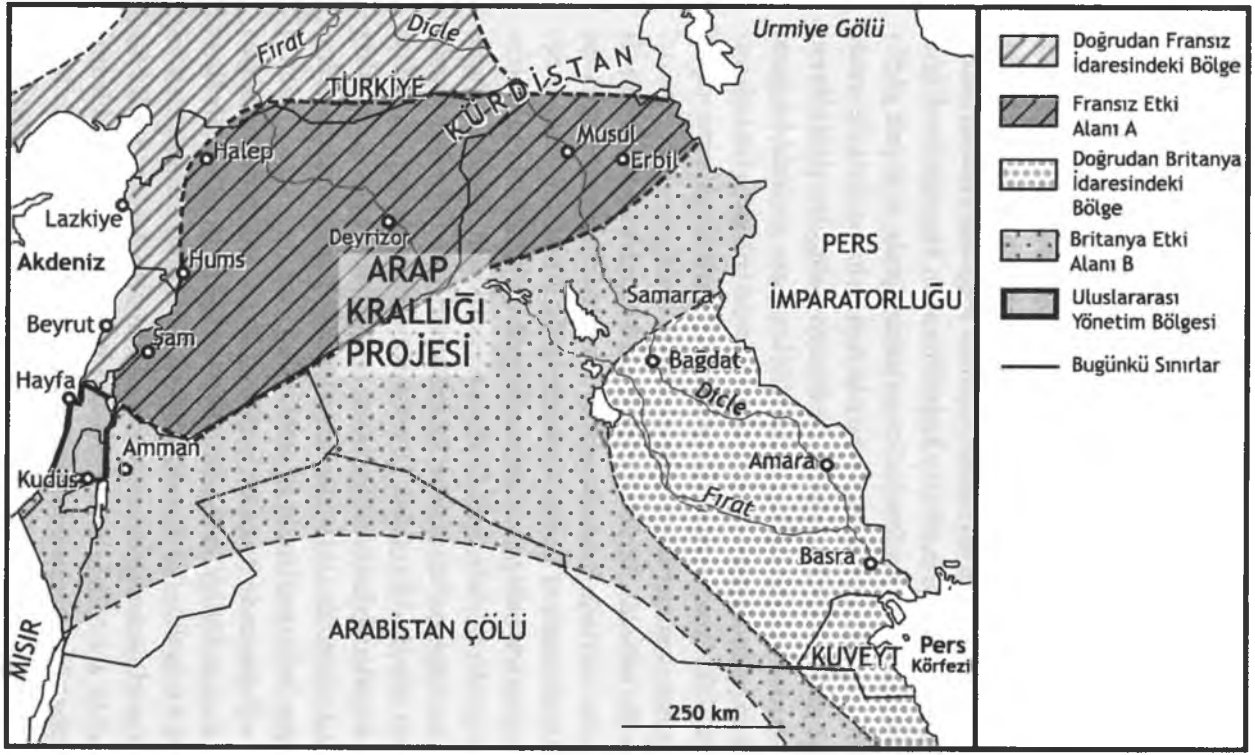
20. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu.

uygulamakla suçladılar. Azınlıktaki Sünni Arapların seksen yıldan uzun bir süre Irak'a hükmettiğini unutarak.

Dolayısıyla, "Sykes-Picot" formülünün neden Birinci Dünya Savaşı'nda müttefiklerin Araplara –ve diğerlerine– verdikleri sözlere ihaneti simgelediğini anlamak için bölge devletlerinin oluşumlarının tarihine dönüp bakmak gerekir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Osmanlı İmparatorluğu, Ortadoğu'nun tamamını taşra yönetim birimleri altında birleştiriyordu. Burada bizi ilgilendiren bölge Basra, Bağdat, Musul, Deyrizor, Halep, Şam ve Beyrut'tan oluşuyor. Bu eyaletlerin her biri, o dönemde kendi valileri tarafından ama aynı kanunlarla yönetiliyordu. (Avrupalı güçlerin 19. yüzyılda özellikle Hıristiyanları korumak amacıyla dayattığı özel bir statüye sahip olan Lübnan Dağı hariç.) Osmanlı İmparatorluğu sonrasında oluşturulan ve çok hızlı bir şekilde "sanki etrafı surlarla örülü, sınırlarına el sürülemeyen" devletler gibi davranmaya başlayan bu ulus devletler –Fırat ve Dicle vadilerinde olduğu gibi– coğrafi ve insani devamlılığı kırdılar.

Osmanlı İmparatorluğu –Türk, Arap ya da Kürt olsun– Sünni Müslümanların İstanbul'daki Halife-Sultan'a bağlılığı üzerine kurulmuştu ve pek çok ulusu bünyesinde barındırıyordu. Dolayısıyla resmen tanınmış dinî azınlıklar (yani temel olarak Hıristiyanlar ve Yahudiler) içişlerinde kendilerine belirli bir özerklik tanıyan millet rejimi altında yaşıyorlardı. Osmanlı Devleti'nde yaşayan Şiiler, herhangi bir resmî tanınmadan istifade etmedikleri gibi Sünni çoğunluğun İslâm'ı altında asimile olmuşlardı.

Avrupalı güçlerin, 19. yüzyılın başından itibaren baltalamayı denedikleri işte (tamamen göreceli olan) bu birlikti. Avrupalı güçler, bir yandan "koruma" sundukları etnik ve dinî azınlıklara dayanırken bir yandan da hem Orta Avrupa'da hem de Balkanlar'da, o dönemlerde moda olan düşün-

Sykes-Picot (1916) Anlaşması'na göre Ortadoğu'nun paylaşımı.

ce akımları doğrultusunda, Avrupa tarzı etnik milliyetçiliğin oluşmasını desteklemek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Fransa kendisini Katoliklerin, Rusya Ortodoks Rumların ve bir anlamda da Ermenilerin "koruyucusu" olarak dayatırken, Büyük Britanya da kendisini Dürzilerin ve Asuri-Keldanilerin velisi olarak görüyordu. Bu toplulukların her birinin az çok Osmanlı yönetiminden şikâyetçi olmaları da, büyük güçlerin işini kolaylaştırdı. Lübnan Dağı'nda yaşayan Maruni Hıristiyanların 1860'ta katledilmesi bu duruma örnek gösterilebilir. Birinci Dünya Savaşı başladığında, Avrupalı güçlerin elçileri Arap, Kürt, Ermeni ve Asuri vb. hareketlerle temasa geçtiler. Onları, genellikle hep aynı bölgeleri ilgilendiren, tutarsız ve çoğunlukla da birbiriyle çelişen sözlerle, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı isyana ve müttefik güçlerin ordusuna –1914'ten sonra özellikle Irak'ın güneyine çıkartma yapan Britanya güçlerine– katılmaya teşvik ettiler.

Bu noktada, Büyük Britanya'nın bölgedeki özel ve önemli rolü üzerinde durmak gerekir. Britanya İmparatorluğu'nun Müslümanlara ilişkin meselelerle ilgili tutumu, imparatorluğun büyüklüğü nedeniyle, değişik eğilimler arasında farklı yönlere çekiliyordu. Kahire Arap Bürosu, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Arap ve İslâm milliyetçiliğinin yanında yer alsa da, Hint Ofisi, Hindistan'a özgü nedenlerden dolayı –İstanbul'daki Halife Sultan'ın müttefiklere karşı genel cihat ilan ettiği bir anda– potansiyel olarak Pan-İslâmist nitelikte tüm kışkırtmalara karşı temkinliydi.

O dönemde Araplara verilen sözlerin anlaşılmasını sağlayan temel belgelerden biri, Kahire Yüksek Komiseri Sir Henry McMahon ile Hicaz'ın büyük bölümüne hükmeden ve Kutsal emanetlerin resmî temsilcisi olan Mekke Şerifi Hüseyin arasındaki yazışmalardır. Britanyalılar, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerinde bir Arap Krallığı kurma hedefiyle, Şerif Hüseyin'in ailesi –Haşimi sülalesi– ile te-

masa geçerler. 1915-1916 tarihli bu zengin yazışmada Şerif Hüseyin, Osmanlı himayesinden kurtulan Arap bölgelerinin tamamını içine alan birleşik bir Arap krallığı kurma vaadi karşılığında, Arap eyaletlerini kapsayan bir isyan çıkarmayı kabul eder.

Bu noktada ulus devlet fikrinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı toplulukları arasında henüz çok taze olduğunu hatırlayalım. Ulus fikri, 19. yüzyılda, Suriye ve Lübnan'da olduğu gibi, Mısır'daki pek çok Hıristiyan'ın da katıldığı *Nahda*'yı –Arap edebiyatı ve kültüründeki rönesansı– yaşamış olan Levanten eyaletlerde daha fazla görülür. Açık bir şekilde proto-milliyetçi nitelikteki bu hareket, kendisini ağırlıklı olarak siyasi özerklik talebi şeklinde hemen ortaya koydu. Levant'daki bu rönesans, içlerinde pek çok Müslüman yer alsa da, Batı ile çok yakın ilişkileri olan topluluklardan gelen –özellikle de Hıristiyan– aydınlarının eseriydi. Onlar için, Avrupa'dakine benzer etnik ulus devlet fikrini ithal etmek, Araplık ortak paydası üzerinde, herkes için eşit vatandaşlık hakkı talep ederek Osmanlı İmparatorluğu ve İslâm karşısında, içinde bulundukları azınlık statüsünden kurtulmak anlamına geliyordu. Dolayısıyla 20. yüzyılın başında Suriye, Lübnan ve Filistin'de toplumun çoğunlukla şehirli ileri gelenleri ve aydınlarının, açıkça dil ve etnikçiliğe dayalı Arap milliyetçiliğini savundukları bazı derneklerin ortaya çıktığını görürüz. Elbette, dinî lider olarak Mekke Şerifi'nin bu tarz etnik milliyetçi ve laiklik yanlışı projeleri tam olarak desteklemesi mümkün değildi. Ona gereken, yeni yeni filizlenmekte olan bu milliyetçi talepleri, Türklerin halifelik müessesini gasp ettiklerini ve dolayısıyla halifeliğin doğal olarak Arap bir hükümdara geri dönmesi gerektiğini öne süren dinî taleplerle birleştirmekti.

Hüseyin ve McMahon'un arasındaki yazışmaları bugün okuduğumuzda, Britanyalı diplomatın ağırdan alan cevap-

ları ve net olmayan, yanar döner vaatleriyle şaşkına dönüyoruz. McMahon, bazen Hüseyin'e Ortadoğu'nun tamamını vaat ediyor gibi görünürken, bazen de tersine, kimi bölgelerin Müslüman ya da Arap olmadığını öne sürerek bazı istisnalar yapıyor: Örneğin el-Nuseyriye Dağları, bugün Türkiye toprakları içinde (Anadolu'nun güney kısmında) yer alan Kilis ve Suriye'den kopan, Fransa'nın 1939'da Ankara'ya bıraktığı (ağırlıkla Arapça konuşulan) İskenderun sancağı gibi. Elbette bu yazışmaya bu denli ün kazandıran ve oldukça çetrefilli bir konu olan Filistin sorununu da unutmamak gerekir. Hüseyin ve McMahon arasındaki mektupların İngilizce ve Arapça versiyonları arasında bu konuda ciddi farklılıklar vardır. Yazışmaların Arapça versiyonunda Filistin, Arap Krallığı'na dahil edilmiştir ancak İngilizce metinde bu konu üzerinde ciddi bir kararsızlık hâkimdir.

Ağırdan alan bu muğlak ifadeler, sadece McMahon'un ya da İngiliz otoritelerinin muhtemel ikiyüzlülüğü ile açıklanamaz. Buna, Britanya'nın sömürge politikalarının gerilim ve çelişkileri (McMahon'un vaatleri ile Sykes-Picot Anlaşması birbiriyle bağdaşabilecek gibi değildi), ayrıca Fransa ile olan rekabet de eklenmelidir. Kaldı ki Sykes-Picot Anlaşması'nın Bolşevikler tarafından ortaya çıkarılmasmdan sonra, McMahon ülkesinde desteklenmedi ve itibarını kaybederek istifa etti. Daha önce de değinildiği gibi, Hindistan Bürosu, Mekke Şerifi'nin sadece Pan-Arapçı heveslerini değil, İslâmî heveslerini de aynı anda okşayan McMahon'u son derece ters karşıladı. Büro kesinlikle halifeden bahsedilmesini istemiyordu. Diğer yandan, özellikle Irak bu çekişmelerin tam ortasında yer alıyordu. Çünkü 1914'te Irak'ı işgal eden Britanya ordusunun % 90'ı –Hindistan Bürosu'na bağlı– Hintlilerden oluşuyordu. Kahire Arap Bürosu ancak sonradan, 1920'de Bağdat'ta işleri yeniden ele alabildi.

Britanya'nın Hüseyin'e verdiği sözlerin (tamamen ve sade-

ce) askerî sonuçları, Batı'da, Arabistanlı Lawrence destanıyla bilinir. 1916 yılında Şerif Hüseyin, Albay Lawrence ve Britanyalıların yardımıyla Osmanlılara karşı isyan çıkardı. Hicaz'dan yola çıkan ve Hüseyin'in oğullarından biri olan Faysal tarafından yönetilen Şerif'in ordusu, Akaba'da Osmanlı birliklerini bozguna uğrattı (1917). Yafa ve Kudüs'ü ele geçirdikten sonra da Şam'a kadar çıktı. Şam 1918'de düştü. Bu şekilde *Bilad-i Şam* (bugünkü Suriye'nin ötesinde Lübnan, Filistin ve Trans-Ürdün'ü de içine alan Büyük Suriye) ve Hicaz, Osmanlı himayesinden çıktı. Faysal, Şam'da "Suriye Kralı" olarak taç giydi. Bu unvan, Faysal'm kendisinin ve çağdaşı olan Arapların dimağında; Lübnan, Ürdün, Filistin ve –Irak'ta Şiilerin çoğunlukta olduğu bölgeler hariç– Musul vilayetinin bir bölümü olmak üzere neredeyse Ortadoğu'nun tamamını kapsıyordu. 7 Mart 1920'de Suriye Milli Kongresi, hem Suriye'nin bağımsızlığını hem de Filistin ve Trans-Ürdün ile tam olarak birleşmesini onayladı. Emir Faysal, 1. Faysal adıyla Suriye Arap Krallığı'nın "anayasal kralı" ilan edildi.

Bölgenin kaderi, 25 Nisan 1920'de toplanan San Remo Konferansı'nda hızlı bir şekilde ve herhangi bir Arap temsilcisi olmadan tayin edildi: Müttefik Yüksek Konsey, Suriye ve Lübnan'ı Fransız mandasına; Irak, Filistin ve Trans-Ürdün'ü ise Büyük Britanya mandasına verdi. 1918'de ilan edilen halkların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi ilkesini çiğneyen bu kararlar ve Araplara verilen sözlerin tutulmaması, Şam'da yoğun bir ihanete uğramışlık hissi yarattı. Faysal, Fransızlar karşısında aldığı askerî bir yenilgi sonrasında tacını kaybetti. Levant, Lübnan'dan koparılan "Küçük" Suriye'ye bölündü ve ikisi de –Küçük Suriye de Lübnan da– Fransız mandasına girdi. Filistin de Balfour Deklarasyonu (1917) ile kabul edilen ve Filistin'de bir İsrail yurdu kurulmasını içeren talepleri yerine getirmek amacıyla Bri-

tanya mandası oldu. Diğer yandan Trans-Ürdün ve Irak da aynı şekilde Britanya mandasına verildi ve sınırları tam olarak belirlenmemiş bu iki uyduruk Arap ulus devletinin başına, Şerif Hüseyin'in iki oğlu geçti. İngiliz mandası altındaki Irak Devleti'nin yardımcı oyuncusu haline gelen Faysal, Britanyalılar tarafından Bağdat'a transfer edildi. Bağdat'taki İngiliz Yüksek Komiseri Percy Cox tarafından 1920 yılında ilan edilen Irak Devleti; bir yandan Britanya manda gücüne dayanan, diğer yandan da Iraklı Sünni Arap azınlıklardan gelen seçkinlere ait iki farklı projenin kesişmesinin ürünüdür. Bu Irak Devleti, azınlıktaki Sünni Arap cemaatin hâkimiyetinde kurulmuştur; dolayısıyla çoğunluğu Şii olan kendi toplumuyla sürekli bir çatışma ortamına gebedir. Bu çatışma hali, birbirini izleyen tüm Irak rejimlerinde tekrar tekrar kendini gösterecektir.

Pan-Arapçı hayaller

Şerif'in Birleşik Arap Krallığı hayali, müttefik güçlerin kinizmiyle böylece yıkılmış oldu. İslâm Devleti'nin 10 Haziran 2014'te Til el-Koçer'deki bu kanun tanımaz çıkışı, işte bu ihaneti hatırlatmayı hedefliyordu. Böylece ilk kez, bölgesel bir siyasi güç –geçmişteki Baas ya da Nasır yanlısı milliyetçi Pan-Arapçı laiklerin ya da laikleştirme çabası içinde olanların tersine– manda döneminde belirlenen sınırların aşılması yönünde ciddi bir adım atmış gibidir. Geçmişin Baas ya da Nasır yanlısı milliyetçi Pan-Arapçı laiklerinin ya da laiklik yanlılarının ikiyüzlülüğünü ispatlamaya artık gerek yok. Bunlar, Arapların birleştirilmesi söylemini, aslında uzun zamandır, manda yönetimiyle oluşmuş devletlerdeki siyasi iktidarı ele geçirmek olan öncelikli hedeflerini saklamak için kalkan olarak kullanıyorlardı. Bu bağlamda, Pan-Arapçılık, sadece iktidarı ele geçirmeyi kolaylaştırmak için el al-

tında tutuluyordu. Bu nedenle Pan-Arap birliği hayali, sanki gerçekleşmeye başlayabilecekmiş gibi görünse de –Birleşik Arap Cumhuriyeti (1958-1961) çerçevesinde oluşan Mısır ve Suriye'nin birleşmesi örneğinde olduğu gibi–, Suriye'deki laik "üniter" milliyetçiler her seferinde bu hayalin başarısızlığa uğraması için kolları sıvıyorlardı. Bu laikleri endişelendiren elbette, Mısır ya da başka bir ülkenin baskın olduğu bir birlik içinde çözülüp gitmek değildi. Onları asıl ilgilendiren daha çok Pan-Arap ve üniter retoriği kullanarak mevcut devlet aygıtı üzerinde denetim kurmaktı. Irak örneğinde, milliyetçi Sünni Arap seçkinler, Pan-Arapçı söyleme tek bir amaç için; Irak'm Şii çoğunluğuna azınlık muamelesi yapmak için başvurdular. Bunlar, kırk yıldan uzun bir süredir (1960'lardan Saddam Hüseyin rejiminin 2003'te devrilmesine kadar) tüm bölgede, Nasır yanlılarıyla Baasçılar ve Baasçıların kendi içindeki farklı fraksiyonlar arasındaki sistematik ayrılıkların niteliğini ve sayısını büyük ölçüde açıklayan ve yapay bir üniter retorik etrafında şekillenen hayalî meşrulaştırma oyunlarıdır.

Arapların ortak hafızasında "Sykes-Picot" sendromunun, İslâm Devleti'nin bu sembolik ve medyatik çıkışının gerçekten etkili olmasına yetecek kadar taşıyıcı olup olmadığını zamanla göreceğiz. Gerekli önlemleri alabilmek için, Pan-Arapçı söylemin içerdiği çelişkileri incelemekte fayda var. Manda altındaki Arap devletleri ortaya çıktıkları andan itibaren, sosyo-ekonomik olsun mezhepçi ya da askerî olsun yerel seçkinlerin hedef tahtasına yerleştiler. Bu seçkinlerin aklındaki tek düşünce, manda ve manda sonrası güçlerin bahşettiği vekâleti ele geçirmekti. Bu aşamadan sonra, devletlerin ve sınırlarının meşruluğu sorunu (bir zamanlar Lübnan'da ve Suriye'de popüler olan ama hiçbir zaman iktidara gelemeyen Antun Sa'adeh'nin Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi tarafından temsil edilen bir politik akım haricinde) kamu-

oyunun gündeminden neredeyse tamamen çıktı. Arap Birliği denemeleri, Ortadoğu'da hiçbir zaman çok yol alamadı ve her zaman retorikte kaldı. Elbette, Irak ve Suriye'deki tarih kitaplarında Sykes-Picot Anlaşması'ndan, Batılı güçlerin vefasızlığının ve ihanetinin bir göstergesi olarak sürekli bahsediliyor ve Faysal da bu ihanetin kurbanı olarak gösteriyordu. Ancak bu hatırlatma ne mevcut devletleri sorguluyor ne de bu devletlerin sınırlarına meydan okuyor. Sömürge karşıtı haklı bir vatansever öfkeden öteye geçemiyor.

O dönemde Batılı güçlerin verdikleri sözlere ettikleri ihanet, sadece Arap devletleriyle de sınırlı kalmadı. Aynı durum örneğin kendilerini Mustafa Kemal'in yeni Türkiye'sine dahil edilmiş olarak bulan Hakkari dağlık bölgesinde yaşayan Asuriler için de geçerli. Birinci Dünya Savaşı boyunca Britanyalılar, o dönemde savaş alanı olan İran içlerine, savaşçı bir gelenekten gelen on binlerce Asuri'yi, Osmanlı ordusuna karşı savaştırmak amacıyla sızdırdılar. Mustafa Kemal, Asurilerin Türk topraklarına geri dönmelerini yasaklayınca, Britanyalılar onlara Musul bölgesinde ulusal bir yuva kurmayı teklif etti. Bu vaat de ölü bir vaat olarak ortada kaldı. Asuriler, Britanyalıların Irak'taki destek kuvveti olarak görevlendirildiler. Ünlü mezhepçi Levi milisleri de Kürtlere ve Şiilere karşı kullanıldılar. 1932'de Irak'm resmen bağımsızlığını ilan etmesinin hemen ardından Asuri Leviler, kendilerine verilen sözlere istinaden, özerk bir bölgede toplanmak isteğiyle isyan çıkardılar. Britanyalılar bu isyanı sadece izlemekle yetindiler. Bekir Sıtkı adlı bir Kürt generalinin kışkırtmalarıyla, Asuriler katledildiler. Bekir Sıtkı, 1936'da kendisini iktidara taşıyacak olan askerî darbenin mimarıdır. Bu katliamdan sağ kalanların önemli bir bölümü, sürgündeki kendi liderlerinin izinden yollarına devam ettiler.

İleride göreceğimiz gibi, Kürtlerin kendileri de bu trajediden paylarına düşeni aldılar. Ölü doğan (10 Ağustos 1920)

Sevr Antlaşması, Türkiye'deki Kürtler için geniş anlamda yerel özerklik, hatta Kürtlerin tamamının istemesi halinde (ki şu an durum budur), dinî lider Şeyh Mahmut Berzenci'nin, Süleymaniye'den kendini Kürdistan Kralı olarak ilan ettiği Musul vilayetinin Kürt bölümüne yayılan (Madde 62-64), bağımsız bir devlet kurulmasını öngörüyordu. Bu vaatler de tıpkı büyük güçlerin Asurilere verdikleri sözler gibi ölü birer vaat olarak kaldı. Mustafa Kemal'in zaferini onaylayan Lozan Antlaşması'nda Kürtlerle ilgili mesele kapandı. Kemalist Türkiye'nin konsolidasyonu ve 1925'te Musul vilayetinin, kendisini anayasal açıdan "Arap" olarak tanımlayan ve kendi Kürt nüfusuna karşı sürekli savaş halinde olan Irak Devleti'ne bağlanmasıyla, bu hayal sona erdi. Bu nedenle, bugün Kürtler için Sevr Antlaşması'na ihanet hâlâ bir anlamda, aynen Araplar arasında Sykes-Picot Anlaşması'nın ortaya çıkmasının ve Hüseyin ile McMahon arasındaki yazışmaların oynadığı rolü oynamaktadır.

Politik aktörler nezdinde, Sykes-Picot Anlaşması ve müttefiklerin ihaneti, tarihin sayfalarında kalan referanslar olarak durmaktadır. Eğer bugün bölgedeki devlet düzenleri yıkılma tehlikesi altındaysa, bunun nedeni her şeyden önce nefeslerinin tükenmiş olması ve kendi bünyelerinde barındırdıkları devam etmesi imkânsız iç çelişkilerdir. Bugün Irak Devleti'ni tehdit eden, kendini halife ilan eden Ebu Bekir el-Bağdadi değildir. Beşşar Esad rejiminin, tüm Suriye'yi kaotik ve sonu gelmez bir çöküşe sürükleyen kendi kendini imha sürecini başlatan, İslâm Devleti'nin savaşçıları değildir. İslâm Devleti'nin gücü, aslında sadece rakiplerinin zafiyetine dayanıyor ve çökmekte olan kurumların enkazı üzerinde artıyor. Şimdi, hayatta kalıp kalmayacakları en başından beri geniş ölçüde şüpheli olan bu devletlerin uzun meşruiyet yitirme ve parçalanma süreçlerini inceleyelim.

KENDİ TOPLUMUNA KARŞI BİR DEVLET

"Irak Sorunu"nu, 1920'den 2003'e kadar tüm bir topluma dayatıldığı şekliyle nasıl tanımlamalı? Irak sorunu, kabaca söylemek gerekirse: Sünnilerin Şiiler üzerindeki (mezhepçi) ve Arapların Kürtler üzerindeki (etnik) hâkimiyeti olmak üzere iki uçlu bir tahakküm ilişkisiyle açıklanabilir. Irak Devleti'nin 1920 ve 1925 yılları arasında kurulması, daha önce de bahsedildiği gibi, –biri Büyük Britanya manda gücüne, diğeri de Osmanlı İmparatorluğu'na yerel destekçi olarak hizmet verdikten sonra, özellikle askerî olmak üzere gücün tamamını tekelinde toplayan Arap Sünni seçkinlerine ait– iki politik projenin kesişmesiyle gerçekleşti.

Avrupa modeline benzer bir Arap ulus devleti mi, yoksa Sünni bir devlet mi?

İlk Irak Devleti yalnızca onu bir araya getiren öğeler anlamında değil, aynı zamanda kavramsal tasarımı bakımından da Sünni bir oluşumdur. Devletin mezhepçi ve manda yönetimine bağlı olan temeli, Pan-Arapçılık söylemi ile –Avrupa

modeline benzer– etnik ulus devlet modelinin ithali üzerinden, kendisine ideolojik bir meşruiyet bulur. "Avrupai anlamda" ulus fikri iki temel sebepten dolayı 20. yüzyıldan itibaren Levant'ta (Suriye, Lübnan, Filistin, Ürdün) filizlenmiştir. Bunlardan ilki, bu bölgelerin Avrupa ile daha eski ve daha yoğun ilişkiler içinde olması, diğeri ise *Nahda*'nın[1] büyük levanten şahsiyetlerinin çoğunlukla (daha önce de gördüğümüz gibi, etnik milliyetçilikte ve Arap vatandaşlığında, yerel toplumdaki statülerini meşrulaştıran ve yücelten bir yön olduğunu gören) azınlıklar arasından çıkmasıdır.

Buna karşılık, Irak örneğinde bu kavram neredeyse hiç geçmez. Dolayısıyla Avrupai anlamda ulus devlet modelinin ithali, Irak'ta ciddi bir deprem yaratmıştır. Elbette Irak'tan bahsederken "Arap" ibaresi kullanılır – ki bu ifade, % 95'i Araplardan oluşan Irak Devleti'nin ilk kuruluş ilanında, daha çok Bağdat ve Basra vilayetlerini kapsıyordu. (Kürtler ve diğer Arap olmayan azınlıkların, ancak Musul'un sonradan ilhak edilmesiyle Irak'a katıldıklarını hatırlayalım.) Ancak bu Araplık, her şeyden önce sınırları belirli bir toprak parçasına bağlılık ve aşiret aidiyetiyle ilişkilidir. Hatta burada, belirli bir yöreye olan aidiyetin de ötesinde, dinî bir otoriteye bağlılık temel alınmaktadır. Şiiler söz konusu olduğunda ise, çoğunlukla Arap olmayan, İran kökenli büyük Ayetullahlardan bahsedilmektedir. Bu anlamda, etnik ve dışlayıcı tarzda bir milliyetçilikten ziyade, "urûba" olarak adlandırılan ve Baas ile Nasır dönemlerinin "Arap milliyetçiliğinden" çok farklı, daha çok uygarlığa ilişkin, nispeten esnek bir Araplık kavramsallaştırması üzerinde durulmaktadır.

Dolayısıyla Irak Devleti, kendisini, Irak nüfusunun ezici bir çoğunluğunun aklındakine tamamen yabancı bir kavramsallaştırmayla dayatmaktadır. Arap ulusu fikri, azınlık

1 *Nahda* (Kalkınma) Dönemi: Fransız İhtilali düşüncelerinin, 19. yüzyıldan sonra Arap dünyasında yayılmaya başladığı dönem – ç.n.

durumunda olan bir mezhebe, çoğunlukta olan Irak Şiilerine –"Arapçılık" adına– durmadan azınlık muamelesi yapmakta olan seçkinlerle bir olarak, iktidarı ele geçirme imkânı sağlıyor. Irak Devleti kurulduğu anda, Arap ulusu fikri sadece, Faysal yönetimi altında Levant'ta çıkan Arap İsyanı sırasında hizmet vermiş, çoğunlukla Irak'ın tanınmış Sünni ailelerinden gelen Şerif'in askerlerinin aklında vardı. Bu noktada, Osmanlı döneminde önde gelen Sünni ailelerin çocuklarına iki büyük kariyer imkânı sunulduğunu hatırlamak gerekir: Bu çocuklar eğer seyyid ya da şerif ise, yani peygamber soyundan geliyorlarsa, Sufi bir cemaate bağlı olmak ya da idari ve askerî bir kariyer yapmak. Kendisini, Şii İran karşısında Sünnilik bayrağının taşıyıcısı olarak gören Osmanlı iktidarının yerel destekçisi Efendiler sınıfı (Osmanlı idaresi mensupları), ki neredeyse hepsi Sünni'ydi, sivil konulara da müdahale ediyor ve bu alanda da iktidarlarını dayatıyordu. Kariyerlerini askeriyede yapanlar ise, eğitimlerine devam etmek için, İstanbul'da bulunan –Avrupa'dan gelen ve devletin meşruluğunun kaynağı olarak ulusu kabul eden fikirlerle yoğrulmuş– askerî akademilere gidiyorlardı.

Osmanlı Askerî Akademileri'nden gelen Irak kökenli subaylar, 1916'daki Arap Ayaklanması'na ve Levant'ta Osmanlılara karşı yürütülen savaşlara katıldılar ve ateşkes sonrasında da Irak'a döndüler. Britanyalılar, Irak ordusunun dizginlerini onlara teslim etti. Ordu, sembolik olarak, Hüseyin bin Ali'nin önde gelen kurmaylarından biri olan Cafer el-Askeri tarafından kuruldu. Askerî vesayetçi bu tabakanın diğer önemli şahsiyetlerinden biri de –sonradan politikaya atılan– halk tarafından "İngilizlerin adamı" olarak görülen ve hain ilan edilen Nuri Said'dir. Said, 1958'de monarşiye son veren isyan sırasında kadın kılığına girerek ülkeden kaçmayı denemiş, ancak yakalanarak isyancılar tarafından hanedan ailesiyle birlikte katledilmiştir. Bağlılıkların her şeyden önce yerel, kavim,

aşiret ve boy temelinde geliştiği ya da dinî olduğu bir bölgede Arap milliyetçiliği, paradoksal olarak sömürge gücünün elindeki en önemli silaha dönüşmüştür. Bu bağlamda, Irak Devleti'nin 1920'de kurulması –Lübnan ve Suriye'nin Fransız mandasıyla kurulmasına paralel olarak– Britanya mandası altında gerçekleşmiştir. (Musul vilayetinin Irak'a bağlanmasından önce, Irak nüfusunun % 75'ini temsil eden) Şii cemaatinin tamamı, Irak Devleti'ne düşmanlıkla yaklaştı. Bu yeni devletin mezhepçi yapısı, Arapçılık kisvesi altına gizlenmişti. Çünkü metinlerin hiçbirinde ne Şii ne de Sünni ifadesi geçiyordu. Ancak 1924'te Irak vatandaşlığı yasası kabul edilirken, Osmanlı vatandaşlığına sahip olan herkese doğrudan Irak vatandaşlığı verilir. Bu durum sadece Sünnileri ilgilendiriyordu çünkü Şiilerin büyük çoğunluğu zaten Sultan-Halife'nin meşruiyetini kabul etmiyordu. O dönemde Şiilerin büyük bölümü, merkezî iktidarın ulaşamadığı, aşiretlere ait yerleşimlerde hayatlarını sürdürüyorlardı. Ayrıca içlerinden bir bölümü –ya Şiilerin kutsal şehirleri olan Kerbela ve Necef'te sıklıkla olduğu gibi etnik kökenleri nedeniyle ya da mecburi askerlikten kaçmak için İran vatandaşlığını kabul etmiş Arap aşiretlerinin üyesi olduğu için– İran vatandaşlığına sahipti. Diğer yandan Şiilerin çok büyük bir bölümü herhangi bir vatandaşlığa sahip değildi. Diğer bir ifadeyle nüfus kâğıtları yoktu. "Bir vatandaşlık sahibi olmanın" ne anlama gelebileceğini bilmiyorlardı. 1924'te Irak tabiiyetine geçmeleri gerektiğinde, "Iraklılıklarını" ispatlamak durumunda kaldılar.

Dolayısıyla bu durum; ilki, Irak topraklarında doğmamış olsalar bile "Osmanlı vatandaşlığından" gelen ve kendiliğinden elde edilen Irak vatandaşlığı (A tipi), diğeri de "İran bağlantısından" gelen ve çok daha sorunlu olan Irak vatandaşlığı (B tipi) olmak üzere, iki tip Irak vatandaşlık belgesinin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu ikili sistem zaman zaman hayli akıl almaz durumlara da neden oldu. Örne-

ğin Eğitim Bakam Sâtı el-Husri, 1928 yılında büyük Şii şair Muhammed Mehdi el-Cevahiri'yi, nesillerden beri ailesiyle Irak'ta yaşamasına ve Irak toprakları dışında hiçbir ailevi bağı bulunmamasına karşın, gerçek bir Iraklı olmadığı bahanesiyle öğretmenlik görevinden uzaklaştırdı. Öte yandan Arap milliyetçiliğinin temel kuramcılarından olan Sâtı el-Husri, Yemen'de doğmuştur ve Suriye vatandaşıdır!

Bu tip ayrımcı yaklaşımlara her devrimde rastlanabilir. Saddam Hüseyin 1960'lı yıllardan itibaren "İran kökenli" oldukları için bazı Iraklılara saldırıyor, onları kitleler halinde sınır dışı etmeden önce sürgüne gitmeye zorluyordu. 1979'da iktidarın tamamını eline geçirdiğinde ise, koruyucusu Ahmet Hasan el-Bekir'i zorunlu olarak emekli ederek, ilk önlemlerini Kürt ve Şii olmak gibi çifte "günahı" olan Feyli Kürtlerine karşı almaya başladı. 1980'li yıllar boyunca, Şiiler ve Kürtler takip eden dalgalar halinde sürüldüler. 1990'da Kuveyt Savaşı'nın hemen sonrasında Saddam Hüseyin, rejimine karşı ayaklanan Şii Bataklık Araplarını,[2] "hakiki" Iraklı ve "gerçek Arap" olmamakla yaftalayarak hedef gösterdi. Saddam Hüseyin onları "çoktanrılı Perslere" benzer gelenek ve göreneklere sahip olmakla ve Arap ulusuna yabancı olmakla suçladı. Bu vesileyle, yeniden ısıtılıp gündeme getirilen, A tipi vatandaşlık ve –İran kökenli– B tipi vatandaşlık arasındaki ayrımcılık, aynı şekilde Iraklı Şii din adamlarına da uygulandı. Bu ayrım, İran'ın, Irak'taki "gizli istihbarat gücü" olmakla suçlanması her zaman muhtemel Irak Şii cemaatini sürekli tehdit eden, Demokles'in kılıcı gibi kalmaya devam edecektir.

1920'li yıllarda, bu tarz ayrımcılık, özellikle –neredeyse tamamı Pers kökenli olan– ve Britanya mandasının ve bu yeni Irak Devleti'nin en büyük muhaliflerinden olan Şii ulema-

2 Dicle ve Fırat nehirlerinin kesişme noktasında bulunan bataklıklarda yaşayan Şiilere *Bataklık Arapları* denilmektedir – ç.n.

yı hedef alıyordu. Hatta Irak'm saflığını kirleten ve sınır dışı edilmesi gereken "Irak'taki yabancıları" ihbar eden Arapçı bir söylem "çaresine" ilk başvuranlar Britanyalılar oldu. İran hükümeti Büyük Britanya'nın baskısıyla 1923'te, en büyük Ayetullahlarmı yabancı kökenli oldukları bahanesiyle sürgüne gönderdi. Büyük Ayetullahlar, Şiilerin, yabancı işgal rejimi altında yapılacak her türlü seçime katılmalarını yasakladılar. Bu ulemaların en önemlilerinden biri olan Şeyh Mehdi el-Halisi, aşiret kökenli bir Arap'tı ve İran'la hiçbir ilişkisi yoktu. Tutuklanmak üzere evine gelindiğinde, onu yakalamakla görevli askerlere bir tercüman eşlik ediyordu. Şeyh onlara ısrarla Farsça bilmediğini söyledi. Onu trene bindirdiler ve İran sınırına götürdüler. Britanya konsolosu, her şeye karşın önemli bir şahsiyet olan el-Halisi'yi karşılamaya geldi. Konsolos resmî raporuna, "Ayetullah'm İran asıllı biri olarak tek kelime bile Farsça konuşamamasına ve İran'a tamamen yabancı olmasına" son derece şaşırdığını yazmıştır. Daha sonra, bu büyük Ayetullahlardan bazılarının bir daha kesinlikle siyaset yapmamaları şartıyla, 1924'te Irak'a geri dönmelerine izin verildi. Ne tezattır ki, bu şartları kabul eden ve Necef'e yerleşen Ayetullahlar İranlıyken, aralarındaki tek Arap Şeyh olan el-Halisi, İran'ın Meşhed şehrinde hayatının sonuna kadar sürgünde yaşadı.

Şiilere karşı ısrarla tekrarlanan bu ayrımcılığın ötesinde, yeni devletin belkemiğini oluşturan ve neredeyse tamamen Sünnilerin tekelinde bulunan ordu, muhalif topluluklarla sürekli mücadele halindeydi. Örneğin Asuriler 1932-1933'te bunun bedelini çok pahalıya ödediler. Hatta bundan daha da kötüsü, Kürtler nadiren –art arda– birkaç sene barış içinde yaşayabildiler.[3] Şiilere gelince; Britanya işgalini, manda yönetimini, bu yönetim altında kurulan yeni devleti ve Sün-

3 1959 ve 1962 yılları arasında General Kasım'ın ilk Cumhuriyet rejimi altında ve 1972-1976 yılları arasında Saddam Hüseyin'in kişisel iktidarının başında.

ni Arapların hâkimiyetini reddettiklerini en başından itibaren topluca gösterdiler. Şiiler, büyük Ayetullahlarının izinde, İngiliz işgaline karşı (1914-1918) yapılan cihat çağrısına kulak vererek, Osmanlı ordusu saflarında savaştılar. Sonra da "Arap ve İslâmî hiçbir yabancı güç ile bağımlılık ilişkisi içinde olmayan bir Irak Devleti" kurmayı talep ettiler. Büyük Ayetullahlar, İngiliz ordularına karşı cihatta ve manda yönetimine karşı oluşturulan 1920 Devrimi'nde aldıkları iki askerî yenilgiyi takiben, 1923'te zorunlu olarak sürgüne gönderildiler. Bunun ardından Şii cemaatin dinî liderleri, 1950'li yıllara kadar çöldeki uzun yolculuklarına başladılar. Reform yanlısı yeni bir Şii ulemanın oluşması da bundan sonra gerçekleşti. 1965'ten itibaren Ayetullah Humeyni'nin Irak'a sürgüne gelmesi, (Komünist Parti ile kapışarak) ulemanın Şii cemaat üzerinde 1925'e kadar elinde tuttuğu liderlik rolünü geri almak isteyen genç üyelerini cesaretlendirdi. 1970'li yılların sonunda Baas rejime karşı tüm muhalif kanatları bünyesinde birleştiren bu yeni Şia, savaşın Kürdistan'a geri döndüğü ve komünistlerin de yer altına çekildikleri bir ortamda oluştu.

Irak Devleti, geniş ölçüde kendi toplumuna karşı oluştuysa bile, 1930'lardan 1960'lara kadar geçen otuz yıl boyunca ulus efsanesi, yine de farklı siyasi akımları bir araya getirip ortak bir ufuk çizmeyi başardı. Örneğin sosyal reformların mezhep çatışmasını giderebileceği fikri topluca kabul edildi. Pek çok Şii'nin komünist idealleri sıcak karşılaması da buradan kaynaklanır. Aynı şekilde Şiiler, 1952 yılında Irak'ta Baas Partisi'nin kurulmasında önemli bir rol oynadılar. Ancak bunun hemen sonrasında "Irak Sorunu" ile karşılaştılar. Monarşinin Sünni Arap seçkinlerinin yerini, 1958 Devrimi'nden sonra, daha çok orduya bağlılıkları ve taşra kökenleriyle öne çıkan yeni elitler aldı. Musul, Anah, Felluce, Ramadi ve sonunda Tikrit, ülkenin bu yeni sahiplerinin beşiği haline geldi. 1963'teki Baasçı ilk askerî darbe, Baas ve Şiiler arasında

sert bir kopuşla "Irak sorununa" kanlı bir şekilde geri dönüldüğünü gösteriyordu. Böylece Baasçı Şiiler, parti bünyesindeki (Sünni) askerlerin komünizme karşı duydukları kin kadar Şiilere karşı da kin duyduklarının ve bu kinle motive olduklarının ayırdına vardılar. Şiilerin, Komünizme ve Baasçılığa katılması, çok açık bir şekilde "Iraklılık" heveslerinden kaynaklanır. Diğer bir ifadeyle bu, Sünnilerin çoğunlukta olduğu Arap âleminde, Şiilerin çoğunlukta olduğu "Irak kimliğinin" korunması anlamına gelir. Şiiler, bir süre için Baasçılıkta, –Sünniliğin çok baskın olduğu– Nasırcılık karşısında kendilerine bir yer edinebilecekleri, Arap milliyetçiliğinin levanten versiyonuna benzer bir yan bulduklarını zannettiler. Ama böyle olmadığını anladıklarında, ayrılık çok acı oldu. İktidarın sosyal tabanının hızla erimesi, Saddam Hüseyin'in Sünni Tikrit aşireti tarafından ele geçirilmesi ile sonuçlandı. 1980'li yılların sonlarından itibaren her taraftan muhalefetle karşılaşan Sünni Arap cemaat bile, sonunda rejimin baskıcı döngüsünden nasibini almaya başladı. Saddam Hüseyin'in –Tikrit kökenli olmayan Baasçı askerî gruplara karşı yürüttüğü gibi– birbirini takip eden etnik temizlik kampanyaları, 1970'li yılların sonunda mantıken zaten yıkılması gereken rejimin politik ve sosyal tabanını yavaş yavaş eritti. Rejimin yıkılmaktan kurtulmasını sağlayan iki temel faktörden biri 1970'li yıllarda petrol fiyatlarında yaşanan patlama, diğeri ise Batı –özellikle de ABD ve Fransa– ile kurulan stratejik ortaklıklardı. Petrol sanayisinin 1972 yılında ulusallaştırılması Saddam'a, hem rejimini kurtarma hem de 1979'dan sonra Batılı güçlerin gözünde, İran Devrimi'nin karşısında durabilecek tek kale gibi kabul edilmesini sağlayacak olan orantısız bir askerî güç oluşturma imkânı sağladı. İran Devrimi, Baas rejimi tarafından ölümcül bir tehdit olarak görülüyordu. Çünkü Irak'taki Şii ulemanın büyük bölümü, İran'daki olayları, Batı'yla müttefik Sünni bir iktidarın ezeli intikamı-

nın habercisi olarak görüyordu. Kanlı çatışmaların, bir faciaya yol açacak biçimde zincirleme (yani 1980-1988 arasında İran ve Irak'ı birbirine düşüren Birinci Körfez Savaşı, Irak'm Kuveyt'i işgali sonrasında 1990-1991'de yaşanan İkinci Körfez Savaşı, 1991 Şubat ve Mart aylarında Saddam rejimine karşı Kürtlerin ve Şiilerin genel intifâdası, 2003'ten itibaren Amerika'nın Irak'ı işgali ve ilhakı, 2003'ten 2008'e kadar süren Şiiler ve Sünniler arasındaki I. Mezhep Savaşları ve halen devam etmekte olan II. Mezhep Savaşları) olarak gelişmesiyle, 1970'li yılların sonundan itibaren ülkeyi tam anlamıyla bir cehenneme çevirmesine değinmeden önce, oldukça tartışmalı şartlarda kurulmuş bir devletin sürekli ve yıkıcı saldırılarına maruz kalan Irak toplumunun özelliklerini daha yakından incelemek uygun olur.

Sünni ve Şii ayrılığının kökenleri

Elbette her şeyden önce bu ayrılığın, genellikle yanlış anlaşılan ve haksız yere sanki kalıntı bir arkaizm gibi nitelendirilen aşiret boyutu ve Sünnilerle Şiiler arasındaki mevcut zıtlaşmanın temelindeki sosyal boyutu bulunuyor.

Irak'taki Şiilerin büyük çoğunluğu Araptır. Aralarında bazı Türkmen ve Kürt azınlıklar bulunmasına karşın, temel olarak Şiiler ve Sünni Araplar, Bedevi değerleriyle yoğrulmuş, aynı kültürü paylaşan Arap âlemine mensupturlar. Elbette bir Şii'nin ismi asla, halifeliği "gasp ettiklerine inanılan" Ebu Bekir, Ömer ya da Osman olamaz. Bununla beraber, Şii ve Sünnilerin namaz kılma ve abdest alma yöntemleri de aynı değildir. Ama ne soyadı ne de şive bir Şii'yi bir Sünni'den ayırt etmek için yeterli değildir. Bu nedenle, örneğin Bağdat'ta insanlar size hangi mahallede oturduğunuzu sorarlar. Çünkü bu hangi mezhebe ait olduğunuzu anlamanın tek yoludur.

Irak'taki Şii ve Sünni Arapların büyük bir bölümü, Arap Yarımadası'ndan gelen, yüzyıllar boyunca Dicle ve Fırat nehirlerinin verimli ovalarına yerleşmiş kavimlerin torunlarıdır. Mezopotamya aynı zamanda, Suudi rakipleri tarafından Necd'den kovulan Şammar aşiretinin göçü sırasında – (en son göçün yakın bir tarih olan 20. yüzyılın başında yaşandığını hatırlayalım) dünyadaki Bedevi istilasının en büyük kavşak noktasıdır. Özünde Sünni olan kabilelerin Şiiliği benimsemesi, yüzyıllardan beri devam eden bir süreçtir. Neden? Merkezde ve güneyde yaşayan Mezopotamyalıların büyük bir bölümü, kutsal şehirlere yakın oldukları için zaten güçlü bir şekilde Şiiliğin etkisi altında yaşıyorlardı. Yeni gelenler ise, yerel sosyal dokuya daha iyi adapte olabilmek ve diğerleriyle uyum içinde yaşamak için baskın dinî ritüelleri kabul ediyorlardı. Mesela Cuburiler gibi bazı kabilelerin, yerleştikleri yöreye göre bir Sünni, bir de Şii kolu vardı. Aynı şey Şammarlar için de geçerlidir. Ancak yine de bu durum Şiiliğe geçme olgusunu bütünüyle açıklamaz. Şiizmin; taşıdığı mesaj olsun uygulamaları ve ritüelleri olsun, ezilmiş ve aşağılanmış toplulukları kendisine çekmeye çok uygun ve her inananın, gayri meşru iktidarlara, tiranlığa ve haksızlığa karşı çıkma mecburiyetini öne çıkaran bir doğası bulunuyor.

Sünniliğe bağlı kalan büyük göçebe kavimler, yerleşik ya da yarı yerleşik tarımla uğraşan, ekip biçen, hayvan yetiştiricisi, avcı ve balıkçı boylar üzerinde hâkimiyet kurdular. Şiiliğe geçiş hareketinin kökenleri, Bedevi dünyasına özgü bu yeni hiyerarşi içinde yatmaktadır. Toprak sahibi olmayan köylü kitleleri Şiilikte, aşağılanmalarını ve acılarını ifade edebilecekleri uygun bir ortam buldular. Şiiliğe geçiş, 19. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun Pan-İslâmcı heveslerine ve merkeziyetçi eğilimlerine karşı kendisini güçlendirmeye çalışan Şii ulemanın tepkisiyle, kutsal şehirlerin dinî iktidar odakları tarafından din propagandası şeklinde desteklen-

di. Bu nedenle, Irak'taki Şiilerin büyük bir çoğunluğu, bazıları Şiiliği çok yeni benimsemiş olan (1920'li yıllarda) eski Sünnilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla, Kerbela ve Necef'in büyük Ayetullahları, birkaç on yıl içinde –sadece çok küçük Sünni yerleşim birimleri haricinde– Bağdat'ın güneyinden Basra'ya kadar uzanan bir bölgede, neredeyse tamamen homojen bir Şii ülkesi oluşturmayı başardılar.

19. yüzyıldan itibaren, Osmanlılar tarafından başlatılan ve sonra Britanyalılar tarafından devam ettirilen toprak özelleştirmeleri, özellikle Şiileri yarı köle durumuna getirdi. Bu durum köylüye, elinde mal sahibine herhangi bir borcu olmadığına dair bir belge olmadan, çalıştığı toprağı terk etme yasağı getirme noktasına kadar vardı (Hatta 1930'lu yıllarda Irak Meclisi'nde, bu yönde bir kanun tartışıldı). Tüm 20. yüzyıl boyunca, toprak sahibi olmayan Şii köylüler, fakirlikten ve toprak ağalarının zorbalığından kurtulmak için köylerden kaçtılar. Özellikle 1930 ve 1950'li yıllar boyunca, Irak'ta Arap dünyasında daha önce eşi benzeri görülmemiş ölçüde ciddi bir köyden kaçış yaşandı. Öyle ki bir dönem, Saddam Hüseyin toprağı işleyecek yeterince Iraklı olmadığı için Mısır'dan tarım işçisi getirtmek zorunda kaldı.

Kırsal kökenli bu nüfus, –özellikle Irak Komünist Partisi'nin çekirdek tabanını oluşturan, Bağdat'ın cetvelle çizilmiş meşhur mahallesi Sadr'da olduğu gibi– büyük şehirlerin kıyılarındaki gecekondulara yerleştiler. Sünni topluluklar da benzer şekilde köyden göç dalgası yaşadılar. Ancak bu yeni Sünni şehirliler –milyonlarca Şii'nin maruz kaldığı sosyal anlamda statü kaybından ya da siyasi kölelikten büyük ölçüde kurtularak– orduya ya da idari kadrolara katılmalarını sağlayacak olan iktidara ulaşma bağlantılarından hızlıca istifade ettiler.

Irak sosyal piramidinin en altında, ciddi bir Şii nüfus bulunur. Gerek Osmanlı hâkimiyeti altında, gerekse Haşemi ve

Cumhuriyet dönemlerinde olsun, Sünniler iktidarı ve özellikle de ordu bünyesinde yükselme yollarını tekellerinde bulunduruyorlardı. Askerî ve idari kariyer imkânları Şiilere tamamen kapalıydı. Buna karşılık onlar da, çok daha geniş bir sosyal konumlanma yelpazesine ulaştılar: Köyleri terk eden kalabalık bir köylü sınıfı, çok önemli bir işçi sınıfı (1930'lu yıllardan sonra Şiilik ve Komünizmin arasındaki kaynaşmanın nedeni budur) ve Yahudi girişimcilerle pek çok ortak özellik taşıyan tüccar bir burjuvazi gibi. Bu anlamda ticaret kariyeri, askerî ve politik çevrelerden dışlanmaya çare olacak ve sosyal yükselme imkânı sağlayan bir çaredir. Bunun dışında, Şii iş adamları Şii ulema sayesinde –İran pazarının Irak versiyonuna benzeyen– uluslararası bağlantılarından istifade ederler. Özetle, Irak'taki en fakirler çoğunlukla Şii'dir, ama en zenginler de aynı şekilde Şiiler arasından çıkarlar.

Irak toplumunun aşiret yapısı, daha önce de belirtildiği gibi köylerden gelen kitlesel göç nedeniyle bugün tamamen değişmiştir. Soy bağı ilişkisi sürse de, bugünkü aşiretlerin, örneğin 1914-1918 Britanya karşıtı cihat sırasındaki aşiretlerle arasında fazla bir benzerlik yoktur. Bugün aşiretler artık neredeyse kelimenin tam anlamıyla "işgal" ettikleri kentsel alanlarda yaşarlar. Örneğin, şehre yeni gelenler ve onların çocukları, bugün Bağdat nüfusunun dörtte üçünü oluşturur.

Eskiden köylerde aşiret aidiyeti, hem kan bağı hem de nispeten kendi kendine yeten bir ekonomik işleyişe sahip alanlara göre belirleniyordu. Oysaki şehir ortamında aşiret, ekonomik birim olarak anlamını yitirdi. Bu anlamda soy tespiti de çok sorunlu hale geldi. Kentsel mahallelere ne şekilde yerleşileceği meselesi, hangi köyden ya da hangi bölgeden gelindiğine bağlı olarak ya da aile bağlarına göre şekillendi. Kaldı ki bu bağlar gerçek oldukları gibi zaman zaman hayalî de olabiliyordu. Cetvelle çizilmiş izlenimi veren Sadr şeh-

ri gibi büyük yerleşim birimlerinin her bloğunda, kan bağı ile birbirine bağlı olan ya da bağlı olduğunu iddia eden kişiler oturmaktadır. Sadr şehri sakinlerinin pek çoğu, hayatta kalabilmek için kendilerine yeni ailevi bağlar oluşturmak durumunda kaldılar. Çünkü şehirde tek başına birey olarak hayatta kalmak imkânsızdı. Bu şartlarda, ya bir grubun ya bir mahallenin desteğiyle ya da bugün olduğu gibi yerel milis gücü sayesinde hayatta kalınabiliyor.

Kan bağı ve akrabalık ilişkilerine dayalı bu yardımlaşmalar (Michel Seurat, İbn-i Haldun'dan ödünç aldığı *asabiyya*[4] kategorisini kullanarak, Lübnan'da Tripoli'nin bir mahallesi için bunu çok güzel bir şekilde çözümler) esasen klientalist ağlara bağlı ekonomik bölüşüm ve yeniden dağılım biçimlerinin temelini oluşturuyor. Bir dönem şehirlerin aşiret mezarlığı olacağına inanılsa da, gerçekte bunun tam tersi gerçekleşti. Bağdat boylardan oluşan modern bir metropol oldu çıktı. Aşiret yapısı, bir anlamda mevcut iktidarın düşmanlığı karşısında bir tür kendini müdafaa işlevi görüyor. Arap dünyasında başka yerlerde de olduğu gibi devlet, pek çok "asabiyya"dan biri, yani kendisinden korunulması gereken klan yapısında tüzel bir varlık olarak görülüyor.

"Irak sorununun" kanlı bir şekilde yeniden geri dönmesi

1970'te petrol fiyatlarındaki patlamanın yarattığı refahtan adil bir şekilde istifade edemeyen, iktidarla gittikçe daha açık bir şekilde savaş halinde olan ve parçalanmış bir toplum olan Irak toplumu, Saddam Hüseyin rejiminin yapay bir şekilde hayatta kalması, sonrasında yıkılması ile ilk Irak Devleti'nin sonunu getiren bölgesel jeopolitik ve stratejik oyunların korkunç girdabına yakalanmıştır.

---

4 Hatta "Ortadoğu'da devlet başarılı olmuş bir *asabiyya*'dır!" demeye kadar getirecektir.

Bağdat rejimi çok hızlı bir şekilde, 1979 İran İslâm Devrimi'ni kendisi için hayati bir tehdit olarak algıladı. Tahran'daki olaylarla galeyana gelen kutsal şehirlerdeki militan genç Şii ulema, intikam vaktinin geldiğini sandı. Yeni doğan bu dinî hareket, zaten önceden kendisine ait olan gücü –Komünist Parti baskın hale gelmeden– hızlıca geri aldı. Bölgedeki geleneksel işleyişe uygun olarak, laik solun pek çok eski militanı yeniden bu dinî harekete yöneldi.

Bu bağlamda, Saddam tarafından 1980'de genç İran İslâm Cumhuriyeti'ne karşı tetiklenen İran-Irak Savaşı, Irak'ta kaynamakta olan gizli bir iç savaşın, sınırlar ötesindeki uzantısı olarak okunmalıdır. O andan itibaren kurulan çıkar birliktelikleri, Saddam rejimi ile en başta ABD olmak üzere büyük güçler arasında daha önce görülmemiş gerçek bir stratejik ittifak oluşturdu. Büyük bir refah yaratan petrol fiyatlarındaki patlama –daha önce de belirtildiği gibi– Saddam'a muazzam bir şekilde silahlanma imkânı sağladı. Ancak İran ile çatışmanın maliyeti aynı zamanda devletin aşırı şekilde borçlanması sürecini de tetikledi. Bu borçlanma, ABD'nin stratejik desteği olmasaydı gerçekleşemezdi. Bu inanılmaz askerî cephaneliğin oluşturulması, (Büyük Britanya, Fransa, Almanya, İtalya ve ABD'den ithal edilen yüksek teknoloji ekipmanları anlamında) Irak'a yüzlerce milyar dolara mal oldu. Bağdat rejimi tarafından İran'a karşı başlatılan savaş, büyük ölçüde Körfez'in petro-monarşileri tarafından finanse edildiyse de, sürekli yenilenen krediler aracılığıyla ABD'nin Irak rejiminin –ödeme gücünün– güvenilirliğine kefil olduğunu hatırlamak gerekir.

1988'de, İran-Irak Savaşı bittiğinde, Amerikalılar, Baas rejiminin askerî gücünün bölgedeki müttefik ülkelere karşı tehdit oluşturabileceğini düşünerek yavaşladılar. Dolayısıyla Washington, Körfez petro-monarşilerini, Bağdat'a verdikleri kredileri geri çağırmaya zorladı. (Irak'ın petrol altyapı-

sının yıkılması ve Irak ekonomisinin altüst olması nedeniyle, bu taleplerin yerine getirilmesinin tamamen imkânsız olduğunu gayet iyi bilerek.) Kuveyt'in 1990'da işgali, Saddam rejiminin Irak Devleti'nin batması karşısında –sorunlardan kaçmak şeklinde– verdiği tepkinin bir sonucudur.

ABD'nin burada çift taraflı oynadığının altını çizmek gerekir. Washington'daki Irak yanlısı lobi Saddam'ı, İran-Irak Savaşı bitse bile Washington ile Bağdat arasındaki ittifakın konjonktürel olmadığı, Irak ile Kuveyt arasındaki anlaşmazlığın da aynı Arap aile içindeki küçük fikir ayrılıkları olduğu konusunda sürekli rahatlatırken, Beyaz Saray da bir yandan Kuveytli yöneticileri, alacaklarını tahsil etmeye zorladı. Saddam –kısmen haklı olarak– buna, Irak'm bu bedeli İran savaşı sırasında Körfez monarşilerinin ve emirlerinin ayrıcalıklarını savunmak amacıyla yüz binlerce askerini feda ederek zaten kanla ödenmiş olduğunu söyledi.

Aynı mantıkla Washington, Kuveytlileri piyasayı petrolleriyle doldurup fiyatları düşürmek suretiyle Irak Devleti'nin batışım hızlandırmaları konusunda cesaretlendirdi. Bu noktadan sonra, Amerikalılar Bağdat'a Irak ekonomisinin ve petrollerinin uluslararası kuruluşlar tarafından tam vesayet altına alınmasını teklif ettiler. Elbette Saddam Hüseyin'in bunu kabul etmesi mümkün değildi. Hikâyenin devamını biliyoruz. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinin arifesinde, ABD'nin Irak Büyükelçisi April Glaspie, hâlâ Irak ve Kuveyt arasındaki anlaşmazlıkların önemini azımsayarak Bağdat diktatörüne güvence veriyordu. Amerikalılar tarafından kurulan tuzak Saddam'ın üzerine kapandı.

Ancak rejimin yıkılması anında bile, ABD ile olan çatışma, ABD'nin muallaktaki bölge yönetimi, (hatta diktatörün kendi ailesini de kapsayan) faili meçhul cinayetlerin kırıp geçirdiği Tikrit kavmi nezdinde bile son derece azınlıkta kalan Saddam iktidarının akıl almaz bir şekilde devam etmesine

katkıda bulundu. Şubat ve Mart 1991'de ülke geneline yayılan ayaklanmaya ve ülkedeki on sekiz eyaletin on beşinin kendisini desteklemekten vazgeçmesine karşın, İran tehdidini saplantı haline getirmiş olan ABD Genel Kurmayı ile Saddam arasında el altından yapılan bir anlaşma sayesinde, –sanılanın aksine– iktidarını korumayı başardı.

Amerikalılar, ateşkes anlaşmasının resmî şartlarına ters olmasına aldırmadan Saddam'm isyancılara karşı ağır silahlar ve kitle imha silahları kullanmasına izin verdi. Amerikan –ve de Fransız– birlikleri Nasıriye bölgesinde, Şiilere yapılan toksik saldırıların oluşturduğu bulutlara birkaç kilometre uzaktan şahit oldular. Rejim, Batılı ülkelerin en ufak bir cezalandırması olmaksızın, kutsal şehir Kerbela'yı kimyasal silahlarla bombalayarak intikamını aldı.

1990'lı yıllarda, uygulanan ambargo çerçevesinde, şu veya bu paralelin kuzeyinin ya da güneyinin ötesinde uçma yasağı, petrol kaynakları üzerinde BM kontrolü gibi Irak Devleti'nin egemenliğinin giderek artan bir şekilde vesayet altına alındığım gördük. BM kararları çerçevesinde onaylanan askerî Huzur Harekatı sayesinde, iki büyük Kürt partisi yönetiminde (Talabani'nin Kürdistan Yurtseverler Birliği ve Barzani'nin Kürdistan Demokratik Partisi) gittikçe artan bir özerklik edinmeye başlayan Kürt Bölgesi'ni de anmadan geçmeyelim.

Büyük çaplı bir ikiyüzlülük olarak nitelendirilse de, aslında 1990'larda Amerika'nın Irak dosyası yönetimi, nispeten akılcı bir strateji izlemiştir. Bu sayede bir yandan BM kararları alet edilerek Irak vesayet altına alınmıştır. Diğer yandan Washington, özellikle Irak petrolüne (nispeten daha bağımlı olan Çin, Japonya, bazı Avrupa ülkeleri ve Rusya gibi ticari rakipleri üzerinde baskı kurmasını sağlayacak şekilde) el atarak, petrol fiyatlarına müdahale etme imkânı bulmuştur. Irak aslında ABD için çok önemli bir petrol tedarikçisi değil-

dir. 2003 işgali, Amerikan gücünün çıkarları açısından bakıldığında bile oldukça irrasyonel bir tepkidir.

Bununla beraber, 11 Eylül'ün mevcut durumu tamamen değiştirdiğini söylemek gerekir. Amerikan topraklarında gerçekleşen el-Kaide saldırısına yeni bir günah keçisi bulmak için çılgın bir istekle yanıp tutuşan Washington, kurban olarak eski müttefiki ve dünkü –borç– yükümlüsü olan Irak'ı seçti. Neo-konservatiflerin ideolojik ısrarına, işgal yönetimi konusunda akıl almaz bir amatörlük ve Irak Devleti ile Irak toplumu arasındaki ilişki dinamiğinin ve tarihinin tamamen göz ardı edildiği bir yaklaşım eşlik etti.

Saddam Hüseyin rejimi, Britanyalılar tarafından kurulmuş politik sistemin son temsilcisiydi. Onun düşmesi, aynı zamanda mevcut Irak Devleti'nin de yıkılması anlamına geliyordu. Bu, belli ki Washington'un öngöremediği önemli bir durumdu. Amerikalılar başta, Kürtlerin ve Şiilerin baskılarına boyun eğmeden ve iktidarı "çoğunluğa" teslim etmeden önce, sanki demografik çoğunlukların demokratik çoğunluklar yaratacağına inanıyormuş gibi yaparak, umutsuzca yıkılan iktidarın yerini alacak Sünni bir alternatif aradılar. Eski rejimden dışlananlar, yani Kürtler ve Şiiler, bu yeni sistemden en çok istifade edenler olarak öne çıktılar. Cemaatçilik, bu yeni iktidarın –kesinlikle vatandaşlık temelli olmayan– tabanını saklamaya yarayan düzenbaz bir federalizmin (2005 Anayasası ile resmileşen) arkasına saklandı. Herkesle cemaat aidiyetine göre muhatap olundu... Siyasi partiler alanı dinî ve etnik partilere bıraktılar.

Bu sistemin kötü yanı, her zaman birilerinin sistemin dışında kalmasıydı. İslâm'ın ilk yüzyıllarından itibaren sahip oldukları devlet üzerindeki tekeli kaybettikleri için travma geçiren Sünni Araplar, önce kurumları ve ardından da (ABD işgaline karşı oluşan direniş hareketinin ezilmesinden sonra, 2003-2004'te) yapılan her seçimi –şanslarını denemek

yerine– derhal boykot ettiler. Sünni Arapların seçimleri ilk boykotundan sonra, diğer grupların 2010 ve 2013'teki seçimlerine katılımı gitgide arttı. İktidarın Lübnanvâri –Şiiler, Kürtler ve Sünnilerden oluşan– üç partili bölüşümü, devlet aygıtındaki güç merkezlerinin sayısını artırarak, görülmemiş düzeyde saçmalıklara ve aksaklıklara yol açmaya başladı. Bu durumda, devletin cumhurbaşkanı Kürt, hükümet başkanı Şii ve meclis başkanı da Sünni Arap olmalıdır! Ayrıca, ilk Irak ordusu ne kadar Sünni ise, yeni Irak ordusu da o kadar Şii hale geldi. Bu anlayışla, yeni doğmuş Irak Devleti, o veya bu cemaat bölgesi ya da fraksiyonunun çıkarını koruma, kaynak ve petrol rantı kapma mekanizmalarının kurumsal kalkanına dönüştü. Bu, ülkede zaman zaman görebileceğimiz, örneğin hastanesi, havalimanı, yepyeni otoyolları olan bölgelerle, başkentin kendisi gibi tamamen terk edilmiş bazı bölgeler arasındaki şaşırtıcı gelişmişlik farkının nedenini de açıklar.

Britanyalılar tarafından kurulan ilk Irak Devleti, isyanlara ve savaşlara rağmen seksen yıl gibi bir süre ayakta kalmayı başarmıştı. Amerikalılar çoğunluğa (Kürtler ve Şiilerde olduğu gibi) dayanmaktansa bir azınlık (Sünniler) aracılığıyla yönetmenin daha kolay olduğu paradoksunu çok acı bir şekilde öğrendiler. Amerikalılar tarafından tekrar kurulduktan on yıl sonra, yeni Irak devleti bugün can çekişiyor. Eski sistemin dışlanmışlarıyla yeni bir devlet kurma hayali, 2005-2008 arasında Şiiler ve Sünniler arasında yaşanan mezhep savaşıyla, bugüne kadar görülmüş en büyük katliamlarda yüz binlerce kişinin ölmesiyle sonuçlandı. Nuri el-Maliki'nin otoriter ve baskıcı iktidar girişimiyle, kendi toplumuna sürekli düşman izlenimi veren Irak Devleti imajı, bu sefer de ucu bucağı olmayan bir klientalizm, rüşvet ve yolsuzluk zinciri de eklenerek bir kez daha tekrarlandı.

MEZHEPÇİLİĞİN PENÇESİNDE BİR SURİYE DEVLETİ

İslâm Devleti'nin beşiği Irak da olsa, Haziran 2014'e kadarki adıyla IŞİD (Irak-Şam İslâm Devleti) ilk toprak kazanımlarını öncelikle Suriye'de elde etti. Bu ilerleme, çoğu zaman diğer isyancı grupların kaybettikleri topraklar üzerinden gerçekleşti. Rakka, Deyrizor ve Fırat Vadisi, Irak'ta Felluce'nin düşmesinden bir ay önce, yani Aralık 2013'te, örgütün kontrolüne bu şekilde geçti.

Mezhepçi eğilimi başından beri hep belli olan Irak'tan farklı olarak Suriye, mezhepçiliğe sonradan yakalandı. Suriye Devleti, Büyük Suriye'den (*Bilâd eş-Şam*) büyük bir parçanın koparılmasıyla oluşturuldu ve toplumda hiçbir zaman ortak bir vatandaşlık hissi oluşturmayı başaramadı. Dolayısıyla Suriye halkı dayanışma, *assabiyyalar* (sosyal yardımlaşma) ve cemaat üzerine kuruludur. Suriye Devleti'nin doğuşu, mezhepçiliği zafere taşıyan *asabiyyaların* neden ayrıcalıklı bir meseleye dönüştüğünü açıklar.

Osmanlı döneminde, Suriye de Irak gibi (Filistin'den Halep'e, Halep'ten de Musul'a uzanan ve aralarında serbestçe dolaşılan idari bölgelere ayrılmış) vilayet modeliyle yönetiliyordu. Bugünkü Suriye'nin yanı sıra Lübnan, Trans-Ürdün ve Filistin'i de kapsayan Suriye, o dönemde –şu anda İslâm Devleti tarafından yeniden kullanılan ifadeyle– *Bilâd eş-Şam* olarak adlandırılıyordu. Vilayetler başkentlerin etrafında toplanmışlardı: Bugünkü Irak'ın el-Anbar eyaletinin bir bölümünü içine alan Deyrizor vilayeti, Şam vilayeti (Trans-Ürdün'ü çevreleyen) ve bugünkü Türkiye topraklarının önemli bir bölümünü içine alan Halep vilayeti gibi. Beyrut; bugünkü Lübnan'dan geçerek Lazkiye (Latakya), Hayfa ve Celile'ye kadar uzanan ve tüm Akdeniz kıyısını çevreleyen idari birimin merkeziydi. Buna, Maruni ve Dürzi nüfusu nedeniyle 19. yüzyılda Bâb-ı Âli ve Batılı güçler arasında imzalanan anlaşmalar nedeniyle farklı bir statü ile anılan Lübnan Dağı'nı da eklemek gerekir. Aynı şekilde, Kudüs bugünkü Filistin'in sadece güneyini içine alan bir eyaletin başkentiydi ve özel yasalara tâbiydi.

Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti altındaki azınlıkların hepsi, resmî olarak aynı ölçüde tanınmıyorlardı. Dolayısıyla millet statüsü, kitabı olan gayrimüslimleri yani Suriye'nin bugünkü nüfusunun yaklaşık % 10'unu oluşturan Hıristiyanları ve Yahudileri kapsıyordu. Şiileri, Alevileri,[1] İsmailileri[2] ve Dürzileri kapsamıyordu. Diğer yandan Lübnanlı

1 Alevilik, Şiiliğin heterodoks bir koludur. Eskiden çoğunlukla Nusayri olarak adlandırılıyorlardı. Alevilerin büyük bölümü bugün Suriye'de (nüfusun % 10'u ile % 12'si arasında), Nusayri Dağı'nda, Akdeniz kıyılarında, Lübnan'ın kuzeyinde ve Türkiye'nin Hatay ilinde yaşarlar.

2 Şiiliğin, On İki İmam yerine sadece Yedi İmam'a inanan koludur. Daha çok Hint altkıtasında (Ağa Han'ın taraftarları) ve çok küçük bir azınlık olarak da Suriye-Lübnan sınırının kuzeyindeki köylerde yaşarlar.

Dürziler, Osmanlı İmparatorluğu'ndan –üstün askerî güçleri ve sağlamış oldukları toprak bütünlüğü sayesinde– resmî tanınma statüsü almışlardı. Ancak bu bir istisnaydı.

Dolayısıyla, On İki İmam Şiileri ya da (bugünkü Suriye nüfusunun % 10'u ile % 12'sini oluşturan) az çok senkretik dinî ritüelleri benimsemiş Aleviler ve Dürziler (bugünkü Suriye nüfusunun yaklaşık % 3'ünü oluştururlar) gibi Sünni olmayan topluluklar, önemli ölçüde dışlanmışlardı. Büyük toprak ağalarının emrindeki Lübnanlı Şii çiftçilerin durumu, bir anlamda Iraklı topraksız Şii köylülerin –yarı kölelikten bir nebze daha iyi olan– ezilmişliğine benziyordu.

Mezopotamya ve Levant'a özgü çok etnili ve çok mezhepli bu ortamda, Suriye'nin temel yapısal farkı –geçmişte olduğu kadar günümüzde de– Irak'taki gibi üç büyük cemaat yerine, büyük bir Sünni Arap çoğunluğun pek çok farklı azınlıkla bir arada yaşamasıdır. (Günümüzde Suriye Devleti topraklarında yaşayan nüfusun % 69'u Sünni Arap'tır. Buna, nüfusun % 6'sını oluşturan Kürtler de eklenmiştir.) Dolayısıyla Irak ile karşılaştırıldığında, Sünni ve Müslüman olmayan cemaatler; daha çeşitli, daha dağınık, daha küçük ve çoğunlukla ya eski vilayet sınırlarında ya da Akdeniz kıyı bölgelerinde yaşarlar.

Çoğunluğu Sünni Arap olan bu mozaik içinde, 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan protonasyonalist Arap dernekleri, önceleri Arap kimliğinin tanınması ve ademimerkeziyetçilik yanlısı Osmanlı ıslahatına katıldılar. Ama bu stratejinin başarısız olmasıyla, bu derneklerin büyük bir kısmı, kitabın ikicni bölümünde incelendiği gibi, Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin Haşimi Hanedanlığı'na vaat ettikleri Birleşik Arap Krallığı projesi etrafında birleşmeye başladılar. Sahadaki askerî ve diplomatik üstünlüklerine karşın İngilizler; Suriye, Filistin ve Trans-Ürdün'de, Lübnan üzerine odaklanmış olan Fransız müttefiklerinin bölgedeki taleplerini dikkate almak zorunda kaldılar. Tüm bunlara, Siyonistlere verilen Filistin'de

bir "ulusal Yahudi yurdu" kurma sözünü ve Anadolu'daki Kemalist isyanın baskısını da eklemek gerekir.

Hüseyin bin Ali'nin ordusu ve –Mart 1920'de Şam'da toplanan– Ulusal Arap Kongresi tarafından beslenen, Halep'ten Gazze'ye uzanan bir Birleşik Arap Krallığı kurma umudu, yerini hayal kırıklığına bıraktı. Faysal, Londra tarafından yüzüstü bırakıldı. Fransızlar Şam'a yürüdüler. Hüseyin bin Ali'nin ordusu 24 Temmuz 1920'de, Şam'ın otuz kilometre batısında yer alan Meysalun'da yenildi. Tarihî Suriye toprakları; Fransız mandası altında Suriye ve Lübnan, İngiliz mandası altında Trans-Ürdün ve Filistin olmak üzere dörde ayrıldı.

Lübnan'daki Maruni ve Dürzi tecrübelerini örnek alan Fransa, başta yarı-devlet yapılanmaları çerçevesinde birtakım özerklikler bahşettiği Dürzi ve Alevi azınlıklara dayanarak, Arap ulusal hareketini bastırarak, bu "küçülmüş" Suriye'deki hâkimiyetini güçlendirmek istedi. Fransa, dinî azınlıkları korumak bahanesiyle, 1 Eylül 1920'de "Büyük Lübnan'dan kopartılan Suriye"yi, bir Halep Devleti (İskenderun Sancağı özel rejimiyle), Şam Devleti, Alevi Bölgesi (1922'de devlete dönüşecek olan) ve Mart 1921'de de Cebel-i Dürzi (Dürzi Dağı) olarak ayrı idari birimlere böldü.

Bu parçalama politikası, Suriyeli milliyetçiler arasında kızgınlık yarattı. Yerel Sünni ayaklanmalar, 1920 ile 1925 arasında Meysalun'dan sonra, özellikle Halep, Hums ve Deyrizor bölgesinde birbirini izledi. Dürzilere ve Alevilere gelince, Fransa tarafından kendilerine bahşedilen ayrıcalıklardan hiçbir şekilde memnun olmadılar ve düzenli olarak isyan çıkardılar. 1925'te Dürzi Dağı'nda çıkan büyük isyan ve 1921'e kadar el-Nusayri Dağı'ndaki ayaklanmalar bunun göstergesidir. Bu noktada Irak ile Suriye arasındaki bir başka fark da, en başından beri Irak Devleti'nin tek bir Sünni Arap azınlık için tasarlanmış olmasıdır. Buna karşılık Suriye manda devleti, farklı sebeplerle ama en başından itibaren, tüm

cemaatler tarafından eleştirildi. Suriye Devleti'nin kuruluşu, kendisini oluşturan cemaatlerden birinin –diğerleri üzerindeki– hâkimiyetine dayanmaz.

Cemaatlerin hepsi, Fransızlarla anlaşıp manda idaresine giren ve oldukça küçük bir azınlık oluşturan seçkinler ile Fransız hâkimiyetini kabul etmeyen, düzenli isyan dalgaları kanla bastırılan büyük bir çoğunluk arasında parçalandı. Fransa, o ya da bu azınlığa karşı sistemli bir şekilde kayırmacılık yapmasa da (Katolik Hıristiyanları hariç tutarsak), şüphesiz bu durumda en çok hüsrana uğrayan, tarihî Suriye'nin bölünmesiyle kendisini parçalanmış ve zayıflamış hisseden Sünni çoğunluk oldu. Mesela Lübnan Trablusşam'daki Sünniler, her zaman Güney Lübnan'da bulunan Cebel Amil Şiilerine ya da Lübnan'daki Marunilere nazaran Şam, Hums ve Hama'daki din kardeşlerine karşı çok daha büyük bir yakınlık duydular. "Suriyeliliğin", "Lübnanlılık" gibi yerleşmesi ve bu toplulukların kırılgan desteğini kazanması belli bir zaman aldı.

Bu durum, ne Arap milliyetçiliğinden esinlenen Suriye siyasi partilerini Hüseyin bin Ali'nin projesinden hızlı bir şekilde vazgeçirmekten ne de –Irak'ta olduğu gibi– büyük bir kitle tarafından rahatça kabul edilebilecek yapay bir söylem dışında, Pan-Arapçı ufku olan tüm söylemleri bir kenara itmekten alıkoydu. Yerel seçkinlerin, bölündüğü biçimiyle ve kurulduğu şekliyle devletin meşruluğunu oldukça hızlı bir şekilde tanımalarının sebebi, devlet aygıtının, bu seçkinlerin iktidar heveslerinin hedefi olmasıdır.

1930'da Mişel Eflak, Zeki el-Arsuzi ve Selahattin el-Bitar tarafından Suriye'de kurulan Baas Partisi'nin tarihi, Pan-Arapçı hedefler anlamında "beklentilerdeki bu düşüşü" oldukça iyi açıklar. Partinin kurucularının üçü de Fransız kültürüyle ve o dönemde moda olan milliyetçi fikirlerle yoğrulmuş, Sorbonne'un eski öğrencilerindendi. Eflak, Yunan Or-

todoksu bir tarih öğretmeni, el-Arsuzi Antakyalı (1939'da Türkiye'ye bağlanmıştır) Arap Alevisi bir felsefe öğretmenidir. İçlerindeki tek fen bilimci olan el-Bitar ise Sünni Arap'tır.

Eflak ve el-Arsuzi'nin davaya katılması, Suriye'deki azınlıkların Baas Partisi'ne katılımını sağlasa da, Sünnilerin Baas projesini benimsemesi daha yavaş oldu. Irak'ta ise durum tamamen başkadır. Irak'ta yerel Baas'ı kuran Suriyelilerdir. Yerel Baas, aslında açıkça çok mezhepli bir yapıdayken, Baasçıların 1963'ten sonra uyguladıkları şiddetli baskılardan yılan Şiiler, Iraklı komünistlerle tanışıp partiyi terk ettiler ve meydanı Sünni askerlere bıraktılar (Irak Baas Partisi yönetiminde % 57 olan Şii oranı, birkaç ay içinde, % 7'ye düşmüş ve sonra da neredeyse tamamen kaybolmuştur). Irak'ta da Suriye'de de, Baas azınlıkları (Irak'ta Sünni Arapları, Suriye'de de azınlık cemaatleri) kendisine çekti. Bu azınlıkların hepsinin tek amacı, azınlık statüsünden kurtulmaktı.

Suriye Baas'ı ve Irak Baas'ı içindeki cemaatleşme dağılımının, iki ülkede en nihayetinde taban tabana ters hale gelmesi, her şeyden önce parti bünyesinde öne çıkmak için askerî kast aidiyetinin öneminden kaynaklanır. Suriye'de, kitlesel olarak askerî kariyer yapanlar yani bir anlamda Baas Partisi'ne katılacak olanlar, daha çok Aleviler ve Dürzilerdi. Nasır yanlılığının ortaya çıkmasına kadar Baas, bu dar cemaatçi tabana çok bağlı gibi algılandığı için marjinal kaldı. Ancak 1952'den sonra, Mısır'da Özgür Subaylar Devrimi'nin tetiklediği Pan-Arapçı heyecan dalgasının etkisiyle, Suriye'deki Sünniler kitleler halinde –aralarında Baas'ın da bulunduğu– laik Arap milliyetçiliğinin farklı akımlarına katılmaya başladılar. Suriyeli Baas hareketi ile Nasır arasındaki balayı, 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin (BAC) ilan edilmesi ile sonuçlandı.

1950'li yıllarda, yeni nesil Baasçılar, daha önce gördüğümüz gibi daha çok azınlıkların elindeki Baas'ın kurucu babalarıyla arasına hemen mesafe koyan –Hamalı Sünni bir aile-

den gelen– Ekrem el-Havrani'nin etrafında toplandılar. BAC geçici heyecanı (1959-1961), ilk başlarda Nasır'ın Mısır'ı ile birleşme projesi etrafında, Baas'm tüm askerî gruplarını birleştiriyormuş izlenimi verse de, Kahire'nin emrine girme durumu, çelişkileri çok hızlı bir şekilde ortaya çıkararak Nasır yanlısı Baas yöneticilerini itibarsızlaştırdı. Mısır istihbarat servislerinin, Mısır'ın hegemonyacı hevesleri nedeniyle marjinalize olmuş ve basit bir taşra şehri seviyesine indirgenmiş Suriye'ye el atması ve Baas'm Milli Birlik Partisi (Nasır'ın partisi) içinde çözülmesi, genel bir hoşnutsuzluk yarattı. Bu durum, Havrani'yi uzaklaştıracak ayrılıkçı bir darbe ile sonuçlandı. Havrani'nin kendisi de sonradan bu ayrılığa katıldı. Suriye Baas'ı, tamamen Suriye çıkışlı ulusal bir projeye katılımı gizlemekten başka bir şey ifade etmeyen ama her zaman olduğu gibi Pan-Arapçı ve milliyetçi bir söylemle yeniden yapılandı. Böylece Nasır yanlısı eğilim partiden uzaklaştırıldı. Baas Partisi'nin içinde yer alan azınlıktaki mezheplerden gelenler –Nasırcılığı baskın bir Sünnilik olarak gördükleri için– elbette Mısır'ın Suriye'ye el atmasına en çok karşı çıkanlardı.

Mart 1963'te, Mısır'da eğitim almış, Baas'ın kurucu babalarının nesline karşı çıkan, parti örgütünü altüst ederek kısa bir süre sonra "yeni-Baas" dönemi olarak adlandırılacak dönemi başlatan, sosyal ve ilerici reformlar yapmaya biraz daha fazla meyilli bir grup genç Baasçı subayı iktidara taşıyan yeni bir askerî darbe oldu. Oldukça karmaşık mevzilenme oyunlarının ardından, bu yeni nesil Baasçılar, –diğer ayrılıkçılar ile aralarındaki mesafeyi yine de koruyarak– BAC'den ayrılmayı desteklediler.

Bundan sonra, ordunun Aleviler tarafından "sömürgeleştirilmesi" süreci başladı. Bu subaylarından biri olan Salah Cedid, savunma bakanlığına, silah arkadaşlarından biri olan ve kendisi gibi Nusayri Dağı'nın ücra bir köşesi olan Kardaha köyünden gelen Hafız el-Esad'ı getirerek, Şubat 1966'da

iktidarı ele geçirdi. Bu iki liderin eşzamanlı yükselişi, ordu içinde liderliğin yenilenmesinin simgesi oldu. Askerî hiyerarşiye doluşmuş eski askerler, fakir ve çevre bölgelerden gelen seçilmiş bu yeni muhafızlarca bertaraf edildiler. Bu durum biraz, Irak'ta Saddam'ın çevresindeki Tikrit aşiretinin çıkışını andırır.

Ancak –üç büyük cemaatin siyasi stratejilerinin daha açık ve anlaşılır olduğu– Irak'tan farklı olarak Suriye'de; Alevilerin, Dürzilerin ve İsmaillilerin, ülkenin askerî hiyerarşisine aşama aşama katılmaları, siyasi anlamda bilinçli ve ortak bir cemaat stratejisinin yansımasını göstermez. Bu katılım, daha çok Sünni, şehirli burjuvazinin ekonomik kaynaklarına sahip olmayan marjinalize olmuş grupların, yerel sosyal sınıf atlama stratejilerinden ibaretti. Alevilerin yaşadığı yerler, ekonomik gelişmenin uzağındaki yoksul bölgelerdi.

Bu dönem, azınlıkların ordu içinde sayıca artışının kayda değer boyutlara ulaştığı bir dönem oldu. 1963'te üst düzey subayların sadece % 15'i Dürzilerden, İsmaillilerden ve Alevilerden oluşurken, (bu oran toplumdaki demografik paylarının biraz daha azma karşılık gelir) 1975'te Hafız Esad'ın iktidarı ele geçirmesinden beş yıl sonra, ordudaki üst düzey görevlerin % 60'ını ellerine geçirdiler. Ancak toplumun çoğunluğu Sünni'ydi. Baasçı Alevilerin gittikçe daha çok hâkim olmaya başladığı bu askerî dünyanın içinde bile iktidar kavgaları, farklı eğilimler arasındaki "yerel asabiyyalar" ya da devre arkadaşı veya aynı nesilden olanlar arasında yardımlaşma gibi çok daha dar bir tabana dayanan hizipçiler arasında kanlı çekişmelere yol açıyordu.

Esad, otoriter rejimi ve Aleviler

Esad parti ve ordu içindeki şahsi iktidar mücadelesine, sivil marjinalleşme ve Baas'm kurucu neslinin Arap milliyetçili-

ği söylemi cilası gölgesinde geri planda itildiği bu karmaşık hizipçilik ortamında başladı. 1970'te Cedid'i bir kenara attı. Suriye toplumunu paramparça eden ve mezhepçi anlamda kenara itilenleri kışkırtan, aşiret temelli uzun bir otoriter rejim dönemi başlattı. Buna karşın, zaman zaman karşımıza çıktığı gibi Esad'm kurduğu rejim "Alevi rejimi" olarak bile nitelendirilemez. İlk Irak devleti (1920-2003) hem kavramsal anlamda hem de bileşenleri bağlamında Sünni'ydi ancak Alevi Devleti ne anlama gelmektedir? Alevilerin dini, gerçek anlamda batmi eğilimi nedeniyle, siyasi bir projeyi sırtlayıp taşımaya muktedir gibi görünmez. Cemaatçiliğin ve mezhepçiliğin Suriye'ye geri dönmesi, Baas'ın 1963'ten hemen sonra neredeyse tamamen "Sünnileştiği" Irak'a kıyasla çok daha geç olmuştur. Şam'da "asabiyya" stratejisi, en azından ilk başlarda herhangi bir mezhep beraberliği mantığına değil, daha çok aile bağı mantığına uyuyordu. Örneğin Esad'm parti, ordu ve hükümet içinde önemli görevlerde bulunan beş kardeşi, onun için göz ardı edilemeyecek bir dayanak oluşturuyordu. Bunlardan biri olan Rıfat Esad 1970'ten sonra rejimi korumakla görevli meşhur "savunma birliklerini" yönetiyordu. Ama bu üstün konumu, 1984 yılında itibarını kaybetmesini engellemeye yetmedi. Aşiretin diğer üyeleri de, halkın çok korktuğu gizli istihbaratın başmdaydılar.

1970'li yıllarda –ulusal yanılsama içinde yaşayan Suriyelilerin kendileri o dönemde pek fark etmeseler de– dış gözlemciler Suriye topraklarında cemaatçi ve mezhepçi yönü ağır basan ciddi bir protesto hareketinin yükselmekte olduğunu görüyorlardı. Aynı dönemde Suriyeli Müslüman Kardeşler de söylemlerini "laik ve dinsiz" Baas rejimine karşı yöneltmeye başladı. Şam'ın, 1979'da İran'daki İslâm Devrimi'ne desteğinin dönüm noktası oluşturmasıyla, Sünnilerin Esad rejimini terk etmeleri kritik bir seviyeye ulaştı. Bu destek gizli bir Şii mezhepçiliğinin göstergesi miydi? Şiilik-

te daha yaygın olan On İki İmam Şiiliği ile Suriye'deki Alevi tarikatı arasındaki bağlar, 20. yüzyılın başlarına dayanır; yani çok eski değildir ve bu argümanı destekleyemeyecek kadar zayıftır. Dolayısıyla burada daha makul görünen, jeopolitik temelli bir açıklamadır. Baas'ın düşman kanatlarından biri tarafından yönetilen Irak ile rekabette, Esad rejimi tercihini İran'dan yana yaptı. Şam ile Tahran arasındaki bu ittifak, gerçekten Suriye'de daha önce görülmemiş bir Şii açılımı başlattı. Camilerde Sünnilerin gösterileri güvenlik güçleri tarafından sınırlandırılırken ya da tamamen yasaklanırken, Şam'ın sayıca çok ufak olan Şii cemaati, Tahran ile stratejik anlaşma imzalayan rejimin tüm dikkatini üzerine çekiyordu. Irak'taki kutsal kentlere erişimin zor olduğu bir dönemde, Şam'daki Seyyide Zeynep ve Rukiye türbeleri en sık ziyaret edilen Şii kutsal mekânları haline geldi. Dolayısıyla bölgenin Sünnileri tarafından sürekli savrulan bir tehdit olarak algılanan "Şii Hilalini" suçlamak daha da kolaylaştı.

Bu dönemde, özellikle Halep ve Hama'da, Baasçı rejime Sünni İslâm adına şiddetle karşı olan aktörlerin aniden ortaya çıktıklarına tanık oluyoruz. Müslüman Kardeşler etrafında toplanan ve seferber olan bu hareketler, kendi halkına karşı kitle imha silahları kullanmaktan çekinmeyen Suriye ordusu tarafından vahşice bastırıldı. Rejimin bu sert tepkisi geride on binlerce ölü bıraktı ve 1982'de tarihî Hama şehri neredeyse tamamen yerle bir oldu. Baasçı iktidarın dinsiz ve Müslüman karşıtı bir rejim olduğu, ordunun da meşru olmayan ve baskıcı bir azınlık tarafından yönetildiği fikri, o dönemde akıllarda yer etmeye ve muhalefetin bazı söylemlerinde ortaya çıkmaya başladı.

1990-2000 arasında gizli bir şekilde oluşan farklı hareketler ve partiler, Arap Baharı şokunun Şubat-Mart 2011'de Suriye'ye ulaşmasından sonra su yüzüne çıktılar. Protestocular ilk olarak farklı cemaatlerden ve farklı mezheplerden ge-

lenlerin katıldıkları yürüyüşleri desteklemek için, sivil toplum adına şiddet içermeyen sloganlarla ilerlediler. Göstericiler arasında, *Vahed, vahed, vahed! Eş-şa'ab es-Suri vahed!* (Bir, bir, bir Suriye halkı bir!) en yaygın slogandı. Ama bir kez daha, halk ayaklanmasının bastırılmasında rejimin uygulamaya koyduğu kanlı yöntemler, cemaatleşme ve mezhepçiliği iyice azdırdı.

2011 yılı sonlarından itibaren, Alevilere karşı beslenen kin, daha açık bir şekilde ifade edilmeye, çoğunluğu Sünni olan bir parti bünyesinde ve zaman zaman çok radikal biçimlerde dile getirilmeye başlandı. Çoğunlukla göz ardı edilse de Suriye, Sünni İslâm'ın en muhafazakâr akımlarından olan Hanbelilik'in –ki Arap Yarımadası'nda Vahabizm'in[3] ortaya çıkmasını derinden etkilemiştir– anavatanıdır. Yerini şiddetli bir Şii karşıtlığına bırakan bu tarihî arka plan, Müslüman azınlıklara karşı fanatik davranışlara çanak tuttu. Dolayısıyla, kısa bir süre sonra silahlı muhalefete kayan, en önde geleni El-Kaide'ye bağlı el-Nusra Cephesi (Zafer Cephesi) olan ilk Selefi cihatçı grupların belirmeye başladığını görüyoruz.

Suriye'deki Sünnilerin bir bölümünde görülen bu radikalleşme sürecini haksız yere basite indirgememek ve niçin nispeten daha geç ortaya çıktığını anlayabilmek için, Esad rejiminin ülkede 1990'lı yıllarda kendisine düşman olmayan otantik bir Sünni liderlik geliştirmeyi başardığını hatırlamak gerekir. Mesela ikisi de Kürt kökenli ve Sufi olan, Şam'da dinlerarası diyaloğu sağlayan, 1964'ten beri Suriye Arap Cumhuriyeti'nin Başmüftüsü Şeyh Ahmet Kufaro (1915-2004) ve Şeyh el-Buti (1929-2013) sadece rejimin elindeki kuklalar değildiler. Bu durum, Baas iktidarı ile devlet aygıtının ve askerî hiyerarşinin zirvesinde ciddi şekilde dışlanmış ama sosyal statüsünden ve ekonomik gücünden hiçbir

3 Muhammed İbni Abdal Vahab tarafından kurulan (1703-1792) ve Suudi Arabistan ve Katar'da hâkim olan akım. Hanbeliliğin köktenci bir yorumudur.

şey kaybetmemiş olan Sünni şehirli burjuvazinin büyük bir bölümü arasında kurulmuş gerçek bir ittifakı simgeliyordu. Hatta bilakis, Hafız Esad'ın saltanatının sonunda başlayan ve oğlu Beşşar'ın da sürdürdüğü ekonomik liberalleşme ve açılım politikası olan *infitâh* sayesinde, burjuvazi sosyal statüsünü ve ekonomik gücünü daha da artırdı.

Osmanlı'dan miras aldığı yönetim modelini, Al-Azhar[4] üzerinde Nasır'ın yürüttüğü kontrolü ve Sufi tarikatlarını örnek alan Hafız Esad, Baas'ın özündeki laik söylemle arasına hızlı bir şekilde mesafe koydu ve Sünni Müslüman kurumlarına olan saygısını göstermek için çeşitli fırsatlar yarattı. Cumhuriyet Müftülüğü, Suriye Vakıflar Bakanlığı, pek çok imam yetiştiren Şam'daki Ebu Nur İslâm Enstitüsü ve Şam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin saygın Dinler ve İnançlar Enstitüsü, Suriye'nin resmî İslâm kurumlarıdır. Hatta Esad'ın Şam'daki Emevi camiinde Alevilere tamamen yabancı bir gelenek olmasına rağmen alenen namaz kılmaya giderek, gizli bir Sünni kimliği benimsediğini bile görürüz. Baas rejimi uzun yıllar, çoğunlukta olan Sünni cemaatlere, ticari ve klientalist karışımı bir ittifakla ve mezhepçi bir cazibeyle yaklaşma yoluna gitti. Bu da şehirli, hali vakti yerinde Sünni nüfusun göz ardı edilemeyecek bir bölümünün bugüne kadar Beşşar Esad'a[5] desteğini kısmen açıklar.

2011'den itibaren, halk ayaklanmasıyla karşı karşıya kalan Esad yangına körükle gitti. O anda ortaya çıkan cihatçı güçlerin amaçlarıyla kendi rejiminin emellerini sinsi bir şekilde örtüşmeye götürecek şekilde, mevcut çatışmanın, sonuna kadar mezhepçi bir çatışmaya dönüştürülmesi kartını oynadı. Muhalefet içindeki en laik ve barışçıl eğilimle-

4 El-Ezher: Şeyhi Sünni Müslümanlar tarafından ruhani lider olarak kabul edilen Kahire'nin ünlü medrese camii.

5 Ancak, Şeyh el-Buti'nin Mart 2013'te hedef olduğu bir intihar saldırısıyla öldürülmesi, Suriye'de resmî Sünni İslâm'ın son başarısızlığı oldu.

ri bilinçli bir şekilde zayıflatma arzusuyla, Suriye otoriteleri, isyanın farklı cephelerindeki silah arkadaşlarına katılmak üzere, yüzlerce Selefi-cihatçı[6] mahkûmu 2011'de serbest bıraktı. Rejim aynı şekilde öncelikle iç savaşın başından beri, rejime karşı oluşturulan temel silahlı güç olan ve eski Suriyeli askerlerden oluşan Arap milliyetçiliğiyle yoğrulmuş ve demokrasi için mücadele eden Özgür Suriye Ordusu'nun[7] (ÖSO) pozisyonlarını ve birliklerini bombalamaya da özen gösterdi. Aynı şekilde rejim, Selefi milislerin kontrol ettiği toprakların genişlemesine izin verdi. Bunu yaparken, Esad hem Batılılara hem de kendi halkına ve özellikle de ürkek bir sadakat ile çok zayıf ayrılıkçı hevesler arasında gidip gelen kararsız Sünni burjuvaziye "Ya ben ya kaos!" mesajı gönderiyordu. İslâm Devleti tam da bu Suriye topraklarının hızlı bir şekilde parçalandığı, kaosun her şekliyle arttığı ve bu bağlamda yapısal şiddetin ve kurumsal anlamda her şeyin mahvolduğu ve toprakların bölündüğü bir ortamda gelip resme eklendi ve ülkenin neredeyse tüm kuzeydoğusunda hâkimiyetini pekiştirdi. Nihayetinde idari başkentini Musul olarak değil de Suriye'de Halep'in yüz altmış kilometre doğusunda bulunan Rakka olarak seçen İslâm Devleti'nin cihatçı stratejisinin Suriye bacağının, sahada nasıl uygulandığını Altıncı Bölüm'de daha detaylı olarak göreceğiz.

Irak'taki Amerikan askerî işgali ve Suriye'deki 2011 Arap Baharı sonuçta aynı kapıya çıktı: Devletin parçalanması ve topraklarının mezhepçi ve cemaatçi bazda bölünmesi. Her şeye karşın, bu süreç her iki ülkede de göz ardı edilemeye-

6 Aralarında küresel cihadın yeni ideoloğu olarak kabul edilen Ebu Musab el-Suri de bulunuyordu.

7 2014 baharından itibaren artık nefesinin sonuna gelmiş ve bölünmüş durumda olan ÖSO, ABD inisiyatifiyle Suudi Arabistan, Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri, Fransa ve ayrıca Aralık 2014'ten itibaren Türkiye tarafından silahlandırılıyor ve eğitiliyor. ÖSO Halep, Şam, Hums ve Ürdün sınırındaki Dera Bölgesi'nde konuşlanıyor.

cek farklar içeriyor. İslâm Devleti Irak'ta Sünni Arapların çoğunluğunun desteğini kazandıysa da, Suriye'deki Sünni cemaat farklı bağlılıklar arasında bölünüyor. Bunlara çeşitli Selefi bağlantılar da dahil. Yine aynı şekilde, İslâm Devleti, ülkenin doğusunda ve kuzeydoğusunda bulunan Bedevi kültürüyle yoğrulmuş step ve çöl bölgelerini denetimi altına alırken; el-Kaide'ye bağlı el-Nusra Cephesi, Hama, Hums, Halep ve Şam gibi batının büyük şehir merkezlerinde yaşayan ve giderek artan Sünni nüfusu temsil ediyor. Cihatçı olmayan Selefi isyan hareketleri de, halen rejimin elinde bulunan ya da farklı "kurtarılmış" bölgelerde, öncelikle dinî bir harekete bağlı olmak istiyorlar.

Irak'ta, yer yer düşük yoğunluklu küçük çatışmalar ve coğrafi olarak sınırlı saldırılar, savaşan taraflardan birinin, fazla önemli olmayan küçük bir beldeyi kazanmasına ya da kaybetmesine neden olsa da, üç büyük cemaat (Sünni-İslâm Devleti, Şii ve Kürt) arasındaki bölge şu an istikrarlaşma sürecinde ve sınırlar nispeten homojen bir şekilde belirleniyor. Toprakları "yamalı bohça" görünümünde ve çok hızlı bir şekilde tersine dönen durumlara ve evrilmeye devam eden Suriye'de ise, durum kesinlikle böyle değil. Suriye Devleti kaybettiği bölgeleri kalıcı olarak tekrar ele geçiremeyecek gibi görünüyor. Bu kanlı karmaşa ve belirsizliğin ortasında, Suriye'nin geleceği Irak'ın durumuna çok yakından bağlı. Irak Kürdistanı'nın sahadaki ilanı kesinleşirse, eğer Bağdat hükümeti sadece Şii nüfusu temsil ederse ve eğer İslâm Devleti, ülkenin Sünni bölgelerdeki hâkimiyetini sağlamlaştırırsa, Irak Devleti'nin yıkılması geri döndürülemez noktaya gelir ve beraberinde Suriye Devleti'nin de yıkılmasını getirir. Bölgedeki diğer devletler de bu jeopolitik çalkantının şok dalgalarını ve beklenmeyen sonuçlarını bir bir hissederler.

ORTADOĞU'DA BÜYÜK BİR KARGAŞAYA DOĞRU

Irak ve Suriye devletlerinin parçalanması ve İslâm Devleti'nin ortaya çıkmasının bölge ülkeleri üzerindeki etkilerinin, ortaya çıkış nedenlerine bağlı olarak ayrı ayrı incelenmesi gerekir. Esasında, Lübnan ve Ürdün gibi manda sonrası oluşturulmuş devletleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan güçler arasında bölgenin bölüşülmesinden, dolayısıyla sömürge geçmişlerinden derinden etkilenen Suriye ve Irak'ı; Türkiye ve Suudi Arabistan gibi diğer sınır ülkelerini birbirinden ayırmak gerekir.[1]

Lübnan kapılarına dayanan İslâm Devleti

İslâm Devleti'nin sadece söylemleri nedeniyle değil, aynı zamanda sahadaki ciddi ilerlemesinden dolayı da, Ortado-

1 İslâm Devleti'nin doğuşu ve hareketiyle yeniden ortaya çıkan çatışma döngüsüne şüphesiz dahil olsa da bu bölümde İran'ın rolünden bahsedilmemesinin sebebi, İran'ın sadece bölgesel jeopolitik çıkarlarını korumayı hedefleyen bir aktör olarak olaylara müdahil olmasıdır. Bu çıkarlar elbette Tahran için hayatidir ama mesela Türkiye ve Suudi Arabistan'ın tersine, Tahran yönetimi için İran iç siyasetine yönelik önemli bir istikrarsızlık riski söz konusu değildir.

ğu ülkeleri içinde en çok tehdit altında olan ülke kesinlikle Lübnan'dır. Cihatçılar zaten bir süredir Suriye-Lübnan sınırı boyunca konuşlanmış olup Lübnan topraklarına sınır ötesi akınlar düzenliyorlar.

Lübnan Devleti'nin 1920'de kurulması ve Suriye'nin geri kalanından ayrılması, Fransa'nın Ortadoğu'da nüfusunun çoğunluğu Hıristiyanlardan oluşan bir devlet kurma arzusundan kaynaklanır. Ancak Fransa'nın bu yeni devletin toprakları üzerinde daha geniş bir etki alanı elde etmek amacıyla Beyrut ile –Hıristiyan ve Dürzi nüfuslu– Lübnan Dağı'na, Trablusşam'a, Akkar ve Bekaa Vadisi gibi bölgeleri de eklemek istemesi, içinden çıkılmaz bir siyasi durum yaratmakla kalmadı; aynı zamanda Hıristiyanların gerçekten çoğunlukta olup olmadıklarının da sorgulanmasına neden oldu.

Lübnan toprakları üzerinde aslında on sekiz farklı topluluk yaşamaktadır ve 1943'ten sonra bu karma gerçeklik, hem sözlü –çünkü anayasada yazılı değil– hem de sistemli bir şekilde uygulanan kurumsal bir uzlaşmaya dayalı, bağımsız bir devletin kurulmasıyla sonuçlandı. Devletin her seviyesinde, on sekiz topluluğun her biri –gerçek ya da tahminî– demografik ağırlıklarına göre (Maruni bir cumhurbaşkanı, Sünni bir başbakan ve Şii bir meclis başkanı olarak belirlenmiş), iyi bilinen üçlü bir sistemle temsil ediliyordu. Bu taksim zamanla bakanlıklar ve tüm idari birimlerde de türemeye başladı. 1946'da son Fransız birliklerinin Lübnan'ı terk etmesiyle manda yönetiminin sona ermesinden sonra, bu düzenek politik çoğulculuğa benzer bir sistem olarak – Fransa'nın Lübnan'daki en baskın himaye gücü olarak kaldığı süre zarfında– işledi. Ancak, Paris yavaş yavaş yükümlülüklerinden kurtuldukça ve cemaatler arası güç dengeleri evrildikçe, 1950'li yılların sonundan itibaren geri dönüşü olmayan bir sürece gelindi. Bu, Lübnan tarihinde çok sık unutulan ve sonradan kendisini siyasi ve askerî olarak ülkenin

en önde gelen topluluğu olarak dayatacak olan Şii cemaatin, üzerindeki vesayeti kaldırıp özgürleşmesi sürecidir. Lübnan nüfusunun % 30'u Şiilerden, % 21'i de Sünnilerden oluşur. Diğer toplulukların ardından, en sonunda Lübnan'daki Şii cemaat de kendi içinde ciddi bir sosyal devrim gerçekleştirdi: Miraslarından mahrum kalan bu Şii kitleler, mevcut feodal ailelerin boyunduruğunu sarsan ve ulusal siyasi sahnede kendilerine bir yer edinmek isteyen yeni bir dinî liderlik geliştirdiler. 1960'lı yıllardan sonra, en yoksul Şiilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve olabilecek en geniş anlamda sivil hakların kazanılması için mücadele eden Musa es-Sadr (1928-1978) ve 1973 yılında kurduğu Mahrumlar Hareketi, bu sürecinin ilk habercisi oldu. Hareketin milis gücü olan Emel, kendi içindeki çatışmalardan ve bölünmelerden sonra, yerini 1982'de Hizbullah'a bıraktı.

Bununla beraber, Arap Dünyası ve İsrail arasında birbirini takip eden savaşlar, Lübnan'daki iç gerilimi daha da artırdı. 1948'den sonra yüz binlerce Filistinli mültecinin dalgalar halinde ülkeye gelmesi, demografik dengeyi altüst etti ve Lübnan'nm siyasi sistemini daha da istikrarsızlaştırdı.

Tüm bu etkenler, Fransa'nın kurmuş olduğu hassas dengeleri bozdu. Büyük Suriye'ye en çok bağlı topluluklar arasında, artan bir "Lübnanlılaşma" hissiyle beraber, biraz Irak ve Suriye'dekine benzeyen, bir çeşit "ulusal yanılsama" kök salmaya başladı. Bu topluluklar, Sünni cemaatin ağırlıkta olduğu yeni devlette kendilerine bir yer bulmakta en çok zorlananlar oldular.

Bu dengesizliğin sonucunda, 1975'ten 1990'a kadar sürecek olan iç savaş patlak verdi. Ya da daha doğrusu bu dengesizlik, birbirini izleyen burada incelenemeyecek derecede karmaşık bir dizi iç kırılmalar, ittifaklar ve ani ihanetler yaratarak, önce Hıristiyan ve sonra da Şii Lübnanlıların Filistinlilerle, ardından Hıristiyanların –belirli şekilde Dürzile-

ri ve Şiileri de dahil ederek– Müslümanlarla çatıştığı çetrefil cemaat[2] savaşlarına neden oldu. Bölgedeki tüm çatışmalar, Sedir ülkesi Suriye'de aynen yankılandı. Fransa'nın çekilmesinden sonra Lübnan'da oluşan boşluk, 1950'li yıllarda ABD tarafından ve 1976'dan sonra da, –otuz yıl süren iç savaşı sona erdirmeyi başaramayan– Suriye'nin işgaliyle dolduruldu.

Suriye'nin 2004'te geri çekilmeye başlamasından sonra, Lübnan eski kötü alışkanlıklarına geri döndü. Suudi kökenli Lübnan eski başbakanı Refik Hariri'nin 2005'te öldürülmesinin ardından, Suriye birlikleri kesin olarak Lübnan'dan geri çekildi. Bundan sonra ülkedeki siyasi güçler iki kampa ayrıldı: Esasen Şiileri ve Hıristiyanların küçük bir bölümünü General Aun etrafında birleştiren Suriye yanlısı bir saf ve Sünnileri, Hıristiyanların çoğunlukta olduğu başka bir fraksiyonu ve Velid Canbulat'ın Dürzilerini birleştiren Suriye karşıtı bir diğer saf. Ancak buradaki kritik nokta, eskiden Hıristiyanlarla Müslümanları karşı karşıya getiren Lübnan'daki çatışmanın sebebini oluşturan temel düşmanlığın, zamanla yerini Şiiler ve Sünniler arasında İslâm içi bir çatışmaya bırakmasıdır.

Lübnan'daki Şii cemaat, 1979'daki İslâm Devrimi'nden sonra iktidara doğru yürüyüşüne başladı. 2000'li yıllarda, tam anlamıyla "devlet içinde devlet" olarak kabul edilen Hizbullah, muhalefeti başta ılımlı Sünnilerin ileri gelenlerinin önderliğinde, Suriye karşıtı saflara karşı topluyordu. Ancak Hizbullah'ın bu şekilde öne çıkışı, Sünni cemaatin önemli bir bölümünü, özellikle yeni dinî aktörlerin Beyrut'un geleneksel Sünni burjuvazisinin liderliğini (özellikle 2005'te Refik Hariri'nin öldürülmesinden ve Suriye birliklerinin geri çekilmesinden sonra) sorgulandığı yerlerde

2 Sünnilerin kitlesel olarak desteklediği ilk isyan hareketi, 1958'de gerçekleşti. Nasır ve Birleşik Arap Cumhuriyeti yanlısı bu hareket, ordusunu Beyrut'a gönderen Amerikalılar tarafından bastırıldı.

radikalleştirdi. 1980'li yıllardan itibaren özellikle Trablusşam, Sayda ve Bekaa'nın Sünni yerleşimlerinde Selefi akımlar gelişmeye başladı. Suriye'deki isyanın Mart 2011'den itibaren iyice çığırından çıkması ve mezhep kavgasına dayalı bir iç savaşa dönüşmesi, 2011'den itibaren, özellikle Selefi Şeyh Ahmet el-Esir'in milisleriyle Hizbullah Şiileri arasında Sayda'da şiddetli çatışmalara sahne olan Lübnan'da, Sünniler ile Şiiler arasındaki derin kopuşu kesinleştirdi. Trablusşam'da simgesel hale gelen Sünni bir yerleşim olan Bab el-Tabbaneh ile çoğunluğu Alevi olan Cebel Muhsin'deki karşılıklı gerginlik, kronik çatışmalara dönüştü. Lübnan'daki Sünni nüfusun artan bir bölümü ilk zamanlarda Özgür Suriye Ordusu'nu, sonradan da gittikçe el-Nusra Cephesi'nin cihatçılarından oluşan Suriye'deki isyancıları destekliyordu. Buna paralel olarak, kitleler halinde Lübnan'a gelen mülteci akımı yeni bir istikrarsızlık nedenine dönüştü. (BM rakamlarına göre ülkeye gelen mültecilerin sayısı 1.1 milyona, yani Lübnan nüfusunun % 25'ine ulaştı. Bu rakam Filistin nüfusundan da üç kat fazladır.)

Çoğunluğu Sünni olan bu mülteci kitlesi, Beşşar Esad karşıtı isyan yanlıları ve Şam rejimi yanlıları olmak üzere ikiye bölündüler. Mültecilerin varlığı ve özellikle de Suriye'den gelen bir işçinin, Lübnan'daki bir işçiden üç kat daha ucuza mal olması, işgücü piyasasını tamamen istikrarsızlaştırdı. Suriye'den gelen mültecilerin istenmemesi fenomeni, Sur Belediye Başkam'mn, Burc eş-Şemali Suriye mülteci kampını yıkması ya da Bekaa'da Şiiler ve Sünniler arasında yaşanan mezhepçi çatışmalarda olduğu gibi, simgesel hareketlerle kendini gösterdi. Durumun daha da kötüleşmesinin temel sebebi, Suriye'deki çatışmaya, 2012'den itibaren Hizbullah savaşçılarının –Suriye ve Lübnan arasındaki sınırı simgesel olarak (hatta fiilen) ortadan kaldıracak ve etkin Şii milis güçlerinin Selefi-cihatçı karşıtı uluslararası söy-

lemini meşrulaştıracak şekilde– kararlı bir destekle müdahil olmalarıdır.

İslâm Devleti, bu barut fıçısı ortama, ilk olarak Suriye'de, önceleri el-Nusra Cephesi tarafından kontrol edilen Bekaa'ya bitişik Şam-Beyrut yolunda ya da Kuzey Lübnan sınır bölgelerini –ya doğrudan ele geçirerek ya da el-Nusra Cephesi'nin yerel birlikleri taraf değiştirdikleri için– ele geçirerek, sonraları da Bekaa'nın kuzeyinde, Sünnilerin çoğunlukta olduğu Arsal şehrinin Ağustos 2014'te geçici olarak işgal edilmesinde olduğu gibi, Lübnan topraklarına gösterişli akınlar düzenleyerek müdahale etti.

İslâm Devleti, Irak'ın Şii bölgelerine yerleşmekten vazgeçtiği gibi, Lübnan kadar çok mezhepli bir ülkenin topraklarını kalıcı olarak işgal etmek konusunda da fazla hevesli değil. Bunun açık pek çok sebebi bulunuyor: Hizbullah'ın eğitimli birlikleri tarafından korunan Şii kitleler, biraz zayıflamış olsa da Irak'taki Hıristiyanlar ve Ezidilere kıyasla daha büyük bir ağırlığı olan Hıristiyan cemaat ve Suudi Arabistan, ABD ve Fransa tarafından desteklenip finanse edilen, 1975-1990 İç Savaşı'na kıyasla bugün daha güçlü ve daha etkin durumdaki Lübnan ordusu. Buna karşın İslâm Devleti'nin akınları, Lübnan toplumundaki kırılgan ahenge zarar vermeyi amaçlayan, son derece iyi düşünülmüş bir kışkırtma stratejisidir.

İslâm Devleti cihatçılarının, Arsal ve Trablusşam'da Lübnan ordusunu Suriye çatışmasının içine çektiği, ordunun tarafsızlığı üzerinde uyandırdığı şüphe ve Lübnan ordusunu, pek çok Sünni tarafından sanki Hizbullah'ın yardımcı kolu gibi algılanmasını sağlayarak itibarsızlaştırmayı başardığı düşünülürse; "IŞİD tuzağı"nın Lübnan'da çoktan işe yaradığı görülür. Lübnan askerlerinin İslâm Devleti savaşçıları tarafından rehin alınması (Ağustos 2014) ve karşılığında Beyrut'ta hapiste bulunan Lübnanlı Selefi militanların serbest

bırakılmasını talep eden ve Lübnan ordusunun Trablusşam'da Sünni mahallelerini ağır silahlarla şiddetli bir şekilde bombalanması, söylentileri daha da artırdı. İslâm Devleti ve Hizbullah arasındaki bu acımasız savaşta, Lübnan ordusu bugüne kadar zorlamayı reddettiği bazı sınırları zorlamaya her an teşvik edilebilir. Komşu ülkenin çatışmasına dahil olma korkusu, her şeye rağmen Lübnanlılarda ordularına karşı büyük bir destek duygusu uyandırmaya devam ediyor.

İslâm Devleti bu stratejiyle, kendi içinde gittikçe daha da bölünen Sünni topluluğun "Lübnanlılık" hissini baltalayarak ve yerel Selefi akımların gelişmesini besleyen Şii karşıtı (ve ülkenin en büyük ikinci şehri olan Trablusşam'da, aynı zamanda Alevi karşıtı) bir düşmanlığı alevlendirerek, kendisine yandaş toplamayı umuyor. İslâm Devleti bunu yaparken, hem istikrarsızlaştırma zemini yaratmayı, hem de Selefi imamların ve yerel Sünni medyanın son aylarda İslâm Devleti'ne bağlılıklarını ilan ettikleri ve cihatçı halifenin siyah bayrağının dalgalandığı Trablusşam (Bab el-Tabbaneh ve Kubbeh'in Sünni mahalleleri) gibi bazı yerlerde "kurtarılmış" bölgeler oluşturmayı hedefliyor.

Felç olmuş bir Ürdün

Mekke Emiri Hüseyin bin Ali'ye verilen sözlere ihanetin eseri bir başka ülke de Trans-Ürdün. 1921'de Ürdün Haşimi Krallığı adıyla kurulan, her ne kadar toprakları 1967'de Trans-Ürdün'deki haline geri dönecek şekilde küçülse de, 1949'da Ürdün adını alan ülke, Irak ile benzer bir kaderi, yani Arap ayaklanmasından sonra Haşimi Krallığı'na teklif edilen iki farklı geri çekilme planından biri olma özelliğini paylaşıyor. 1921 Kahire Konferansı sonrasında Trans-Ürdün tahtı, Britanya Sömürge Yüksek Komiseri gözetiminde, Hüseyin bin Ali'nin üçüncü oğlu I. Abdullah'a verilmişti.

Tüm manda ülkeleri arasında Ürdün, Filistin meselesi ve Arap dünyasıyla İsrail arasındaki çatışmadan doğan öngörülemeyen riskler nedeniyle, siyasi varlığı ve toprak bütünlüğü doğrudan en çok tehlike altında olan ülkedir. 1960'lı yılların sonunda yüz binlerce Filistinlinin ülkeye gelmesi, krallığın istikrarını bozdu. Mülteci kamplarında hüküm süren ve neredeyse isyana varan ayaklanmalar, ABD tarafından eğitilen Ürdün ordusu tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı. Bu baskı, 1970'te yaşanan "Siyah Eylül" olayında gerçek bir askerî operasyona dönüştü.

Çeşitli "Ürdünlüleştirilme" dereceleriyle nitelendirilseler ve farklı göç dalgalarına ait olsalar da, bugün Ürdün nüfusunun büyük çoğunluğu Filistin kökenlidir. 1980'li yıllardan itibaren gündemde olan demokratikleşme hareketi adına, ülkenin politik ve ekonomik anlamda liberalleşmesi, farklı toplulukların ifade özgürlüğünü geliştirmesine katkıda bulunurken, aynı zamanda Ürdünlülerle Filistinliler arasındaki cemaatler arası yeni gerilimleri de şiddetlendirdi. Bu şartlarda siyasi partiler, cemaatler arasında var olan ayrılıkları, geniş ölçüde bölerek oluştular. Birçok Filistinli, Gazze ve Batı Şeria'daki Filistinli gruplara yakın ilerici partilerin yanı sıra, Müslüman Kardeşler'e yakın örgütlere katıldılar. Ürdün, 1980'li yıllardan itibaren Irak el-Kaidesi'nin Zerka kökenli ve 2006'da Irak'ta bir ABD baskınında öldürülen ünlü sorumlusu Ebu Musab ez-Zerkavi'nin de bizzat ifade ettiği gibi, Selefiliğin yurdu haline geldi. Ürdün'deki Selefiler 1990'da, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi sayesinde güçlendiler. Diğer yandan Selefiler yakın zamanda, 2002'de Güney Ürdün'deki şiddetli çatışmalardan sonra terörizm ile suçlanan, asıl adı Muhammed el-Çelebi olan Ebu Seyyaf'm ve –en nihayetinde Aralık 2014'te serbest bırakılan– Ebu Musab ez-Zerkavi'nin akıl hocası Ebu Muhammed el-Makdisi'nin serbest bırakılmaları için düzenli olarak protesto gös-

terileri düzenlediler. Ülkenin güneyinde aşırı yoksullukla kavrulan ve Ebu Seyyaf'm kendisini yerel lider olarak dayattığı Maan şehri, bugün neredeyse hükümetin kontrolünden çıkmış ve kendilerini "Ürdün Fellucesi" olarak adlandıracak derecede Selefilerin eline geçmiştir. Ürdün hükümeti, 2.000'den fazla Ürdünlü cihatçının Suriye ve Irak'ta savaşmakta olduğunu tahmin ediyor.

Paradoksal olarak Ürdün, bir yandan devletin ve kurumlarının meşruluğu, demografik tabanının kırılganlığı ve sınırlarının son derece yapay olması ile öne çıkarken, diğer yandan ABD ve bölgesel güçler Ürdün'ü, İsrail-Filistin sorununun ve Ortadoğu satranç tahtasının kilit oyuncusu ve bu nedenle de istikrarsızlık tehlikesine karşı mutlaka korunması ve kollanması gereken halkası olarak görüyorlar. İslâm Devleti'nin artık Haşimi Krallığı'nın kapısına dayandığı düşünülürse, Ürdün rejiminin cihatçılara karşı kurulan bölgesel koalisyonun ön saflarında yer almasında şaşılacak bir şey yok.

Ürdün'ün bu kilit rolü, 2011'den beri Selefi eğilime karşı ülke içindeki baskının yoğunlaşması, toplu tutuklama kampanyaları, sosyal ağların ve camilerde verilen vaazların kılı kırk yararak izlenmesi olarak kendini gösteriyor. İslâm Devleti yanlısı yüz otuz sempatizan, –Irak ve Suriye'de savaşmaya hazır Ürdünlü Selefi-cihatçı sayısını birkaç bin olarak tahmin eden– güvenlik güçleri tarafından göz altında tutulmaktadır. Mecliste güçlü bir şekilde temsil edilen Müslüman Kardeşler, sistematik olarak yürütülen bu baskı politikasını, ters teptiği ve cihatçılığa yataklık etme riski yarattığı iddiasıyla eleştiriyorlar. Müslüman Kardeşler, kendi saflarında artan bir radikalleşme ve siyasi sisteme karşı bir hoşnutsuzluk gözlemlediklerini işaret ederek hükümeti ve kralı uyarıyorlar.

Ürdün toprakları bugün, 1970'li yıllarda Filistinlilere yaklaşıldığından daha da büyük bir şüpheyle yaklaşılan; potan-

siyel olarak düzeni bozan, yıkıcı ve istikrarsızlaştırıcı elemanlar olarak görülen 600.000'den fazla Suriye vatandaşı mülteciye ev sahipliği yapıyor. Suriye-Ürdün sınırında, özellikle Şam-Amman yolu üzerindeki Deraa bölgesinde, çoğunlukla el-Nusra Cephesi ve Özgür Suriye Ordusu'nun savaşçıları bulunuyor. Ama İslâm Devleti burada da, hem Haşimi Krallığı'm kışkırtmak hem de el-Nusra Cephesi ve diğer Selefi grupların militanları arasında yandaş toplamak amacıyla sınır ötesi harekâtlar düzenleyerek, yangına körükle gidiyor. Lübnan'da olduğu gibi, bu kışkırtıcı akınlar Ürdün Devleti'ni ve ordusunu tuzağa düşürmeyi ve savaşın içine çekmeyi hedefliyor. Nitekim sınır karakoluna düzenlenen bir saldırıdan birkaç hafta sonra Ürdün, bölge ülkelerinin İslâm Devleti'ne karşı oluşturdukları koalisyona, Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin yanında resmî olarak katıldı. Ürdün Hava Kuvvetleri, Rakka ve Deyrizor'daki cihatçı noktaları bombaladı. Daha önce Emirliklerde konuşlanan Fransız uçakları, artık Ürdün üslerinden kalkmaya başladılar. Ürdün'deki üst düzey yöneticilerin en çok korktuğu şey, Irak ordusunun çökmesiydi. Bu korku, sınırlarında, özellikle de Irak sınırında bir çeşit tampon bölge kurmaya çalışan ve el-Anbar eyaletinin isyancı aşiretlerinin iki ülke sınırı boyunca on kilometre uzunluğunda silahsızlandırılmış bir bölge oluşturmaları için müzakereler yürüten Ürdün'deki üst düzey çevrelerin içine yavaş yavaş yayıldı. Bunun yanı sıra, İslâm Devleti'nin Haşimi Monarşisi ile çözülmemiş özel bir davası daha bulunuyor: Ebu Musab ez-Zerkavi, Amerikalılar tarafından, Ürdün istihbarat servisinin verdiği bilgilerden yola çıkarak öldürülmüştü. Ürdün Kralı II. Abdullah, İslâm Devleti'ne karşı devam eden bu çatışmanın "İslâm içinde aşırılık yanlıları ve ılımlılar arasında bir savaş" olduğunu belirterek, bu savaşı "Üçüncü Dünya Savaşı" olarak nitelendirmiştir.

Sınır güvenliği konusundaki bu takıntı, Irak sınırı boyunca sekiz yüz kilometreyi aşan bir gözetleme sistemi inşa etmeye girişen Suudi Arabistan'da da var. Çok yakında çölün tam ortasında, radar sistemleriyle donatılmış bir çit, Suudi topraklarını el-Anbar'ın isyancı Sünni eyaletlerinden ve Irak'ta da Necef'in Şii eyaletlerini el-Muthanna'dan ayıracak. Suudi Krallığı artık kendisini, İslâm Devleti'nin yayılmasından ve manda devletlerinin işledikleri suçlardan ötürü ciddi bir şekilde tehdit altında görüyor. Kendilerini kutsal emanetlerin ve belirli bir İslâmi ortodoksinin –Vehhabizm– koruyucusu gibi göstererek ve İslâm'ın köktenci bir versiyonu olan Vehhabizmi dünyaya yayarak ama aynı zamanda da Amerika'nın petrol ve jeopolitik çıkarlarına tamamen itaatkâr kalan Suudiler, uzun süre bu inanılmaz çelişkileri gizlemeye çalıştılar – ki bu köktenci versiyon bugün onlara karşı bumerang gibi geri dönen hareketleri durmadan besliyor. Önce ideolojilerine kısmen yakın Müslüman Kardeşler arasında uluslararası bir üs kurdurlar. Örneğin, Nasır'ın baskısıyla ezilen Mısır'daki Müslüman Kardeşler topluca Suudi Arabistan'a sığındılar ve sonra Suudi Vehhabizmi'nin ideallerini, âdetlerini ve geleneklerini kendi ülkelerine ithal ettiler. Ancak 1991'de cemaate yakın vaizler, Suudi topraklarının, Kuveyt'teki Irak birliklerini bombalayan Amerikan hava güçleri tarafından kullanılmasını kınarlarken, Müslüman Kardeşler Suudi politikalarını alenen eleştirdiler. Bu durum, Müslüman Kardeşler'in Riyad ile arasındaki ilişkilerin çok hızlı bir şekilde bozulmasına neden oldu. Suudi rejiminin, Müslüman Kardeşler'i her zaman kendisi için potansiyel bir rakip olarak görmesi nedeniyle, aradaki kopuş daha da hızlandı. Bu arada Katar da hemen fırsattan istifade ederek, "Müslüman

Kardeşçi" hareketin yeni koruyuculuğuna soyundu. Dolayısıyla Suudiler, yeni bir dayanak arayışına girerek, hatta bazen Müslüman Kardeşler arasından gelen ancak zaman içinde onlardan kopmuş farklı Selefi hareketleri cömertçe finanse etmeye başladılar. Bugün paradoksal olarak Suudi monarşisinin ve toplumunun gerilimini ve iç çelişkilerini ortaya çıkaran da, yine bu din propagandasının ters tepmesidir.

İbn-i Suud'un kurduğu krallık, şu an üç temel tehlikeyle karşı karşıya: Şii sorunu, Yemen'in durumu ve mevcut düzenin Selefi cihatçı gruplar tarafından yıkılması. Şimdi sırasıyla bu tehlikeleri ele alalım.

Körfezin petrol bölgesi Hassa'da çoğunlukta olan Şiiler, hem Bahreyn'de başkaldıran dindaşlarıyla olan bağları hem de İran ve Irak'taki Şiilerle olan dinî yakınlıkları nedeniyle, Suudi rejimi için büyük bir endişe kaynağı oluşturmaktadır. Kuveyt Savaşı'ndan sonra Suudi rejimi, 1991'de ABD önderliğindeki Irak karşıtı koalisyona destek verdikten sonra Riyad, Şii nüfusuna karşı politikasını tamamen değiştirdi. Suudi rejimi, bağımsız vaizlerin ve grupların artması olsun ya da kral ailesinden kopan, az çok marjinalize olmuş topluluklar içinde aşırılık yanlısı eğilimlerin çoğalması olsun, Selefi cihatçı eğilimlerin Arap Yarımadası'nda tamamen kontrolden çıktığının ve krallığa da bulaşabileceğinin bilincine vardı. Kendisini iki cephede aynı anda savaşacak kadar güçlü hissetmeyen Riyad, 1993'ten sonra monarşiyle Suudi Şiiler arasında olağanüstü bir yakınlaşma yarattı. 11 Eylül 2001 Saldırıları ve Saddam Hüseyin'in devrilmesiyle Suudiler, ülkedeki Şii nüfusa daha önce görülmediği kadar yaklaştılar. Yine bu bağlamda, örneğin 2004-2005'te, başlarında cübbeleriyle Şii uleması ile Vehhabi dinî temsilciler arasında gerçekleşen buluşmalara tanık olduk. 2005'te Suudi Krallığı'nda düzenlenen ilk yerel seçimlerde, Şii dinî partiler aday çıkar-

ma hakkını elde etmekle kalmadılar, aynı zamanda bazı seçim bölgelerinde çok iyi sonuçlar da elde ettiler.

Ancak –idari personelin ve mühendislerin petrol şirketi Aramco'da üst düzey görevlere erişmesinin yasaklanması gibi– bir dizi ayrımcılığın sürmesi ve Bahreyn'de uygulanan Şii karşıtı baskı ve sindirme politikaları, bu çabaların boşa gitmesine neden oldu. Arap Baharı'yla ortaya çıkan beklentilerle Irak ve Suriye'deki çatışmaların mezhepler arası kanlı çatışmalar halini alması, "baş düşman" Selefi cihatçılara karşı daha geniş bir hareket sahası sağlaması muhtemel, tarihî bir uzlaşma yanılsamasını ortadan kaldırarak, Suudi Şii topluluğun büyük bölümünü muhalif taraflara itti.

Riyad, Yemen'de, Suudi yöneticileri, kuzeyde silahlı Zeydi[3] hareketi, Sana hükümeti, doğunun çöl bölgelerinden Taez Eyaleti ve Hadramut'ta yoğun bir şekilde yerleşik olan Aden'deki ayrılıkçılar ve el-Kaide arasında gidip gelmek durumunda bırakan, aşırı derecede karmaşık ve her tür tehlikeye açık bir ortamla karşı karşıya bıraktı. Dolayısıyla mevcut durumda, Yemen Devleti'nin bütünü tehdit altındadır. Kuzeyde olduğu kadar güneybatıdaki mevcut kurulu devletleri zorlayan sorun yuvalarının kıskacı altında Suudi Arabistan'ın sınırları kırılganlaşmıştır.

Bu aşamada, Yemen'in Suudi el-Kaide militanlarının sığınağı haline geldiğini söylemek gerekir. 2009'da Suudi ve Yemenî cihatçıları birleştiren Arap Yarımadası el-Kaidesi (AYEK) Yemen'de kuruldu. Zeydi milisler (*Ensarullah* - Allah'ın yardımcıları) ile el-Kaide arasında acımasız bir savaş başladı. Ensarullah, Eylül 2014'te başkent Sana'yı ele geçirmeyi başardı. Şiiliğin azınlıkta olan bir kolunu temsil eden Zeydiler, yüzyıllar boyunca –1962'ye kadar– imamları aracılığıyla Yemen yaylalarına hâkim oldular. Zeydiler, bugün,

3 Müritlerinin büyük bölümü Yemen'de bulunan, sıklıkla "Beş İmama İnananlar" olarak adlandırılan Şiizm'in bir kolu.

siyasi ve ekonomik alanda ve dinsel anlamda hükümet tarafından dışlanmaktan şikâyetçiler. Sünniler ve Şiiler arasındaki bölgesel çatışmanın mezhepçi, çoğunlukta olan bir çatışma halini alması, On İki İmam Şiiliği ile sadece uzaktan ilgisi olan toplumları da meselenin içine dahil etmeye başlamıştır. Yemen'de sürmekte olan çatışmanın taraflarından hiçbirinin Suudi Krallığı'na bir yararı olamaz.

11 Eylül 2001 olayları, en önde gelen temsilcisi Usame bin Ladin olan Suudi cihatçıları gündemin kalbine oturttu. Bizzat Suudi Krallığı'nm içinde dahi, Yemen sınırlarına yakın ve özellikle de Suudi Hanedanlığı'nın beşiği olan Necd gibi bölgelerde, radikal Selefi hareketler bugün yaygın olarak bulunuyor. Vaazların çok sıkı bir şekilde izlenmesine karşın vaizler, Amerikalıların ve İsraillilerin kontrolünde olduğunu düşündükleri mevcut sisteme karşı eleştirilerini farklı yollarla yaymaya devam ediyorlar.

Suudi Arabistan, IŞİD karşıtı koalisyona pek çok zorluğun bir arada bulunduğu bu ortamda katıldı. Krallığın başmüftüsü, kendisini halife ilan eden Ebu Bekir el-Bağdadi'yi, halifelik unvanını gasp eden ve ne pahasına olursa olsun savaşılması gereken biri olarak ilan etti. Aynı şekilde Ağustos 2014'te, Suudi Arabistan'ın başmüftüsü İslâm Devleti'ni ve El-Kaide'yi kastederek, "Aşırılık yanlısı düşüncelerin, köktenciliğin ve terörizmin İslâm ile hiçbir ilgisi yoktur ve bu eylemleri gerçekleştirenler İslâm'ın bir numaralı düşmanıdır," şeklinde bir açıklamada bulundu. Ayrıca Kuran'dan, İslâm'a zarar veren eylemleri işleyenlerin "öldürülmesi" çağrısı yapan bir ayete referans vermeden önce konuşmasına şunları da ekledi: "Sözde İslâm Devleti, el-Kaide ve ona bağlı diğer gruplar tarafından gerçekleştirilen cinayetlerin de gösterdiği gibi, Müslümanlar bu aşırılık yanlılığının temel kurbanlarıdır." Bundan sonra, Riyad, bölgede Vehhabi etkisinin birkaç sene, hatta birkaç ay önce en

sadık dayanaklarından olan pek çok hareketi, artık "terörist" olarak nitelendirme noktasına geldi. Görünen o ki Suudi rejimi büyük bir ikilem üzerine kurulu (bir yandan İslâm'ın Vehhabi versiyonunu dünyaya yayarken, aynı zamanda Amerikalıların bölgedeki çıkarlarının merkezi olan ve dünyada çok az rejimin bu denli büyük bir paradoksla var olmayı başarabileceği) politik sistemini yasallaştırabileceği –Müslüman dünyasındaki– dayanaklardan, rekor sayılabilecek kadar kısa bir sürede mahrum kaldı.

Türkiye: Erdoğan kendi kazdığı kuyuya düşüyor

Türk Devleti'nin ve Recep Tayyip Erdoğan'ın "ılımlı" olarak adlandırılan Müslüman rejiminin; devletin yapısal dayanağı, bu ılımlı rejimin popülerliği ve seçimlerle kök salması nedeniyle, İslâm Devleti'nin ortaya çıkışı ile oluşan bölgesel kargaşaya direnmek konusunda, komşu Arap ülkelere kıyasla nispeten daha dayanıklı çıkacağını düşünebilirdik. Oysa –bazı Arap devletlerinin aniden yıkılmasıyla kıyaslanamazsa da– Türkiye de, "IŞİD tuzağının" ve bölgede yarattığı politik meselelerin mezhepleşme eğilimine girmesi tehlikesinin etkilerinden kurtulamadı.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002'de iktidara gelmesi, Türk Devleti'nin etnik ve mezhepçi azınlıklara karşı politikasında bir kopuşu simgeler. 2000'li yıllar boyunca, hükümet bir anlamda Avrupa'nın baskısı altında, Kürtlere yönelik birtakım açılımlarda bulundu. Bu bağlamda Kürt meselesinin resmen tanınmasını asla gündeme getirmeden, bu konuda aşırı hassas olan ordunun tepkisini çekmemeye de dikkat ederek, Kürtlerin özellikle kültürel bir dizi talebini kabul etti. Bu açılımdan faydalanan bir başka önemli azınlık da, ülke nüfusunun % 15'i ile % 20'sini oluşturan Aleviler oldu. Suriyeli Alevilerle (Nusayrilerle) ruhani, sufi, senkre-

tik –hatta Alevilik söz konusu olduğunda şamanik– pek çok özelliği birbirine yakın da olsa, bu iki akımı birbiriyle karıştırmamak gerekir. Nusayriler Arap'tır, oysa Alevilerin % 80'i Türk ve % 20'si de Kürt'tür.

Ortadoğu'da pek çok azınlık, ayrımcı olmayan tek tip yurttaşlığa kavuşacaklarını umdukları, kendilerine eşit statü sağlayacak gibi görünen ideolojilerden etkilendiler. Bu bağlamda, Alevi cemaat de, uzun yıllar laik Türk milliyetçiliğinin ilerici kanadına katıldı, ki bu da Alevileri, Türk solunun ve Türk sendikal hareketinin temel taşlarından biri haline getirdi. Alevilerin çok büyük bir bölümü, otoriter eğilimlerini eleştirmekten geri kalmadan, Kemalizm etrafında toplandılar. Ancak 1980'li yıllardan itibaren laik ideallerin tükenmesi, dinî pratiklere kısmi bir dönüşü ve birtakım kimlik taleplerini ön plana çıkardı. Aleviler, ibadet yerlerinin tanınmamasını eleştiriyorlar ve okullarda –Hıristiyanlar bu derslerden muaf tutulurken– İslâmî din derslerine girme zorunluluğunu kabul etmiyorlar. Aleviler bugün, baskın Sünni İslâm'ın altında resmî olarak asimile olmuş durumdalar. Aleviler ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı'nın reforme edilmesini de talep ediyorlar. Bunu talep ederken ya başkanlığa bir Alevi birimi eklemeyi (ki bu durumda bu Alevi birimi, devlet kontrolünde olacaktır) ya da bu kurumun ağırlığını azaltmayı amaçlıyorlar.

İlk kez AKP hükümeti döneminde, Türkiye'nin dinî kimliği üzerine kamuoyunda ve mecliste tartışmalar düzenlenmeye başlandı ve ibadet yerlerinin ve yöntemlerinin meşruluğu konusu kamuoyu önünde sorgulanmaya ve tartışılmaya başlandı. Bu konu aslında son derece karmaşıktır. Çünkü Aleviler kendi aralarında bile, Müslüman olup olmadıkları, Şiiliğin bir koluna mı yoksa daha farklı bir şeye mi ait oldukları konusunda fikir birliğine varmış değiller.

İlk "liberal" döneminde AKP, hem kendi politik İslâm

versiyonunu savunabilmek hem de Brüksel tarafından öne çıkarılan çokkültürlülük taleplerini karşılayabilmek için, esnek olmayan tek tip Kemalist kültürel bloktan çıkışı destekledi. Türk kimliğindeki bu "çoğulculuk", ancak laik görünmesine karşın Kemalizm'deki "Türklük" ve Sünni İslâm aidiyeti arasındaki açık asimilasyonun eleştirilmesine varabildi. Erdoğan'ın izinden iktidara ulaşan yeni Müslüman elitler, bu açılıma belirli bir akıl ve duygu karmaşası içinde yaklaştılar. Bu elitlerin (toplumun büyük bir bölümünde de aynen bulunan) muhafazakâr eğilimleri, onları çokkültürlülüğün, Avrupalıların ve Batılıların, Ortadoğu'daki azınlıkları "korumayı" ve desteklemeyi kapsayan klasik stratejilerinin yeni versiyonundan başka bir şey olmadığı yönünde şüphelere itti.

AKP'nin "liberal" dönemi 2011'den sonra iki büyük engele çarptı. Arap Baharı ve İstanbul'un merkezinde tartışmalı bir kentsel planlama projesinden çıkan, AKP'nin ve özellikle Recep Tayyip Erdoğan'ın artan otoriterliği karşısında toplumun önemli bir bölümünün uğradığı hüsranı ifade eden Gezi Parkı eylemleri.

AKP önceleri diplomatik alanda bölgesel olarak doğudaki komşularına açılarak ve Arap dünyasıyla ve hatta Türk yatırımlarının ciddi ve önemli boyutlara vardığı Irak Kürdistanı ile ilişkilerini yoğunlaştırarak, klasik Kemalist politikadan kopma stratejisini öne çıkardı. 2000'li yıllarda, özellikle Beşşar Esad rejimiyle ilişkiler özellikle çok sıcaktı ve Halep ekonomik anlamda güçlü bir Türk ekonomik sahası haline dönüşmüştü. Buna karşın, 2011'deki Arap isyanları işleri tamamen değiştirdi. AKP bir anlamda Arap Baharı'mn Müslüman lideri olmayı hayal ediyordu ancak bu rüyadan çok acı bir şekilde uyandı.

Suriye isyanının ilk aşamasında, AKP çok hızlı bir şekilde muhalefetle temasa geçti ve tüm suçu Beşşar Esad'ın üzerine

yıktı. Aynı dönemde çoğunluğu Şii olan Bağdat hükümetiyle de ilişkiler bozuldu. Bu konumlanma Ankara'yı, Suriye muhalefetinin Sünni İslâm olduğunu ifade eden bir dizi hareketi, ayırım gözetmeksizin –hatta el-Nusra Cephesi ve el-Kaide yanlısı oldukları resmî olarak ifade edildikten sonra bile– destekleyen mezhepçi bir eğilime götürdü. Suriye'deki çatışmanın tehlikeli bir şekilde çığırından çıkması karşısında, bu strateji Türkiye'de sadece ordu ve Kemalistler tarafından değil, AKP'nin kendi seçmenlerinin de büyük bir bölümü tarafından iyiden iyiye eleştirilmeye başlandı. Yapılan tüm anketler, Türklerin % 60'ının, Erdoğan'ın Irak ve Suriye politikasını onaylamadığını gösteriyor. Bununla beraber iki milyondan fazla Suriyeli mültecinin Türk topraklarında bulunması, büyük ve artan bir tahammülsüzlük hissi ve ciddi bir gerilim yaratmaktadır. Bu kızgınlık Hatay'ın bir ilçesi olan İskenderun bölgesinde daha da göze çarpar. Örneğin yerel nüfusun Alevi ve Arap çoğunluğu, Beşşar Esad'ı destekliyor ve Suriyeli mültecileri, cihatçı bir hareketin potansiyel ajanları olarak görüyor.

Sorunun temelinde, AKP'nin, bugün sadece Türkiye sınırlarında ciddi sorunlar yaratmakla kalmayıp, bir süredir Türk siyasi sahnesine de bulaşan Suriye çatışmasının mezhepçileştirilmesi ve cemaatleştirilmesi sürecini kontrol edebileceğine inanması yatmaktadır. 2013 yılı boyunca, Gezi Parkı direnişi gösterileri, şiddetli olaylara sahne oldu. Resmî söylem, bu gösterilerden Alevileri sorumlu tutuyor; hatta sanki Suriye Alevilerinden bahsediyormuş gibi, bu ismi bizzat Türkçe telaffuz ederek yapıyordu. Diğer yandan İstanbul polisi şaşırtıcı bir kesinlikle Gezi göstericilerinin % 78'inin Alevi oldukları konusunda raporlar yayımlıyordu. Buradan kastedilen çok açıktır: Gösterilere katılanlar İslâm'ın dönekleri ve Beşşar Esad'ın ajanlarıdır ve Türk ulusuna hainlik etmektedirler. Alevi cemaatinin kendisi yabancı güçlerin –Erdoğan'ın,

İsrail, Batı ve Mısırlı generalleri ve Şam'ın "Nusayri rejimi" ile açık açık ilişkilendirdiği– ülkedeki gizli ajanlarıdır.

Türk siyasetindeki bu kirlenme sadece mezhepçi değil, aynı zamanda etniktir. AKP, komşusu Irak'taki Kürt meselesini, –Türkiye'nin en önemli Kürt partisi PKK ile barış müzakereleri sonrası umut verici bir başlangıca karşın– kendi topraklarındaki Kürt meselesini tanımadan tanıyabileceği hayaline kapıldı. Ankara, Ekim-Kasım 2014'te uluslararası baskı ve Türkiye'deki Kürt halkının zaman zaman da şiddetli bir dizi gösterileri nedeniyle, Kobane'de, İslâm Devleti tarafından kuşatılmış Suriyeli Kürt kardeşlerine yardıma gelmiş Iraklı Peşmergelerin topraklarından geçmelerine izin vermek zorunda kaldı. Geleneksel olarak ulusal egemenliğe son derece titizlikle yaklaşılan Türkiye'de, ulusal egemenliğin bu şekilde eğilip bükülmesi, şüphesiz geri dönüşü olmayan sonuçları da beraberinde getirdi. Kürt meselesinin sadece Suriye'de değil, aynı zamanda Türkiye'de de zorla da olsa zımnen tanınması anlamına geldi.

PKK'nin ileri gelen yöneticileri yanılmadılar. Ankara'nın Irak ve Suriye politikasındaki ciddi zorlukları kendi çıkarlarına yontarak, Türk Hükümeti'ne İslâm Devleti'ne karşı Türkiye'yi savunmak konusunda, bazı şartlar öne sürerek işbirliği teklif ettiler. Bu cömert teklifin ardında, kendi taleplerini ortaya koymak gibi bir hesapları vardı. Bu da şu demekti: "Biz hem aynı anda Suriye'deki PYD'li (Demokratik Birlik Partisi) kardeşlerimizin yanındayız, hem de İslâm Devleti'nin temsil ettiği bu büyük tehlikeyi etkisiz hale getirmek için Ankara Hükümeti'nin yanındayız, dolayısıyla aynı safta savaşıyoruz." Ancak gerçekten aynı safta yer almak için, Türk Hükümeti'nin gerçek düşmanının kim olduğunu tam olarak belirtmesi gerekirdi ki, Türk Hükümeti Suriye krizi boyunca bu konuda bir türlü karar veremedi.

AKP'nin iki tehdit arasında öncelikli olanı seçmeyi ısrarlı bir şekilde reddetmesi, Kürtlerin istifade etmesinden korktuğu, IŞİD karşıtı koalisyona katılması konusunda kendisini zorlayan Batı'nın baskılarına karşı Ankara'nın direncini açıklıyor. Bu durum, aynı şekilde, uzun süre cihatçıların sınırdan geçmelerine göz yumarak ve çıkarlarına göre şu ya da bu isyan gücünü destekleyerek durumu kontrol altına alabileceği hayaliyle yaşayan Türk otoritelerinin, Suriye sınırının tam anlamıyla kevgire dönüşmesine izin vermelerini de açıklıyor. (Bazı Fransız cihatçılar hiçbir sınırı bu kadar kolaylıkla geçmediklerini dile getiriyorlar.) Bu bilinçli "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" politikasının amacı, Beşşar Esad rejimini ve Kürtleri aynı anda zayıflatmaktır. Aynı şekilde, Kobane'nin kuşatılması karşısındaki ilk çekimserlik de, Kürtler ve İslâm Devleti'nin cihatçılarının birbirlerini öldürmelerine (bu sayede tüm cepheleri kazanacağına inanarak) seyirci kalma arzusuna karşılık geliyor.

Ancak bu poker oyununda, AKP neredeyse tüm bahisleri kaybetti. Bugün Türk hükümeti, başından büyük işlere kalkıştığı ve ateşle oynadığı için yandaş bulmakta zorlanıyor. Türk Hükümeti'nin Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ile ilişkileri, ÖSO'nun Kobane'de Kürtlerle aynı safta mücadele etmesinden sonra bariz bir şekilde kötüleşti. Türk Hükümeti biraz geç de olsa, artık el-Nusra Cephesi ve İslâm Devleti ile açık bir çatışma halindedir. Ankara'nın, farklı Selefi milisler karşısında çok zayıflamış ve zaten azınlıkta olan Müslüman Kardeşler'e yakın hareketin birkaç temsilcisinden başka neredeyse potansiyel hiç müttefiki kalmadı.

AKP, Sünni cemaatlere dayanarak, Arap dünyasındaki mezhep çatışmalarını, hâkimiyetini genişletmek için kullanabileceğini zannetti. Ancak şu an, bu çatışmaların kendi topraklarına sıçraması ve meydanın İslâm Devleti tarafından tutulması nedeniyle, kapana kısılmış durumda. İslâm

Devleti, Türkiye'yi, yerel tabanı Iraklı Sünni Arapların büyük çoğunluğu ve Suriyeli Sünnilerin de büyük bir kısmından oluşan yerel tabanının önemli bir bölümünden mahrum etti. Bu arada, Mısır'da gerçekleşen General Sisi'nin darbesi, Ankara'nın Müslümanların lideri olma umutlarını da sona erdirdi. Türkiye, kibirli tavrı ve Yeni Osmanlıcılık çatısı altında diğerlerine tepeden bakışı nedeniyle, Arap sivil toplumlarına hitap etme yeteneğini kaybetti. Türk diplomasisinin 2000'li yıllardaki dinamizmiyle çelişen bir şekilde geri çekilmesinin ve izole olmasının sebebi budur. Ankara, Suriye ve Irak'a yapılabilecek doğrudan askerî bir müdahaleye her şeye karşın direnerek, bir yandan da İslâm Devleti'ne karşı oluşturulan koalisyonun hedeflerine ayak uydurmayı deniyor. Koalisyon, açık bir şekilde kendi öncelikli hedefini –İran ile hatta belki Şam rejimiyle bile uzlaşma pahasına– İslâm Devleti'ni yenmek olarak belirlerken, Türk Hükümeti hâlâ Beşşar Esad hükümetinin düşmesini öncelikli hedef olarak görmeye devam ediyor.

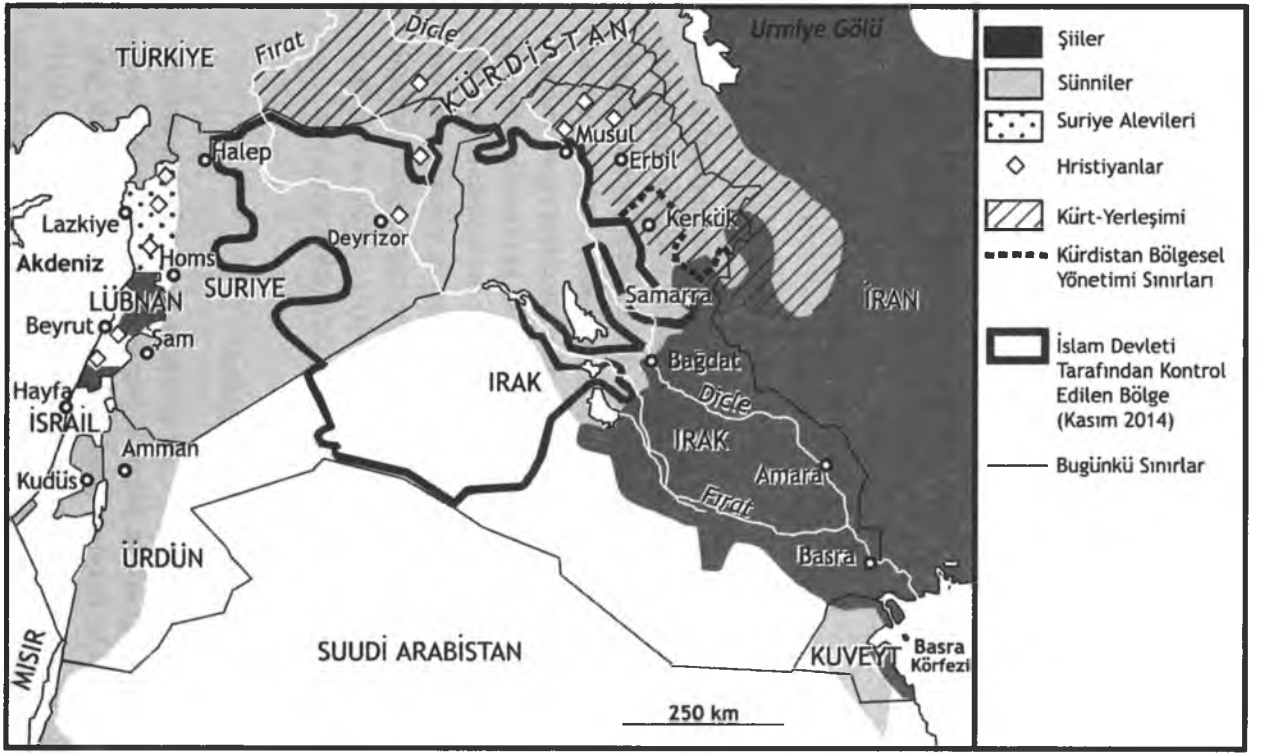
"IŞİD Tuzağı", Türk stratejisinin masum olmayan belirsizliğini ortaya çıkararak ve Ankara'nın iç ve dış politikasını mezhepçileştirerek, AKP'nin Yeni Osmanlı etki alanını yeniden kurma hayalinden istifade etti. İslâm Devleti, burada da mezhepçilik zehrini olabildiğince yaymaya başladı. 2014'te Cebel el-Sincar'dan kovuldukları sırada, Türk mülteci kamplarında toplanmak durumunda kalan Ezidilerin bir kısmı için, kimi AKP ileri gelenlerinin "Türk topraklarına Müslümanları ve Hıristiyanları kabul etmeye hazır oldukları ama 'şeytana tapanları kabul etmeyecekleri'," şeklindeki açıklamaları, Türk basınında polemik yarattı. İslâm Devleti, şüphesiz olarak kilit bir oyuncu ve Türk siyasi sahnesi için ciddi bir sorun kaynağına dönüştü.

IŞİD TUZAĞI

İslâm Devleti'nin, Irak'ın Sünni bölgelerindeki varlığını ve iktidarını nispeten sağlamlaştırması ve özellikle de meselenin cemaat içinde sıkışıp kalma riskini bertaraf etmesini sağlayan "yukarıya doğru çıkış" stratejisinin başarısı, savaşla harap olmuş Suriye topraklarında cihatçıların eşzamanlı olarak ele geçirdikleri bölgelerdeki toprak kazanımları sayesinde gerçekleşti. Bundan böyle, Irak ve Suriye'nin kaderi birbirine çok yakından bağlıdır. Dolayısıyla, yükselen bu yeni devletin hem Suriye'de hem de Irak'ta hayata geçirmek istediği hükümet ve örgütlenme biçimlerini incelemeden önce, bu genişlemenin dinamiğine geri dönmekte fayda var.

Suriye ve Irak'ta eşzamanlı genişleme

İslâm Devleti'nin, 2013'te el-Nusra Cephesi'nden ayrılmaya başladığı andan itibaren, Suriye'de izlediği fetih stratejisi özellikle, önceleri Özgür Suriye Ordusu ya da farklı Selefi milisler tarafından ele geçirilmiş olan bölgeleri bunların ellerinden almaya dayanıyordu. Bu durum, el-Nusra Cep-

Ortadoğu ve İslâm Devleti (Kasım 2014).

hesi'nin Mart 2013'te ele geçirdiği Rakka'dan, Aralık 2013 ile Ocak 2014 arasında kovulmasında da aynen görülür. İslâm Devleti, düşman milis birliklerinin bir bölümünü ayırıp kendi bünyesinde görevlendirdi, ki daha sonra bu stratejinin Suriye'de başka cephelerde de aynen uygulandığını görüyoruz. İslâm Devleti, çok geçmeden –Ocak 2014'te Irak'ta Felluce'yi ele geçirmesiyle neredeyse eşzamanlı bir harekatla Ebu Kemal'den Rakka'ya kadar, Deyrizor'u da içine alacak şekilde tüm Fırat Vadisi'ni ele geçirdi.

İslâm Devleti'nin Suriye'deki genişlemesi Haziran 2014'e kadar "yamalı bohça" görünümünde bir alanda gerçekleşirken, cihatçıların Irak'ın Sünni bölgelerinde ele geçirdikleri yerleşimlerdeki varlığının pekiştiğine ve Suriye'de de İslâm Devleti tarafından kontrol edilen alanların homojenleştirildiğine tanık oluyoruz. Bu da, özellikle Irak ve Suriye arasındaki sınır karakollarının –Irak tarafında el-Anbar ve Ninova'nın köylerinde, Suriye tarafında da Deyrizor, Hums ve Haseke gibi (ancak Haseke sınır karakollarının bir bölümü, Aralık 2014'te, Irak Kürtleri ve Irak ordusu tarafından geri alındı)– çoğunun ele geçirildiği anlamına gelir. Suriye'de 2014 sonunda, nispeten toparlanmış, biri Beşşar Esad rejiminin, diğeri de İslâm Devleti'nin kontrolü altında olmak üzere, iki homojen bölge olduğu söylenebilir. Bunun dışındaki yerler, aşırı derecede parçalanmış bir şekilde ve elden ele geçen cephelerle, sürekli değişen sınırlar içinde hayatta kalmaya çalışıyorlar.

İslâm Devleti, Suriye ve Irak'ta, –farklı savaşlar bağlamında uyguladığı– değişik stratejilerle ama neredeyse eşzamanlı iki ilerleme kaydetti. Bu ilerlemenin Suriye bacağı, Irak'taki cihatçıların Suriye topraklarına geçmesi ve Suriye'deki cihatçıların göreve atanmalarıyla sağlandı. Bugün, Suriye'deki İslâm Devleti hiyerarşisinin tepesinde hem Suriyeliler hem de Iraklılar bulunuyor. Ancak Iraklılarda, kendilerini Suriyelilerin entegre olmaları gereken bir hareketin lideri olarak

göstermek gibi bir eğilim gözleniyor. Rakka'dan gelen bazı tanıkların ifadeleri, şehrin çoğunlukla şefleri Iraklı olan –içlerinde özellikle pek çok Tunuslunun bulunduğu– yabancı milisler tarafından işgal edilmiş bir şehir izlenimi verdiği yönündedir. Aynı üstünlük iddia etme anlayışı, örneğin Ebu Bekir el-Bağdadi'nin kendisini, (9 Nisan 2013'te el-Nusra ve IŞİD arasındaki zoraki sadakatin, aynı yılın Temmuz ayında el-Kaide'ye bağlılığını yeniden teyit eden el-Nusra Cephesi'nin Suriyeli liderleri tarafından koparılmasından önce, yani hâlâ IŞİD'in Suriye kolu iken) tek taraflı olarak halife ilan edişinde de görüldü. Bu "ele geçirme teşebbüsünün" başarısız olması ve iki grubun yöneticileri arasındaki düşmanlık,[1] el-Nusra Cephesi'nin birliklerinin bir bölümünün (ki sürekli taraf değiştirdikleri anlaşılıyor) ve diğer Selefi grupların sahada İslâm Devleti'nin saflarına geçmelerine engel olmadı.

Bunun da nedenini anlamak zor değil. Selefi-cihatçı kampta rekabet halindeki oyunculardan birinin halifeliğini ilan etmesi, o andan itibaren tarafları (29 Haziran 2014) bu halifeye bağlılık sunmak ya da onu reddetmek durumunda kalmak gibi bir dinamik yaratıyor. Halifenin, Afganistan'ın ücra bir mağarasından ya da Selefi bir internet sayfası üzerinden değil de, iyi kötü üzerinde demir atılmış bir toprak parçasından ilan edilmesi, durumun basit bir simgesel güç gösterisinden ibaret olmadığını gösteriyor. Artık çekim gücü artmış bir gerçeklikle karşı karşıyayız.

İslâm Devleti'ni tüm diğer cihatçı akımlardan ayıran, kendi devleti ve kendi kurumlarıyla donatılmış belirli bir toprak parçası üzerinde şeriatı uygulama arzusudur. İslâm Devleti'nin uygulamalarıyla, el-Kaide'ninkiler arasındaki temel fark, kendine çektiği topluluklara "yukarıya doğru bir sıçrama imkânı" sunmasıdır. Buna karşılık el-Kaide'nin sunduğu, sadece sonu gelmeyen bir savaş olarak terörizm ve çok

1 El-Kaide Irak'ta, Suriye'dekinin aksine İslâm Devleti'nin içindedir.

uzun vadeli, pek de gerçekçi olmayan bir persfektifte halifeliğin kurulması umududur.

Bariz bir devlet kurma isteği

Haziran 2014'te, Irak-Şam İslâm Devleti, İslâm Devleti'ne dönüştü. İslâm Devleti uygulamada –örneğin Irak'taki Şii ve Kürt bölgeleri fethetmekten vazgeçmesinden de anlaşılacağı gibi– devlet sınırlarını mevcut şekliyle reddetse de, etnik sınırları ve cemaat sınırlarını son derece ciddi bir şekilde dikkate alıyor. İslâm Devleti'nin yerel anlamda dayandığı savaşçıların çoğunluğu aşiret kökenlidir. Bununla beraber, halifenin birlikleri arasında, önemli oranda Arap, Çeçen, Orta Asya kökenli ve Batılı ülkelerden gelen ve Müslümanlığı yeni kabul etmiş gençlerden oluşan yabancı savaşçılar yer almaktadır. Irak ve Suriye'de, 30.000 savaşçıdan oluşan ordunun üçte biri yabancı mücahitlerden oluşmaktadır.

İslâm Devleti, modern bir devletin çekirdek örgütüne karşılık gelen bir dizi işlevle donatılmış olsa da, yönetimin gerçekte kimde olduğu sorusu cevapsız kalmaktadır. Bugün iktidarın gerçek sahibinin Ebu Bekir el-Bağdadi olduğunu kimse kesin olarak doğrulayamaz. İslâm Devleti propaganda araçlarının, halife dışında öne çıkardığı bir diğer isim de, grubun resmî temsilcisi, Suriye'nin İdlib şehrinden gelen Ebu Muhammed el-Adnani'dir. Örgüt hakkında somut olarak tüm bilinenler, araştırmacılar, gazeteciler ve az çok sahaya yakın istihbarat servisleri tarafından ortaya atılan varsayımlara ve kısmi gözlemlere dayanmaktadır. İslâm Devleti içinde, örgüt içi iktidar kavgaları ya da çekişmeler olup olmadığını bilmiyoruz ama halife ilan edilmesinin –ilahi birlik imajıyla– simgesel anlamda bir komuta birliği temsil ettiği ortadadır. Örgüt içindeki farklı aktörlerle, Irak ve Deyrizor bölgesinde örgütün dayandığı çoğunlukla da asi aşiret-

lerden oluşan gruplar, İslâm Devleti'nin korumaya çalıştığı bu kusursuz birlik imajına şu ana kadar saygı gösterdiler. El-Anbar'da bazı aşiret üyelerinin İslâm Devleti tarafından katledildikleri doğrudur ama bu, cihatçılara muhalif hizipçilerle ilgili bir durum değildir. Bu asi aşiretler, en başından beri ya İslâm Devleti'ne karşıydılar ve Irak'taki "uyanış meclislerine" katılmışlardı ya da uzun zamandır Beşşar Esad rejiminin müttefikiydiler. Dolayısıyla tabanında olsun yönetici kadrosunda olsun, kayda değer hiçbir ayrılığa maruz kalmaması, İslâm Devleti'nin en büyük başarılarından biridir.

Gelecekte yeni bir devlet?

Kendisini tarihteki ilk Selefi devlet olarak ilan eden İslâm Devleti, yaratıcılığını pek çok farklı alanda ortaya koyuyor. İslâm Devleti'nde bilindik anlamda bakanlıklar bulunmasa da, fonksiyonel bir iş bölümü ve uzmanlaşmış idari birimler bulunuyor. Hatta İslâm Devleti'nin idari birimlerinin listesi ve bunların işlevleri, bir yandan Hz. Muhammed'in sahabeleri dönemindeki ilk Müslüman devletlerin yeniden kurulması hayalini, diğer yandan da modern bir devletin bürokratik uzmanlaşmasını çağrıştırıyor. İslâm Devleti toprakları, Halep'ten Kerkük'e kadar (çünkü Kerkük'ün bir bölümü İslâm Devleti'nin kontrolü altındadır) bazen çok belirgin bir şekilde devletlerin mevcut sınırlarının üzerine binerek, yedi idari birime bölünmüştür. Ulusötesi bu simgesel dönüşümün en önemli örneği, Suriye'deki Deyrizor eyaletiyle el-Anbar eyaletinin bir bölümünü birleştiren el-Fırat vilayetidir.

İslâm Devleti'nin elinde tuttuğu topraklar üzerindeki gözle görülür yasal gücü, dinî yargıçların –kadıların– atanmasına dayanıyor. Bu kadılar ellerinde, kendi şeriat yorumlarına uygun olarak aldıkları kararlara uyulmasını sağlayacak bir polis gücü bulunduruyorlar. Irak tarafında ise, bu yetkili-

ler, çoğunlukla kendilerini İslâm Devleti'nin hizmetine adayan eski Sünni hâkimlerden oluşuyor. Bunun yanı sıra zaten mevcut –daha Saddam Hüseyin döneminde Selefilerin sızmaya başladığı– dinî yapılanmanın bir bölümünü de kapsıyor. Saddam döneminden bugüne, Baas Devleti'nin eski memurlarının cihatçı isyancılarla gitgide artan bir şekilde iç içe geçtiklerine tanık olduk. Bunun dışında benimsenen bir diğer uygulama ise, halife Hz. Ömer (634-644) tarafından kurulan ve *muhtasibîn* modeline dayanan *hisba*'dır. Burada sözü edilen, bir tür zabıta olarak da nitelendirilebilecek, tartı ve ölçüm aletlerinin kontrolünden ve genel anlamda halk arasında işlerin düzgün yürümesinden sorumlu, Kuran'da *hisba* doktrini olarak bilinen "iyi olanı yüceltin ve kötü olanı yasaklayın" ilkesinden yola çıkarak suiistimalleri engelleyen memurlardır. Bu şartların sonucunda, davranışların İslâm'ın katı normlarına uyumlu olup olmadığını denetlemekten sorumlu bir "ahlâk polisi" ortaya çıktı. Bu da beraberinde, kamusal alanda kadınların ve erkeklerin ayrılması, kadınlar için başörtüsü takma zorunluluğu, dans, müzik ve alkolün yasaklanması gibi uygulamaları getirdi.

Kadılar ve muhtasıplar, aynı zamanda rüşvet davalarına da bakıyorlar. Bu davalar arasında en iyi bilineni, İslâm Devleti yöneticilerinden biri olan Suriye vatandaşı Ebu Muntazer'in "hırsızlık ve zimmetine para geçirmekten" yargılanması ve ardından kafasının kesilerek çarmıha gerilmesidir. Elbette bu kararın arkasındaki siyasi görüş ayrılıkları göz ardı edilemez. Ahlâk polisi aynı zamanda belirli ürünlerin satış fiyatlarını da çok titiz bir şekilde denetler. Bu bağlamda "tekelcilik ve spekülasyon" yaptıkları gerekçesiyle pek çok kişi infaz edildi.

Rakka'da gerçekleştirilen gizli röportajlar, yöredeki genç kızların giysi ve davranışlarının İslâm'la uyumlu olup olmadığını denetleyen ("Şehitlerin anası" lakaplı, 7. yüzyılın İs-

lâmiyet'i seçen efsanevi şairinden esinlenerek adlandırılan) el-Hansa'nm kadın tugaylarının çoğunlukla genç Batılılardan oluştuğunu gösteriyor. Suriyeli bir genç kızın bu konudaki ifadesi şu şekildedir: "Bizi sokakta durdurduklarında çoğunlukla ne dediklerini bile anlamıyoruz çünkü Arapçayı ya çat pat konuşuyorlar ya da hiç konuşamıyorlar." Bu milisler ayrıca kadın ve erkekleri, bir araya gelmelerinin yasak olduğu ve yan yana bulunmalarının şiddetle cezalandırıldığı toplu taşıma araçlarında, okullarda ve kamu alanlarında birbirinden ayırma görevini de üstlenmiş durumdalar. Yine bu kısıtlamalar arasında, evlerinden yalnız çıkan kadınların ellerinde velilerinden (babalarından ya da ağabeylerinden vb.) alınmış bir sokağa çıkma belgesi taşıma zorunluluğu da bulunuyor.

İslâm Devleti'nin elinde Batılı anlamda bir yasama gücü bulunmuyor. Şeriatın, tek kaynak olarak günlük yaşamın tüm sorunlarını çözmesi beklendiğinden, başka bir kanuna ihtiyaç duyulmuyor. Danışma Kurulu niteliğindeki Şura Meclisi yasama gücünün yerini tutuyor ama bu kurum çoğunluk ilkesine dayanmadığı için İran'daki İslâmî meclis ile herhangi bir benzerliği bulunmuyor. Pratik nedenlerden dolayı Irak'ta ve Suriye'de bir meclis bulunuyor. Irak Meclisi'ni oluşturan, büyük şehirlerdeki ailelerin ileri gelenleri, aşiret reisleri, Saddam döneminden kalan imamlar ve vaizlerdir.

Örgüt bünyesinde, kimileri 2003'te Baas rejiminin düşmesinden önce Selefilik saflarına geçmiş, kimileri de sonradan oportünizm ile samimi bir şekilde ikna olmanın değişen dozlarda karışımıyla İslâm Devleti'ne katılmış olan Saddam Hüseyin ordusunun eski subayları da yer alıyor. Eski Baasçılar arasında filizlenen bu mezhepçilik tohumlarını, 1970'li yılların sonundan itibaren Saddam Hüseyin'in bizzat kendisinin ektiği unutulmamalıdır. Irak diktatörü, İran Savaşı sı-

rasında "Şii Pers sapkınlığına" karşı Sünni İslâm'ın ve Araplığın savunuculuğuna soyundu. O dönemde Baas rejimi tarafından kullanılan söylem, bugün İslâm Devleti tarafından kullanılan söylemle zaman zaman örtüşür. Örneğin Saddam da zamanında el-Hansa'yı yüceltmiştir. Çoktanrılı inanıştan İslâmiyet'e geçen bu şairin tüm oğulları Kadisiye Savaşı'nda (636) çoktanrılı Perslere karşı savaşırken öldüler. Daha önce de belirtildiği gibi, oldukça kozmopolit olan El-Hansa Tugayları'nın ahlâk polisliğinden sorumlu kadın milis grubunun adı buradan gelmektedir.

Cihatçı Selefiliğe kayan eski Baas subaylarının, İslâm Devleti'nin belkemiğini oluşturan orduda ve istihbarat servislerinde önemli roller oynadıklarını biliyoruz. Kurulum aşamasındaki bu devlet aygıtının bir diğer önemli organı da, gerek bankalardan ele geçirilen –özellikle Musul'da olduğu gibi– gerek petrol kaçakçılığından gelen ya da Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt ve Emirlikler gibi ülkelerden akmaya devam eden ve pek çok kişisel hibeden oluşan finansmanın yönetimini kapsayan idari birimdir. Kaynağını ve mantığını ilk bölümde incelediğimiz İslâmî vergiler ise, resmileşme yolundaki barem ve prosedürlere bağlı olarak, düzenli olarak kesilmektedir.

Elbette her şeyden önce iyi Müslümanlar yetiştirmeyi hedefleyen eğitim, kendi propaganda araçları ve medya organlarında, okulları ve üniversiteleri yeniden açmanın gerekliliği üzerinde ısrarla duran İslâm Devleti'nin öncelikli hedefi olarak öne çıkar. Ancak, Musul ve Rakka'da bu alanda neler olduğuna dair sadece kısmi bilgilere sahibiz. Buna karşın yeniden açılan okullarda felsefe, tarih ve sosyal bilimlerin sistematik olarak yasaklandığını biliyoruz. Antropomorfik temsile fazla odaklandığı için haram kabul edilen resim ve plastik sanatların yanı sıra müzik ve spor da aynı şekilde müfredattan çıkarılmıştır.

Diğer yandan Kuran ve hadis eğitimi müfredatta aslan payını alıyor. Rakka'da faaliyet gösteren okullarda, Suudi Arabistan'daki resimsiz –özellikle hiçbir insan fotoğrafı ya da resmi içermeyen– el kitaplarından esinlenerek hazırlanmış kitaplar kullanılıyor. İslâm Devleti ilk zamanlarda yerel eğitim elemanlarından bulundukları yerlerden ayrılmamalarını istedi. Hatta Suriye tarafındaki öğretmenlerin maaşları aylarca Şam otoriteleri tarafından ödenmeye devam etti. Ancak bugün savaşın etkisi ve koalisyon güçlerinin saldırıları nedeniyle, Rakka'da okul eğitimi oldukça zayıflamıştır.

Buna karşılık, Musul Üniversitesi tekrar faaliyete geçmiştir. Kürdistan'a ya da Bağdat'a kaçmayan öğretim elemanlarının bir bölümü, izin verildiği takdirde kendi branşlarında ders vermeyi kabul ettiler. Ancak başta Darwin'in evrim biyolojisi, bazı fizik ve kimya teorileri olmak üzere doğa bilimleri de İslâm Devleti'nin ince eleyip sık dokuyan titiz yaklaşımının hedef tahtasındadır. Her ne kadar şu an içinde bulunulan devrimci ayaklanma aşamasında, İslâm Devleti'nin bir numaralı sorunu lise bitirme sınavı değilse de, eğitim alanındaki bu şiddetli gerileme orta vadede İslâm Devleti için sorun yaratma riski taşıyor. Suriye'de ise, mevcut iç savaş ortamında, ülke topraklarında artık eğitim yapılmıyor. Hatta durum o derece vahim ki, gözlemciler bir nesil genç Suriyelinin hiç okuma yazma bilmeme riskinden bahsediyorlar.

Çok gelişmiş düzeyde bir propoganda ve iletişim

İslâm Devleti'nin başarısındaki en önemli faktörlerinden biri, medyatik organları ve özellikle de kendisini *Al-Furqan* olarak adlandıran –internet üzerinden yayın yapan– iletişim birimidir. Bu birim, "düşmanın" ve "suçluların" kafalarının kesilmesi, zina nedeniyle taşlanarak öldürme (*recm*), eşcinsellerin katledilmesi gibi dehşet veren toplu infazların yanı

sıra, Şii türbeleri ve kutsal Sufi mezarlıkları gibi İslâm'a aykırı gördükleri kutsal yerlerin ve –hatta adı İncil'de geçen Yunus peygamberin Musul'da dinamitlenen mezarı gibi– ibadet yerlerinin yerle bir edilmesi sahnelerini de içeren videolar yayımlıyor. Bilerek yağmalanan bazı arkeolojik siteler de cabası. İslâm Devleti'nin lüks dergisi *Dabiq*, anadillerinin İngilizce olduğu son derece bariz redaksiyon servisiyle, yetenekli reklam tasarımcılarını seferber ediyor. Derginin isminin belirgin bir simgesel önemi var. Dabiq (Dabık), Halep'in kuzeyinde, Türkiye sınırına yakın ve pek çok hadise göre, ahiret gününden önce gerçekleşecek uygarlıklar savaşında, Müslümanların Hıristiyanları kesin olarak yeneceği, en nihai savaş mahali olarak geçiyor. Bundan sonra da Bizans ve Roma fethedilecektir.

İslâm Devleti'nin iletişim politikası, işlenen cinayetlerin kurnaz bir şekilde sahnelenmesi ile anlaşılmaz gizemlerin, özellikle de evrensel vaazlarla yerel meseleler –İslâm Devleti'nin işine gelseler bile– arasındaki bağlantının koparıldığı sansasyonel reklamcılığın rafine bir karışımına dayanıyor. Müslümanlıktaki mutlak tektanrıcılık; bölünme ve muhalefete doğru giden çoktanrılı toplulukların hizipçiliğinin karşısında, yerel ve aşiretler arası ittifaklardan ve tehlikelerden uzak bir biraradalık talebi olarak algılanıyor. Haziran 2014'te, Musul'da bir dizi mahalle ve aşiret yöneticisinin, Irak polisinin ve Irak ordusunun şehre bir daha girmelerine kesinlikle izin vermeyeceklerine dair söz verdikleri büyük toplantı, işte bu ortamda gerçekleştirildi. İslâm Devleti'nin propaganda organlarında bu konuda herhangi bir yayın yapılmadı. Aynı şekilde, internette yayınlanan halka açık infaz sahnelerinin Suriye'de mi Irak'ta mı çekildiğini de kesin olarak bilemiyoruz.

Bu ürkütücü sahneler, Selefi püritenliğinin titizlikle uyguladığı putlaştırma yasağına aykırı gibi görünse de, aslın-

da İslâm Devleti tarafından son derece kurnazca ve ince düşünülmüş bir ikonlaştırma stratejisine karşılık geliyor. Örgütün medya organları, aynı şekilde halifenin portresini asla çoğaltmıyorlar. Elbette Ebu Bekir el-Bağdadi'nin Musul'daki vaazı, YouTube'da yayınlandı. Ancak buradaki görüntülerde yakın plan çekimden kaçınılmıştır. Konuşan, Ebu Bekir el-Bağdadi'nin bedeni üzerinden halifelik kurumudur. Görünen yegâne insan figürleri ise, yüzleri belli olmayan mücahitlerden oluşan kalabalıklar ya da "inanmayanların" portreleridir. Fakat nefret edilen düşmanlardan bahsedildiğinde (örneğin Barack Obama, François Hollande vb. liderler gibi), İslâm Devleti yakın plan görüntü almakta herhangi bir sakınca görmez.

Azınlıklara muamele tuzağı

İslâm Devleti'nin şeytanlaştırılması konusunda olduğu kadar, "iç" politikasının bir aracı olan azınlıklara muamele konusunda da biraz ağır gitmekte fayda var. Cihatçıların kendileri tarafından bilinçli bir kışkırtma stratejisi olarak adlandırılan azınlıklara muamele konusu, biraz akıl karıştırıcı olabilir.

Hıristiyanların kaderi zaman zaman yanlış yorumlansa da, elbette Batı için son derecede hassas bir konudur. Bu noktada, dünyanın en eski Hıristiyan topluluklarının trajik kaderini asla basite indirgemeden, İslâm Devleti'nin bu kitlelere karşı tutumunun belirli bir kural dahilinde belirlendiğinin altını çizmek gerekir. Bu kurallar bize göre akıl almaz gelebilirler ama İslâm Devleti, bu kuralları uygulatmaya gayret etmektedir. Hıristiyanlar "Ehli Kitap" oldukları için zimmîler olarak, eşit vatandaşlık hakkından feragat etmek ve özel bir vergi –cizye– vermek şartıyla, İslâm Devleti'nin denetimi altındaki topraklarda yaşama hakkına sahiptirler. Bu bağlam-

da Müslüman otoriteler tarafından, ibadet yerlerine ve mallarına saygı gösterilmesi gerekir. Katolik Suriyelilerin Episkopal Kilisesi'ne ve Musul'daki Keldani Kilisesi'ne karşı saldırılar olduysa da, bunlar daha ziyade kontrolden çıkmış şiddet eylemleridir.

İslâm Devleti, Hıristiyanların olduğu her yerde bu kuralları gerçekten uyguladı. Hıristiyanlara açıkça, İslâm'a geçmek, zimmî olmak ve cizye ödemek ya da sürgüne gitmek arasında bir tercih yapmaları teklif edildi. Tercih yapmayı reddedenler, kendilerini ölüm tehlikesiyle karşı karşıya buldular. Rakka gibi bir şehirde, Hıristiyanların sayısı bir elin parmakları kadardı ve korunmaya ihtiyaçları vardı. Savaş Halep'i yerle bir etmişti ve Şam'a ulaşmak çok zordu. Dolayısıyla pek çoğu, zimmî statüsünü kabul ederek yerlerinde kaldılar. Bazı kısıtlamalara karşın –ki bunlara boyun eğmekten başka şansları yoktu– ibadet yerlerine genellikle saygı duyuldu.

Pek çok piskoposluğun merkezi olan ve önemli bir Hıristiyan nüfusa ev sahipliği yapan Musul'daki Hıristiyanlar ise, farklı bir yol seçtiler. Farklı mezheplerden gelen bu Hıristiyanların piskoposları bir araya gelerek, topluca İslâm Devleti'nin şartlarını reddetmeye karar verdiler. Dolayısıyla sürgün seçeneği üstün geldi ve Musul'daki Hıristiyanlar toplu olarak Kürdistan'a sığındılar. Zaman zaman kulağımıza gelenin aksine, Hıristiyan topluluklar tamamen keyfi bir yok etme politikasına maruz kalmadılar. Şüphesiz acımasız ve canice olsalar da, bu süreçte belirli kurallara nispeten uyuldu. Bugün artık Musul'da Hıristiyan bulunmuyor.

Diğer taraftan, İslâm Devleti'nin İslâm'ı terk eden kâfirler olarak gördüğü Ezidilerin, zimmî statüsünden faydalanmaları mümkün olmayan dönekler olarak kabul edildikleri için, acımasız bir yok etme politikasına maruz kaldıkları doğrudur. Ezidilere uygulanan vahşetin, acımasızca sınır dışı edilmelerinin ve köleleştirilmelerinin altında yatan dinî-

hukuki gerekçe budur. Diğer yandan, insanların köleleştirilmesinin bu şekilde gerekçelendirilmesi, köleliğin son derecede yaygın olduğu çoktanrılı Arap toplumlarında ortaya çıkan İslâm'ın ilk dönemlerine gönderme yapıyor. Bu yeni din, köleliğin yaygın olduğu o dönemin ortamında, nispeten özgürleştirici bir kisve altında sunulmuştu. Nitekim İslâm hukukunun ilk âlimleri, kölelik düzenlemesini, bu uygulamayı sınırlandırmak amacıyla tasarlamışlardı. Yine de bunu yaparken, köleliği meşrulaştırmış oldular. Çünkü hiçbir Müslüman'ın diğer bir Müslüman'ı köleleştiremeyeceği doktrini, var olduğu şekliyle köleliği ortadan kaldırılmadı. En çok da kölelik kurumunu yumuşatmak anlamında, kölelere iyi davranılması önemle tavsiye ediliyor ve kölelerin azad edilmesinin, Allah'ın selametini kişinin üzerine çekeceği belirtiliyordu. Şüphesiz, Müslüman imparatorluklarında kölelik uygulamaları farklı siyasi ve dinî gerekçelerle, Osmanlılar tarafından uygulanan Tanzimat Dönemi (1839-1876) reformlarıyla kaldırılana dek, gelişmeye devam etti. Ne var ki, daha önce belirtildiği gibi Irak'taki Şii çiftçilerin, günümüzde Suudi Arabistan'a, Körfez ülkelerine ya da Sahra Çölü'ndeki farklı ülkelere çalışmaya gelen göçmenlerinki gibi köleliğe yakın durumlar, bu tarihten çok sonralara kadar sürdü. Bugün kölelik, el-Ezher gibi dinî otoriteler tarafından kınanıyor ancak çoktanrılı dinlere inananlara ve cihatçı gruplar tarafından tam olarak belirtilmeyen bazı diğer kategorilere karşı caiz görülüyor. İslâm Devleti, bu durumdan üç avantaj sağladı: Muhammed'in müritleri, sanki İslâm'ın ilk zamanlarındaki prensiplere geri dönüyorlarmış izlenimi verdiler, "inanmayanları" terörize ettiler ve aynı zamanda Batılıları kışkırttılar. Örneğin *Dabiq* dergisinin bir sayısı, kadınlarla çocukların köleleştirilmelerini, İslâm'ın ilk zamanlarındaki yaygın uygulamalara benzeterek haklı çıkarmaya çalışır.

Kitabın başında belirttiğimiz gibi, İslâm Devleti adeta bilinçli olarak Batı kamuoyunu tiksindirecek her şeyi bir bir yapmaktadır: Azınlık ve kadın haklarına saldırı, zoraki evlilik, eşcinsellerin infazı, köleliğin yeniden kurulması gibi. Ayrıca buna, kadınların zorla sünnet edilmeleri gibi (İslâm Devlet'nin de inkâr etmek için pek uğraşmadığı) asılsız söylentileri de eklemek gerekir, ki bu gelenek daha çok Irak'ın bazı Kürt bölgelerinde uygulanmaktadır. Elbette kafa kesme ve toplu infaz sahnelerini de unutmayalım.

İslâm Devleti'nin söylemi, onu, –şahsına münhasır bu barbar kültürel kaprislere indirgemekten ziyade– Ortadoğulu Sünni Arap tabanının çok ötesinde bir kitleyi kendisine çeken, güçlü bir evrensel boyuta taşıyor. Samuel Huntington'un *Uygarlıklar Çatışması* kitabını tekrar okuduğumuzda, Selefi-cihatçı kavramların aynen yansıdığını çarpıcı bir şekilde görüyoruz. İslâm Devleti bazen Huntington'un tezlerini, adeta "uygarlıklar çatışması" tarif edildiği gibi aynen sahnelensin diye kelimesi kelimesine alıyor. Burada bahsedilen; iki kültür, Doğu ile Batı arasında ya da Arap dünyası ile Avro-Atlantik dünyası arasında bir çatışma değil, İslâm ile kâfirler arasındaki devasa çarpışmadır. Herkes İslâm'a kabul edilir. Avrupalı sarışın mavi gözlü ve Katolik kökenliler bile. Aynı şekilde imansızlık, Arapları ve kötü Müslümanları da kapsayabilir. Dolayısıyla bu söylem oldukça evrensel ve yerel meselelerden bağımsız ama İslâm Devleti'nin bir toprak parçası üzerinde yerleşmiş olması nedeniyle, paradoksal olarak çekim gücü olan –el-Kaide'nin sahip olduğundan çok daha güçlü– bir söylemdir. Hem daha büyük bir cemaat içinde bağımsızlığını koruyarak bu ulvi evrenselliğin bir parçası olma hem de sahada somut bir "ütopyanın" oluşumuna dahil olma düşüncesi, bazı Batılı gençleri etkiliyor.

İslâm Devleti, bölgenin sömürge tarihi üzerinde ısrarla durarak, Fransa'da, Büyük Britanya'da ve ABD'de "ilgi uyan-

dıran, hassas" konulara değiniyor. Müslümanları, kâfir ve egemen Batı'mn ezeli kurbanları gibi göstererek, bazı gençler arasında yaygın olan adaletsizlik hissini kristalize ediyor. Bunun yanı sıra, İslâm Devleti'nin yöneticileri Batılı ülkelerdeki siyaset sahnesinin ne şekilde işlediğini, kamuoyunun gücünü ve yöneticilerin anlık duygusallıklara karşı ne kadar hassas olduklarını gayet iyi biliyorlar. İslâm Devleti, bu kartları oynayarak hedefine tam olarak ulaşmıştır: Amerikalıların liderliğinde, bölge için en ufak bir siyasi hedef belirlenmesine fırsat vermeyecek kadar hızlı bir şekilde, askerî bir koalisyonunun oluşturulmasını sağlamak.

SONUÇ

İslâm Devleti, Batı'yı kendi savaşının içine çekerek pek çok yönden hedefine ulaştı. IŞİD karşıtı koalisyonu oluşturan Batılı güçler mevcut durumu sadece bölge ülkeleri için değil, Batı demokrasileri için de öncelikli bir tehdit olarak belirlediler. Ancak karaya asker göndermeyi düşünmediklerinden tam anlamıyla savaşa dahil olmayı düşünmüyorlar. Daha da kötüsü sahada, Ortadoğu'daki devlet düzenlerinin yıkılmasının sorumluluğunu paylaşan ortakları devreye sokuyorlar: Bugün Irak Ordusu ve Kürtler ve yarın belki Beşşar Esad...

IŞİD karşıtı bu koalisyonun, İslâm Devleti etrafında toplanan ya da Suriye ve Irak'ta maruz kaldıkları baskıcı rejimlere kıyasla daha iyi olabileceğine inanarak İslâm Devleti'nin hâkimiyetine boyun eğen halka sunabileceği hiçbir siyasi perspektif bulunmuyor.

Irak siyasi sisteminin reforme edilmesi bugün imkânsızdır. Iraklı Sünni Araplara, Sahva (uyanış) meclisleri oyununu bir kez daha yutturmak mümkün değil. Sünni bir "ulusal" çekirdeğin muhafaza edilmesi temelinde, sınırları zorlanmış bir ileri federalizm "çözümü" ise bir tuzaktır. Ör-

neğin Fransa Dışişleri Bakanı Laurent Fabius, egemenliğini tekrar kurması için Bağdat hükümetine yardım edilmesi gerektiğini söylerken, bunun Musul, Tikrit ve Felluce sakinlerinin hayatta istedikleri en son şey olduğunun farkında mı? Beşşar Esad rejimi sorununu çözmek, bunun da ötesinde Suriye'nin bölünmesi konusunda elimiz kolumuz bağlıyken, Suriye'de İslâm Devleti'nin askerî anlamda yenilmesi ne anlama gelir ki? Batılı demokrasiler, Ortadoğu devletlerinin başına gelenlerin geri dönüşü olmayan bir yola girdiğini anlamaktan acizler.

2014 her şeyin değiştiği bir yıl olabilirdi. Artık, Irak Devleti toprakları üzerinde devlet kurma iddiasıyla ortaya çıkan üç oluşum karşı karşıyadır. Her birinin kendi toprağı, kendi ordusu, kendi bayrağı (hatta İslâm Devleti söz konusu olduğunda kendi parası!) ve kendi kurumları var. Bağdat hükümeti, sadece çoğunluktaki Şii cemaat adına konuşan seçkinleri temsil ediyor. Kürdistan, bölgesel ve uluslararası anlamda tanınmak dışında, ulusal egemenliğin gerektirdiği tüm niteliklerine sahip görünüyor. İslâm Devleti, bölgesel ölçekte genişleyen Sünni-Şii mezhep çatışması üzerinde gelişti. Bu çatışma, mevcut devletlerin, Arap dünyasındaki Şii cemaatlerin siyasi ve sosyal gelişim hareketini, vatandaşlık temelinde karşılamayı beceremememesi nedeniyle doğdu. Tabanı Sünni Arap olan İslâm Devleti, sonuçları şu anda kestirilemeyen çok büyük bir kumar oynayarak herkese savaş ilan etti.

Bağdat hükümeti "ulusal" bir temsil kurgusunu korumaya çalışsa da, kendi bildiğini okuyan Kürtlerin ve kendi cemaatlerinin nefret ettiği birkaç Sünni politikacının hükümette yer alması bizleri yanıltmamalı. Irak hükümeti, Haydar el-Abadi'nin kadrosunun son atamalarını 17 Ekim 2014'te yaptı. Bu atamalara göre Musul kökenli bir Sünni olan Halit el-Ubaydi savunma bakanlığına ve Şii Muhammed el-Gab-

ban da içişleri bakanlığına getirildi. Halit el-Ubaydi, Usame el-Nucayfi'ye (Irak Meclisi'nin Eski Başkanı) ve kardeşi Atheel el-Nucayfi'ye (Nineveh Valisi) yakın bir isim. Buradaki görevi süresince, yani İslâm Devleti'nin ilerlemesi karşısında firar etmeden önce, Musullulara karşı yapılan suistimallere (burada suistimal ifadesi hafif kalmaktadır) göz yuman Atheel el-Nucayfi'dir. Muhammed el-Gabban ise, etkin Şii milis gücü olan Badr Birliği'ne bağlıdır ve İranlı *Pasdaranlar* tarafından eğitilerek silahlandırılmıştır. İçişleri Bakanı olarak istihbarat servisleri üzerinde en yüksek otoriteye sahiptir, ki bu ona ordu üzerinde de büyük bir üstünlük sağlamaktadır. Amerikalılar ve Avrupalılar, Iraklı yöneticilerden "geniş tabanlı" bir hükümet kurmalarını istemişlerdi... İşte kurulan geniş tabanlı hükümet budur. Buyurun buradan yakın!

Bağdat, artık her birine değişik alanlar verilmiş pek çok farklı Şii milis grup tarafından savunuluyor: Badr grubu, *Asayib Ehli el-Hak* (Mehdi Muktadar el-Sadr'm ordusundan ayrılan Erdemliler Grubu), Cayş el-Selam (diğer adıyla Barış Ordusu, Sadrcı akımın temsilcisi) ve diğerleri. Bu milisler aynı zamanda, en başta Ayetullah Sistani olmak üzere en yüksek Şii otoriteler tarafından, Müslüman rakipleri tarafından cihatçılara verilen adla *tekfirilere* (yani dinden çıkmış kâfirlere) karşı Haziran 2014'te başlatılan cihat çağrısına da katılıyorlar. El-Abdadi'den önce başbakanlık görevini yürüten Nuri el-Maliki, bu milisleri, gelecekteki Irak ordusunun çekirdeği olarak gösteriyordu... Yine de tüm bunlar, İslâm Devleti'nin her gün Şiileri hedef alan saldırılarla Bağdat'ta terör estirmesinin önüne geçemedi.

Bu şartlarda hâlâ bir Irak Devleti'nin var olup olmadığını söylemek zor. Çatışma daha çok bölgesel bir nitelik kazandı: Hizbullah, Beşşar Esad rejimi muhalifleriyle savaşıyor, hatta Suriye'de bile. Iraklı Şii milisler de aynısını yapıyorlar. Suriyeli cihatçılar, Lübnan'ın Arsal şehrini işgal ediyorlar; Irak-

lı Kürt peşmergeler Türkiye'den geçerek Suriye Kobane'de İslâm Devleti'ne karşı savaşıyorlar. PKK ise Irak, Cebel Sincar'da, Aralık 2014 sonunda İslâm Devleti'ne karşı başlatılan saldırılara katılıyor...

Bugün her taraftan düşman güçler tarafından kıskaca alınmış İslâm Devleti'nin geleceğini kestirmek elbette zor. Ancak askerî olarak yenilgiye uğratılması, ilk başarısının kaynağını oluşturan sebepler dikkate alınmadığı sürece hiçbir şeyi çözmeyecektir. Eski manda güçleri, sömürge geçmişleriyle yüzleşmekte oldukça zorlanıyorlar. Sömürgeciliğin, Aydınlanma Çağı'ndan esinlenerek ortaya atılmış pek çok ideali, özellikle de manda yönetimleri ve emperyal hâkimiyet fikriyle çelişki içindedir. Bu bağlamda, Fransa'da laik okulun babası ve Tunus'un sömürgeleştirilmesini dişiyle ve tırnağıyla savunan Jules Ferry'yi hatırlamak yeterlidir. Avrupa'nın "uygarlaştırma misyonu", sınırsız sömürgecilik iştahına kılıf olmaya yaradı. Geçmişle yüzleşmenin reddedilmesi, Batılı diplomatların Ortadoğu için bir gelecek öngörmelerinin önündeki zorluğu açıklamaktadır.

Önümüzde uzun bir tarihî dönem başlıyor: Yaklaşık yüz yıldır bildiğimiz o Ortadoğu'ya bir daha geri dönmeyeceğiz. Siyasi bir perspektifi olmadan başlatılmış bir savaş, daha baştan kaybedilmiş sayılmaz mı? Bu, İslâm Devleti'nin, Batı için kurduğu bir tuzaktır ve Batı demokrasileri için çok büyük bir tehdit taşımaktadır. Tarihten çıkarılacak dersler, bu tuzakla mücadele için de kullanılmalıdır.

28 Aralık 2014

KRONOLOJİK DİZİN

1914	Osmanlı döneminde, Irak'ın güneyinde bulunan Fao'ya, Britanya müfrezelerinin ilk çıkışı
Kasım-Aralık 1914	Şii ulemanın Britanya işgaline karşı cihat çağrısı
3 Ocak 1916	Fransa ve Büyük Britanya arasında Ortadoğu'nun paylaşılması üzerine gizlice yapılan Sykes-Picot Anlaşması
1916	Britanyalıların verdikleri sözlere karşılık, Mekke Emiri Hüseyin bin Ali tarafından Osmanlı'ya karşı düzenlenen Arap isyanı (Hüseyin bin Ali-McMahon Yazışmaları)
1918-1920	Faysal ile Suriye Arap Krallığı
Nisan 1920	San Remo Konferansı'nda Fransa ve Büyük Britanya'ya küçük Arap devletleri üzerinde manda yönetimi verilmesi: Irak, Suriye, Lübnan, Trans-Ürdün
Haziran-Kasım 1920	Britanya mandasına karşı Irak'ta çıkan 1920 isyanı
Temmuz 1920	Suriye'deki milliyetçilerin Şam yakınlarındaki Maysalun'da Fransız ordusu tarafından bozguna uğratılması
10 Ağustos 1920	Kürdistan ve Ermenistan'ın bağımsızlığını öngören Sevr Antlaşması

1921	Fransızların Suriye'den kovduğu Faysal'ın, Bağdat'ta Irak kralı olarak taç giymesi
24 Temmuz 1923	Kürtlere ve Ermenilere verilen tüm sözleri ortadan kaldıran Lozan Antlaşması
1923	Irak'taki büyük Şii Ayetullahların İngilizler tarafından İran'a sürülmesi
1925	Fransızlara karşı Suriye'de çıkan Cebel el-Dürzi isyanı
1943	Lübnan'da siyasi mezhepçilik
1968	Irak'ta Hasan el-Bakır ve Saddam Hüseyin'in beraber iktidara gelmeleri
1970	Suriye'de Hafız Esad'ın iktidara gelmesi
1975-1990	Lübnan'da iç savaş
1980-1988	İran-Irak Savaşı
1982	Hama ve Halep'te Müslüman Kardeşler'in kanlı bir şekilde bastırılması
1990	Irak'ın Kuveyt'i işgali
1991	Irak ordusunun bozguna uğramasıyla sonuçlanan İkinci Körfez Savaşı
Şubat-Mart 1991	Saddam Hüseyin rejimine karşı Şiilerin ve Kürtlerin genel intifada başlatması
1991-2003	Irak'ın uluslararası vesayet altına alınması
2003	İkinci Körfez Savaşı: Amerikalıların Irak'ı işgali, Saddam Hüseyin rejiminin düşmesi ve Irak Devleti'nin yıkılması
Ağustos 2003	Amerikan himayesi altında ilk Irak Hükümet Konseyi'nin toplanması
2003-2004	Felluce'de Amerikalılara karşı ilk isyanların başlaması
2005-2008	Irak'taki Şiiler ve Sünniler arasında mezhep savaşı
2006	Irak el-Kaidesi'nin, beş farklı cihatçı grup ile beraber Irak Mücahiddin Şura Konseyi'ni oluşturması. 13 Ekim'de Şura Konseyi'nin, Irak'ta İslâm Devleti'nin kuruluşunu ilan etmesi
2011	Arap Baharı'nın başlangıcı; Suriye'de Beşşar Esad karşıtı gösterilerin başlaması
2011 ortası	Suriye'de el-Nusra Cephesi'nin kurulması

Aralık 2011	Irak'tan son Amerikan askerlerinin çekilmesi
Mart 2013	Rakka'nın el-Nusra Cephesi'nin eline geçmesi
9 Nisan 2013	Irak İslâm Devleti'nin Irak ve Şam İslâm Devleti (IŞİD)'e dönüşmesi. El-Nusra Cephesi'nin İslâm Devleti'nin Suriye şubesi olarak ortaya çıkması
Haziran 2013	İslâm Devleti ve –El-Kaide ile ittifakını yenileyen– el-Nusra Cephesi'nin birbirinden ayrılması. El-Kaide lideri Eyman ez-Zevahiri'nin İslâm Devleti'nin Suriye'ye el atmasını onaylamaması
Aralık 2013	Irak-Şam İslâm Devleti'nin Suriye'de Rakka ve Deyrizor'u işgal etmesi
Ocak 2014	Felluce'nin Irak-Şam İslâm Devleti'nin eline geçmesi
10 Haziran 2014	Musul, Tikrit ve el-Anbar eyaletinin büyük bölümünün İslâm Devleti'nin eline geçmesi
13 Haziran 2014	Ayetullah Sistani'nin İslâm Devleti'ne karşı cihat çağrısında bulunması
29 Haziran 2014	Ebu Bekir el-Bağdadi'nin kendisini Müslümanların halifesi ilan etmesi. Irak ve Şam İslâm Devleti'nin İslâm Devleti'ne dönüşmesi
Ağustos 2014	İslâm Devleti'nin Cebel el-Sincar ve Kürdistan'a doğru ilerlemesi ve Musul Ovası'nı işgal etmesi
Ağustos 2014	ABD ve Batılı ülkeler önderliğinde, yirmi iki ülkeden oluşan IŞİD karşıtı geniş bir koalisyonun oluşturulması
Ağustos-Eylül 2014	8 Ağustos'ta Irak'ta, 23 Eylül'de de Suriye'de İslâm Devleti'nin kontorlünde bulunan noktalara ilk harekatların başlaması
15 Eylül 2014	Paris'te otuz ülkenin İslâm Devleti'ne karşı savaşmaya hazır olduğunu taahhüt ettiği, IŞİD karşıtı bir konferans düzenlenmesi.
16 Eylül 2014	İslâm Devleti'nin Suriye'deki Kürt şehri Kobane'yi kuşatmaya başlaması

Uluslararası siyaset gündeminin merkezini tutan ve yarattığı şok dalgalarıyla küresel kamuoyunu altüst eden bir mesele hakkında, aydınlatıcı bir eser...

Yakın zamana kadar adı sanı duyulmamış bir örgüt olan IŞİD ya da diğer adıyla İslâm Devleti, 2014 başlarında uluslararası gündeme kanlı ve sansasyonel bir giriş yaptı. Örgüt, çok kısa bir zamanda kendisini Ortadoğu'nun yeni bir oyuncusu olarak dayatarak, Irak ve Suriye'de geniş bir bölgeyi denetimi altına aldı. Bugün, bir yandan ciddi finansal kaynaklara hükmederken, diğer yandan dünyanın her yerinden sempatizan ve yandaş bulan cihatçı ordusuyla korku ve dehşet saçmaya devam ediyor.

Ortadoğu uzmanı tarihçi Pierre-Jean Luizard, bu kitapta İslâm Devleti'nin şaşkınlık yaratan başarısının altında yatan sebepleri anlamaya çalışırken, Batılı güçlerin, örgütün onları kendi savaşının içine çekerek hazırladığı bu tuzağa neden ve nasıl düştüklerini açıklıyor. Güncel olayları anlaşılır kılmak için sürecin tarihî arka planına odaklanan yazar, Amerika'nın Irak'ı işgaline, Arap Baharı'nın ortaya çıkış dinamiklerine, nihayet İngiliz ve Fransız mandalarıyla kurulan Arap devletlerinin uzun tarihine uzanıyor.

iletişim